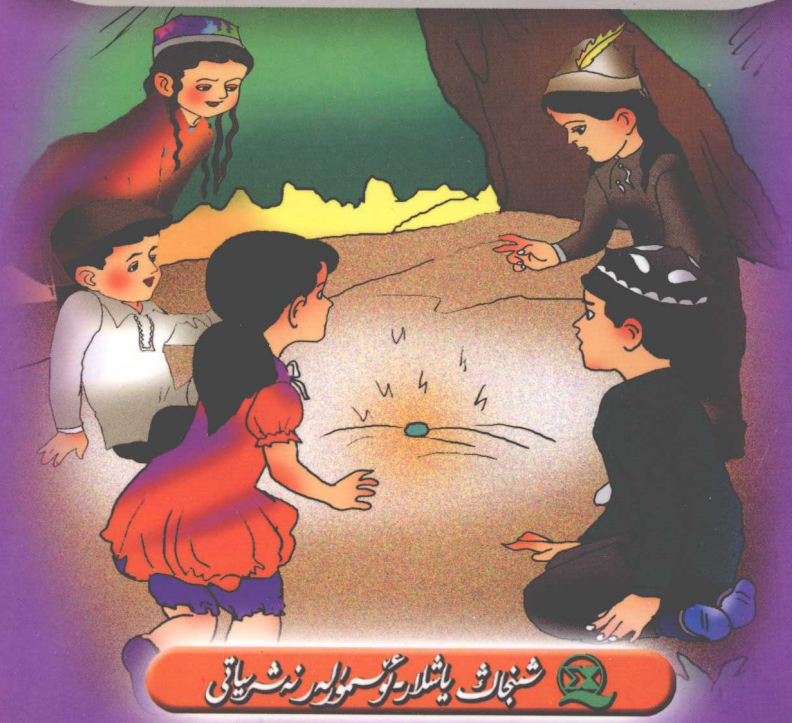
كۆپ قىسىملىق بالىلار رومانى

پەرھات ئىلياس

قورانلىق بالىلار

تەتۈرلەر شەھرى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىپ شاھ

ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپ قىسىملىق تۇنجى باللار رومانى دۇنياغا كەلدى.

(«شىنجاڭ يازغۇچىلىرى» 2006 - يىللىق سانىدىن)

ياش يازغۇچى پەرھات ئىلياسنىڭ ئۇيغۇر بالا ئوقۇرمەنلەرگە قىلغان ھەدىيەسى — ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «كرورانلىق باللار» ناملىق رومانى شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدىكەن. بۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كۆپ قىسىملىق تۇنجى باللار رومانى بولۇپ، ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىدىكى زور ئىش ۋە ئۇيغۇر ئۆسمۈر - بالىلىرى ئۈچۈن زور خۇشاللىق ھېسابلىنىدۇ...

(خەنزۇچە «جۇڭگو مىللەتلىرى گېزىتى» 2007 - يىل 5 - يانۋار 602 - سانىدىن)

باللار دۇنياغا باللارچە كۆز بىلەن قاراشقا، جىمى شەيئىلەرنى باللارچە ساددا تەسەۋۋۇرى بىلەن كۆزىتىشكە ئامراق. گۈزەل ئەپسانە - چۆچەكلەر، فانتازىيىلىك ۋەقەلىكلەر ئۇلارنى ھەممىدىن بەك جەلپ قىلىدۇ. ياش يازغۇچى پەرھات ئىلياسنىڭ باللارغا ئاتاپ يازغان كۆپ قىسىملىق رومانى «كرورانلىق باللار» ئەنە شۇنداق باللىق تۇيغۇلار بىلەن تويۇنغان بولۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تۇنجى قېتىم يېزىلغان كۆپ قىسىملىق باللار رومانى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ رومان باللارچە ساددا خىيال، شوخ تەسەۋۋۇرلار بىلەن تويۇنغان بولۇپ، باللىرىمىزغا جۇشقۇن روھ ئاتا قىلالايدۇ.

(«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 2006 - يىللىق 11 - سانىدىن)

ISBN 978-7-5371-5711-7

9 787537 157117 >

باھاسى: 11.00 يۈەن

كۆپ قىسىملىق بالىلار رومانى

پەرھات ئىلياس

كۆرانلىق بالىلار

تەتۈرلەر شەھرى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

责任编辑：阿布里克木·艾山
责任校对：迪里亚尔·吐尔逊
封面设计：阿里甫·夏
插　　图：吐尔逊·依沙克

楼兰之子 一
奇妙的反面城（维吾尔文）
（系列儿童长篇小说）
帕尔哈提·伊力牙斯　著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路二巷1号　邮编：830049）
新疆新华书店发行
新疆翼百丰印务有限公司印刷
880×1230毫米　32开本　7.375 印张
2007年6月第1版　2009年4月第3次印刷
印数：5601－8600

ISBN978－7－5371－5711－1　定价：11.00 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

图书在版编目(CIP)数据

奇妙的反面城：维吾尔文/帕尔哈提·伊力牙斯著. －乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2007.6
（楼兰之子）
ISBN978－7－5371－5711－7

Ⅰ.奇… Ⅱ.帕… Ⅲ.儿童文学－长篇小说－中国－当代－维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I287.45

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第 069401 号

مەسئۇل مۇھەررىدىرى: ئابلىكىم ھەسەن
مەسئۇل كوررېكتورى: دىلىيار تۇرسۇن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ
قىستۇرما رەسىملىرىنى سىزغۇچى: تۇرسۇن ئىسھاق

كرورانلىق بالىلار —

تەتۈرلەر شەھىرى

(كۆپ قىسىملىق بالىلار رومانى)

ئاپتورى: پەرھات ئىلياس

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 2 - كوچا 1 - قورۇ، پ: 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنبوۇېن باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى: 880×1230 مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 7.375
2007 - يىل 6 - ئاي 1 - نەشرى
2009 - يىل 2 - ئاي 2 - بېسىلىشى
ISBN978-7-5371-5711-7
باھاسى: 11.00 يۈەن
بېسىلىشتا، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئۆتۈنۈڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

مۇندەرىجە

ئاييورۇق مەلىكىسى 1
تەتۇرلەر شەھىرى 17
ئۇمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى 29
كۇسەنلىك بالىمانچى قىز 39
ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ 61
نورۇز خۇشاللىقى 76
ئانىسىنى يىتتۇرۇپ قويغان ئۇرۇق 99
تارىم يولۇنسىنى سېغىنىش 110
قارغىش تەگكەنلەر 136
ئەتلەس قىز 160
تونۇر بېشىدا 176
كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۇندۇق 192
خىسلەتلىك ساياھەت يېتەكچىلىرى 215

ئايبورۇق[1] مەلىكىسى

— ئەمدى مەھمۇد بوۋىمىزنىڭ كىتابى («تۈركىي تىللار دىۋانى» نى دېمەكچى) دىكى قوشاقلاردا ئېيتىلغان قەدىمكى ئىلى دەرياسى بويىغا بېرىپ باقامدۇق؟ — دېدى تۈرگۈن.

— ئىلى دەرياسى؟ — دېدى ئايچەچەك، — مەنمۇ ئاڭلىغاندەك قىلغان. بېرىپ باقايلىچۇ!

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىردەمدىلا ئۆزلىرىنى مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ئىلى دەرياسى بويىدا كۆرۈشتى.

ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان سۈرلۈك ئىلى دەرياسى بويى تال - يۇلغۇن، قىياقلار بىلەن پۈركەنگەن قېلىن توقايلىق، يىراقلاردىكى ياپيېشىل تاغ باغرىلىرىدا ياغما، توخسى، چىگىل قەبىلىلىرىنىڭ ئوتاقلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئايچەچەك ئىلى ۋادىسىنىڭ گۈزەللىكىگە تويماي قارايتتى، ئىلى دەرياسىدىكى ئەجدىھادەك تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دولقۇنلارغا قاراپ ئۆزىنى خۇددى كۆنچى دەريا-سى بويىغا كېلىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. گاھ قۇش-لارنىڭ سايراشلىرىغا مەپتۇن بولۇپ قۇلاق سالسا، گاھ

---

① ئىلى دەرياسىغا يېقىن قەدىمكى شەھەر.

كۆپكۆك ئاسماندىكى كۈن، بۈلۈتلارغا قارىغىنىچە نېمە-لەرنىدۇر دەپ پىچىرلايتتى.

زۇمرەت، ئايچەشلەر يول بويىدىن بىرمۇنچە گۈل-لەرنى تېرىۋېلىپ، قۇلاقلىرىغا قىستۇرۇۋېلىشتى، يەنە گۈلچەمبىرەك ياساپ بويۇنلىرىغا ئېسىۋېلىشتى. بۇنىڭ-غا ئايچەچەكنىڭ ھەۋىسى كەلگەنىدى، ئۇنىڭ قۇلىقىغە-مۇ گۈل قىستۇرۇپ، بېشىغا گۈلچەمبىرەك كىيدۈرۈپ قويدى.

ئۇلار بىر تۈپ تال تۈۋىدىن قايرىلىشىغا تۈيۈقسىز دۇبۇلغا - ساۋۇت كىيىپ، قىلىچ، نەيزە، گۈرزىلەرنى كۆتۈرۈشىۋالغان بىر توپ چېرىكنى كۆرۈپ قالدى. چېرىكلەر قىرغاقتا كېلىپ توختىغان بىر كېمىنى قوغ-داپ تۇرۇشقانىكەن. كېمىدىن بىرنەچچە چېرىك بويىنى ۋە قوللىرىغا تاقاق سېلىنغان گەۋدىلىك بىر يىگىتنى يالاپ قىرغاققا چۈشۈردى. يىگىتنىڭ يۈز - كۆزلىرى قانغا بويالغان، بىر قاراشتىلا قاتتىق ئۇرۇلغانلىقى چە-قىپ تۇراتتى.

يىگىت تەخ قىلىپ قويۇلغان ياريار ھارۋىغا چىقد-رىلغاندىن كېيىن، بىر چېرىك ھارۋىنى ھەيدەپ، ئىك-كى چېرىك ئاتلىق ئېلىپ ماڭدى.

— بۇ بىچارە ئاكاش نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەن بول-غىيتتى؟ — دەپ پىچىرلىدى زۇمرەتنىڭ ئۇ يىگىتكە ئىچى ئاغرىپ.

— شۇنداقمۇ ئۇرۇۋەتكەن بارمۇ؟ — دېدى ئايچە-چەكمۇ چىداپ تۇرالماي.

— قاراڭلار، قاراڭلار، — دەپ قالدى بۇ چاغدا تۇرگۇن تۇيۇقسىز تاللىق ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان قارشى قىرغاقنى كۆرسىتىپ. شۇئان ھەممەيلەن ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراشتى. قارشى قىرغاقتا بىر قىز ھەدەپ دەريا‌غا ئۆزىنى تاشلىماقچى بولۇۋاتاتتى، ئەمما قېشىدىكى قىزلار ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇۋېلىپ ئارقىغا سۆرەيتتى. بۇنىڭدىن كۆڭلى بىر ئىشنى تۇيغان تۇرگۇنىڭ كاللىسىدىن: «ئۇ قىرغاققا ئۆتۈپ بۇنىڭ زادى نېمە ئىشلىقىنى بىلىپ باقمايلىمۇ؟» دېگەن ئوي كەچتى.

ئۇلار كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچىلا دەريانىڭ ئۇ قىرغىقىغا بېرىپ بولۇشتى. ئەمما، ئۆزلىرىنى ئۇلارغا كۆرسەتمىدى.

خاسىيەتلىك سائەتنى كەينىگە ياندۇرۇپ كۆرۈپ بۇ پاجىئەنىڭ جەريانىنىمۇ بىردەمدىلا بىلىپ بولۇشتى. ئەسلىدە ماۋۇ زار - زار يىغلاپ، ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلىماقچى بولۇۋاتقان ھەدەش ئاييورۇق شەھىرىنىڭ مەلىكىسى ئايقۇت، بايىقى بوينىغا تاقاق سېلىنىپ ئېلىپ كېتىلگەن يىگىت بولسا ئاييورۇق ئوردىسىدىكى نەغمىكەش بۇقار ئىكەن. ئايقۇت بۇقارنىڭ ناخشىسىغا بەك ئامراق ئىكەن، بۇقارمۇ ئايقۇت بىلەن كۈندە دېگۈدەك كۆرۈشۈپ تۇرمىسا كۆڭلى ئۇنىمايدىكەن. بىراق، ئايقۇتنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئايقۇتنى يۇرۇقتاياسلىق[1] بىر

① ئىلى ۋادىسىدىكى قەدىمكى شەھەرلەرنىڭ بىرى. ھازىرقى قورغاس دېگەن نام شۇنىڭدىن كېلىگەن دېگەن قاراش بار.

شاهزادىگە ياتلىق قىلغۇسى بار ئىكەن. ئايقۇت بۇنىڭغا كۆنمەپتۇ، بۇقارمۇ «نېمە كۆرسەم كۆردۈم» دەپ ئايەقۇتنى ئېلىپ يېراق - يېراقلارغا كەتمەكچى بوپتۇ. بىراق، ئۇلار ئاييورۇق شەھىرىدىن سېپىل سىرتىغا چىقىدىغان لەخمە بىلەن ئەمدىلا سىرتقا چىقىپ تۇرۇشىغا، بۇ ئىشنى ئالدىن سېزىپ بولغان چېرىكلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇقار ئاييورۇقتا تۇرۇشلۇق قارلۇق خانىنىڭ پەرمانى بىلەن قاتتىق ئەدەپلىنىپ، تەڭرىقۇت چوققىسى (ھازىرقى ئەۋلىيا چوققىسى) بويىدىكى زىندان دېگەن قاراڭغۇ بىر سايغا پالىنىپتۇ. ئايقۇت بولسا ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان ئىلى دەريا سىغا ئۆزىنى تاشلاپ، بۇقارنىڭ كەينىدىن بىللە كەتمەكچى بوپتۇ...

تۇرگۈن بەشەيلەننىڭ ئايقۇت ھەدىسىنىڭ يىغىسىغا قاراپ، ئۇنىڭغا قاتتىق ئىچى ئاغرىدى، زالىم ئاتىسى ۋە ئۇنىڭ جېسەكچىلىرىگە قاتتىق نەپرىتى قوزغالدى. بۇقار ئاكىسى بىلەن ئايقۇت ھەدىسىنى بەختكە ئېرىشتۇرۇش ئۈچۈن قولىدىن كېلىشىچە ياردەم قىلماقچى بولۇشتى. بىراق، ئىشنى نەدىن باشلاشنى بىلمەيتتى.

— ئەتە يۇرۇڭقاياسلىقلار تەۋىسىپ كېلەرمىش، — دېدى ئايچەش نېمىدىندۇر ئەندىشە قىلىپ.

— ئايقۇت ھەدەمنى ئەكەتكۈچە، بىرەر ئامال تاپساق بولاتتى، — دېدى زۇمرەت تۇرگۈنگە قاراپ.

ھەممەيلەن جىمجىت بولۇپ ئويلىنىشقا باشلىدى.

— مەن بىر ئامال تاپتىم، — دېدى تۇيغۇن

بىر دىنلا جىملىقنى بۇزۇپ. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا «قېـ
نى، تېز دېگىن!» دېگەن مەنىدە تەلمۇرۇپ قاراشتى.
— بىز بىر ئامال قىلىپ، يۇرۇڭقاياسلىق شاھزا-
دىنى ئاغرىتىپ قويايلى، شۇنداق قىلساق بۇ ئىشنى
كەينىگە سۈرىگىلى بولىدۇ.
— بۇغۇ بولىدىغان چارىكەن، ئەمما قانداق ئاغرە-
تىپ قويىمىز؟
— «سورىماڭلار ھەم دورىماڭلار» دېگەن گەپنى
يەنە ئۇنتۇپ قاپسىلەر ـ ھە، ئۇنتۇغاقلار؟ — دېدى
تۇيغۇن كۈلۈپ. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ
كېتىشتى.
ئۇلار ھايت ـ ھۇيت دېگۈچىلا ئالمىلىق باغلار
بىلەن تولغان گۈزەل يۇرۇڭقاياس شەھىرىگە يېتىپ بار-
دى. يۇرۇڭقاياسلىقلار ئايىيورۇق شەھىرىگە توي تارتىپ
بارغىلى جىددىي تەييارلىق كۆرۈشۈۋاتقانىكەن. چىرايـ
لىق كىيىنىۋالغان بۆۋەك شاھزادە قولداشلىرىنىڭ
ھەمراھلىقىدا ئالمىلىق باغقا سايىدىغىلى چىققانىدى.
شاھزادە ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن، ئاقلاپ قويۇلغان
بىر تال ئالمىنى ئېلىپ يەۋاتاتتى. بۇنى تازا ئوبدان
پۇرسەت دەپ بىلگەن تۇيغۇن دەرھال چۈنىغا ئايلىنىپ
ئۇچۇپ باردى-دە، ئالمىغا قونۇپلا يەنە ئۇچۇپ كەتتى.
شاھزادە بۇنى سەزمەي ئالمىنى يەۋەردى...
شۇ ئاخشىمى شاھزادىنىڭ ئىچى سۈرۈپ، كېچىچە
كىرپىك قاقمىدى. ئايىيورۇققا توي تارتىپ بېرىش تۇـ
گۈل، ماڭغۇدەكمۇ ماغدۇرى قالمىدى. شۇ سەۋەبتىن

توي بىر ھەپتە كېچىكتۇرۇلدى.

— بۇ ئاق نانچى شاھزادىنى ئەجەب بابلىدىك، — دەپ خۇش بولۇپ كەتتى ھەممەيلەن.

— ئەمدى دەرھال بۇقار ئاكىمىزنى ئىزدەپ تاپايلى، بولمىسا زىنداندا بۆرىلەرگە يەم بولۇپ كېتىدۇ، — دېدى تۇرگۇن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قۇشقاچلارغا ئايلىنىپ، يىراق-يىراقتا ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ تۇرغان تەڭرىقۇت چوققىسىنى نىشانلاپ ئۇچۇشقا باشلىدى.

ئۇلار چېرىكلەر بۇقارنى ئېلىپ كەتكەن يولنى بويلاپ ئۇچا - ئۇچا، نەچچە قىر، نەچچە سايدىن ئاشتى، ئاخىر تەڭرىقۇت چوققىسى بويىغىمۇ كېلىپ قالدى، لېكىن بۇقار ئاكىسىنىڭ ئۆزى تۇگۇل سايىسىمۇ كۆرۈنمىدى.

ئاخىر ئۇلار زىندان دەپ ئاتىلىدىغان چوڭقۇر ساي تۆپىسىدىكى ئېگىز بىر قارىغاينىڭ شېخىغا قونۇپ ئارام ئالغاچ ساي ئىچىگە قارىدى. ساي ئىچى بۇككىدە قارىغايلىق بولغاچقا، ئادەم بار - يوقلۇقىنى ئىلغا قىلماق تەس ئىدى.

— «بۇقار ئاكا» دەپ توۋلاپ باقامدۇق؟ — دېدى تۇيغۇن.

— ئۇنداق قىلساق چېرىكلەرنى چۆچۈتۈپ قويىمىز، — دېدى تۇرگۇن، — ئەڭ ياخشىسى يەنە ئىزدەپ باقايلى.

ئۇلار زىندان سېيىغا چۈشۈپ بۇلاق بويلىرى،

قارىغاي تۇۋلىرىنى قىدىرىپ باقتى، لېكىن ئادەمزات ئايىغى كۆرۈنمەيتتى.

بۇ ساي تولىمۇ چوڭقۇر، پەقەت چىڭقىچۇش مەزگىلىدىن باشقا چاغدا كۈن چۈشمەيتتى. ئىككى قاپتىلىمۇ تىك، بۆرە، يىلپىزلار كۆپ بولغانلىقتىن بۇ يەرگە چۈشكەن ئادەمنىڭ تىرىك قايتىپ چىقىشى تەس گەپ ئىدى. شۇڭا، قارلۇق خان ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتچىلەرنى مۇشۇ سايغا پالىۋېتەتتى.

— بىچارە بۇقار ئاكامنى بۆرىلەر ...— دەپ ئاخىرىنى ئېيتالماي ئۇمچەيدى زۇمرەت.

ئۇلار ئۇندىمەستىن ئۇزاق ئىزدەشتى. ئىزدە - ئىزدە تەڭرىقۇت چوققىسى ئېتىكىدىكى بىر خادىغا كېلىپ قوندى.

— قاراڭلار، قاراڭلار! ئاۋۇ يەردە بىرەيلەن كېتىپ باريدۇ! — دېدى ئايچەچەك تۇيۇقسىزلا تەڭرىقۇت چوققىسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىنى كۆرسىتىپ.

ھەممەيلەن تەڭلا ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراشتى. دېگەندەك، قارا ئۆكۈز مىنگەن بىر يىگىت تىك قاپتالنى بويلاپ چوققىغا ئۆرلەپ چىقىپ كېتىپ باراتتى. يىگىتنىڭ كەينىگە يەنە بىر مارالمۇ ئەگىشىۋالغانىدى. ئۇلار «ئۆرلە - ئۆرلە» تىك بىر قىياغا دۈچ كېلىپ قالدى.

تۇرگۇن «ئەمدى قانداق قىلار؟» دەپ ئويلاپ تۇرۇۋېدى، مۆجىزە يۈز بېرىپ، ئۆكۈز لەپپىدىلا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇشقا باشلىدى. مارالمۇ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قالماي ئۇچماقتا ئىدى. ئۇلار شۇ ئۇچۇشقىنىچە

تۇرگۇن بەشەيلەنگە يېقىنلا جايدىن قايرىلىپ تەڭرىقۇت چوققىسىغا ئۆرلەپ چىقىپ كەتتى.

— بۇقار ئاكامكەن! — دەۋەتتى تۇيغۇن يۇز - كۆزى قان يۇقى يىگىتنى بىر قاراپلا تونۇپ.

قالغانلارمۇ ئۇنى تونۇپ بولۇشقاندى، شۇڭا:

— شۇكەن! شۇكەن! — دەپ چۇرقىرىشىپ كەتتى خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇشۇپ. ئاندىن ئۇلارمۇ بۇقارنىڭ ئارقىسىدىن تەڭرىقۇت چوققىسىغا ئۇچۇپ چىقىشتى.

بۇقار مىنگەن ئۆكۈز چوققا ئۇستىدىكى بىر بۇلاق بويىغا كېلىپ قوندى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مارال ۋە قۇشقاچلارمۇ كېلىپ قوندى.

بۇقار بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان سۇپسۇزۇك سۇدا يۇز - كۆزلىرىنى پاكىز يۇيغاندىن كېيىن قانغۇچە سۇ ئىچتى، ئاندىن بۇلاق بويىدىكى چىملىقتا ئارام ئېلىپ ياتتى. ئۆكۈز بىلەن مارالمۇ سۇ ئىچكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ ئوتلاشقا باشلىدى.

بۇ چاغدا تۇرگۇن بەشەيلەن ئۆز ئەكسىگە قايتىپ بۇقارنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى. بۇقار تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغان بۇ بەش بالىغا قاراپ كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي قالدى.

«مۇنچىۋالا ئېگىز چوققىدا نېمىش قىلىپ يۈرگەن بالىلاردۇ بۇ؟ چۇش كۆرۈۋاتىمەنمۇ - يە؟» دەپ ئويلاپ قالدى ئۇ. لېكىن، بىر - بىرىدىن ئوماق بالىلارنىڭ ئۆزىگە ھۇپپىدە ئېچىلغان چۈغلۇقلاردەك تەلپۈنۈپ،

كۆلۈپ قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇنىڭ چوش بولۇپ قېلىشىنى ھەرگىز خالىمىدى.

— سىلەر بۇ چوققىغا قانداق چىقىپ قالغان؟ — سورىدى بۇقار سالام - سەھەتتىن كېيىن.

ئۇلار بۇقارغا ئۆزلىرىنىڭ يۇرۇشقاياس شەھىرىدىن ئۇنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى، ئاييورۇق شەھىرىدە كۆرگەنلىرىنى ھەمدە ئارىدا بولۇنغان ئىشلارنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. ئەمما، بۇقار ئۇلارنى «تەڭرىنىڭ ماڭا رەھمى كېلىپ ياردەمگە ئەۋەتكەن ئەلچىلەر بولسا كېرەك» دەپ چۈشەندى.

ئۇلار بۇلاق بويىدا ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى. بۇقار ئۇلاردىن ئۆزىگە يامانلىق يەتمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، ئاخىر بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى.

— چېرىكلەر مېنى ئېلىپ زىندان دېگەن سايغا يېتىپ كېلەي دېگەندە كەچ بولۇپ كەتتى، — دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى بۇقار، — شۇنىڭ بىلەن چېرىكلەر مېڭىۋېرىشتىن قورقۇپ، بىر دالدا جايىنى تېپىپ يېتىپ قېلىشتى. يېرىم كېچە بولغاندا باغلاقتىن يېشىنىپ تۈيدۈرماي قاچتىم. شۇ قاچقانچە، قويۇق تال، قارىغايلار بىلەن تولۇپ كەتكەن بىر سايغا چۈشۈپ، قىر ياقىلاپ قاچىۋەردىم. قاچە - قاچە ئاخىر بىر قىسىققا كېلىپ قاپسىلىپ قالدىم. بوينۇمدىكى تاقاقنى يوغان خادا تاشقا ئۇرۇپ يۇرۇپ ئاخىر چېقىۋەتتىم. بۆرە - يىلپىزلارغا يەم بولۇپ كەتمەي دەپ بىر

قارىغاينىڭ ئۈستىگە تىمىسقىلاپ يۇرۇپ چىقىۋالدىم. ئۇخلاپ قالماي دەپ چىشىمنى چىشلەپ، بەك تەستە تاڭ ئاشۇردۇم. تاڭ سۈزۈلگەندە ئۆزۈممۇ بىلمەيلا كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپ قاپتۇ. ھېلىمۇ ياخشى قارىغاي شاخلىرىغا چاپىنىمنى ئىلىپ قويغاچقا چۈشۈپ كەتمەپتىمەن. بىر چاغدا بىر ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. يېقىنلا بىر جايدا كەكلىك سايراۋاتقانكەن. كۆزۈمنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسام، ئاسمان - پەلەك بوي سوزغان، ھەيۋەتلىك بىر چوققىنىڭ ئېتىكىدە يېتىپتىمەن. تەڭرىقۇت چوققىسى مۈشۈ بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ، «ئەي، مېھىر - شەپقەتلىك ئۇلۇغ تەڭرىم! مېنى پانا-ھىڭغا ئالغىن! ماڭا قۇت ئاتا قىلغىن!» دەپ ئىلتىجا قىلدىم. ئىلتىجايىمدىن تەسىرلەندى بولغاي، تاغۇ - تاشلار لەرزىگە كەلدى. شۇئان ئاپئاق ساقاللىق قۇلباق بوۋاي سېمىزلىكتىن تۇكلىرى ۋالىلداپ پارقىراپ كەتكەن بىر قارا ئۆكۈز بىلەن يېلىنى سۈت توشۇپ چىڭقىلىپ كەتكەن بىر مارالنى يېتىلىگىنىچە كۆز ئالدىمدا پەيدا بولدى. «ئەي يىگىت! تېز چۈشۈپ بۇ قاراگىرنى مىنگىن!» دېدى بوۋاي. «خىزىرغا ئۇچراپتىمەن، ئەمدى ئامىتىم كەلگۈدەك» دەپ ئويلاپ، دەرھال قارىغايدىن چۈشۈپ بوۋايغا سالام بەردىم. بوۋاي سالىمىمنى ئېلىك ئېلىپ، ماڭا قۇت تىلەپلا كۆزدىن غايىب بولدى. ئەمما، بوۋاي «قاراگىر» دەپ ئاتىغان قارا ئۆكۈز بىلەن مارال مېنى ساقلاپ تۇراتتى. «تېز مېنى مىن!» دېدى قاراگىرمۇ زۇۋانغا كېلىپ. شۇنىڭ

بىلەن بىر سەكرەپلا قاراگىرنى مىندىم. قاراگىر مې-
نى ئۇدۇل مۇشۇ چوققا ئۇستىگە ئېلىپ چىقتى.
ئۇلار ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن مارالنى سې-
غىپ، سۈتىنى ئىچمەكچى بولدى. تۈيغۇن هايت -
هۈيت دېگۈچىلا چېلەك، ئوچاق، قازان، چۆمۈچ، چە-
نە دېگەنلەرنى تەييار قىلدى. يەنە گۆش، نانلارنىمۇ
هازىرلىدى. سۈتنى پىشۇرۇپ ئىچىشكەندىن كېيىن ئۇ-
لارنىڭ بەدىنىگە ئاجايىپ ماغدۇر كىردى. ئاندىن ئۇلار
چوققا ئۇستىدىكى كۆلبۈلاق، كۆزبۇلاقلارنى ئايلىنىپ
بىر دەم سەيلە قىلىشتى. ئاخىرىدا چوققىنىڭ گىرۋىكە-
گە كېلىپ، پايانسىز ئىلى ۋادىسىغا نەزەر تاشلىدى.
يىراقتا سوزۇلۇپ ياتقان گۈزەل ئىلى دەرياسى كۆمۈش
لېنتىدەك پارقىراپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يەنە ئىس چە-
قىپ تۇرغان ئوتاقلار، ياپيېشىل ئېتىز - دالالار،
يەرگە جىراپ قويغاندەك كۆرۈنىدىغان تارام - تارام غول
ئېقىنلار، پادا - پادىسى بىلەن ئوتلىشىپ يۈرگەن
قوي - كالا، يىلقىلار، ياريار هارۋىلارنى هەيدىشىپ
يۈرگەن تېرىمچىلار... بۇلارنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ
بولۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.
يىراقتىكى ئىلى دەرياسى بويىدا غىل - پال كۆرۈ-
نۈپ تۇرغان ئاييورۇق شەھىرىگە كۆزى چۈشۈش بىلەن
بۇقارنىڭ يۈرىكى سىقىلىپ، چىرايى يەنە ئازاب تۇمانلە-
رى بىلەن تولدى. ئۇ، ئەنە شۇ شەھەردە تۇغۇلۇپ
ئۆسكەن، كىچىكىدىن ناخشىغا ئىشتىياق باغلاپ ئاخىر
داڭلىق ناخشىچىغا ئايلانغان. ئۇ جايىدا يەنە دۇنياداا

تەڭداشسىز گۈزەل مەلىكە ئايقۇتمۇ بار. شۇ تاپتا ئۇ قانچىلىك ئازاب چېكمۇاتقاندۇ - ھە؟! ئەمدى ئۇ جايغا قايتىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس، ئايقۇتنىڭمۇ بۇ جايغا كېلەلىشى يوق گەپ...

بۇ چاغدا قاراگىر بۇقارنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى-دە:

— ماڭا مىنگىن، مەن سېنى تىلىكىڭگە يەتكۈزەي، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى.

— بىزمۇ قولىمىزدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىمىز، — دېدى تۇرگۇنمۇ.

شۇنداق قىلىپ بۇقار قاراگىرگە مىنىپ ئاييورۇق شەھىرىگە قاراپ ئۇچۇشقا باشلىدى. تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ قۇشقاچلارغا ئايلىنىپ ئۇلار بىلەن تەڭ ئۇچتى. ئۇچا - ئۇچا ئاخىر ئىلى دەرياسى بويىغىمۇ يېتىپ بېرىشتى. پەستە ئىلى دەرياسى تولغىنىپ ئاقماقتا ئىدى. ئىلى دەرياسىدىن ئۆتۈپ يەنە ئازراق ئۇچقاندىن كېيىن ئاييورۇق شەھىرى كۆرۈندى. شەھەرنىڭ دەريا تەرەپتىكى سېپىلى ئۇستىدە ئايقۇت تەڭرىقۇت چوققىسى تەرەپكە قاراپ ھەسرەت بىلەن ياش تۆكمەكتە ئىدى.

ئايچەش ھەممىدىن بۇرۇن ئايقۇتنىڭ قېشىغا ئۇچۇپ بېرىپ:

— ئايقۇت ھەدە، بۇقار ئاكام سىزنى ئالغىلى كېلىۋاتىدۇ، مېڭىشقا تەييارلىنىڭ، — دېدى.

ئايقۇت بىر قۇشقاچنىڭ ئۆزىگە قاراپ گەپ قىلىـ
ۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ھەيران بولغىنىدىن يىغىدىن توخـ
تاپ ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالدى.
— ئاۋۇ قاراگىرنى مىنىپ كېلىۋاتقان بۇۋاركام، ئۇ سىزنى ئەكەتمەكچى، — دېدى ئايچەش قارا-
گىرنى مىنگىنىچە ئۇچۇپ كېلىۋاتقان بۇۋاركۆرسـ
تىپ.
ئاڭغىچە قاراگىر سېپىل ئۈستىگە كېلىپ قوندى.
ئايقۇت بۇۋاركى بىر قاراپلا تونۇدى-دە، خۇش بولغىنىـ
دىن ئازابلىق چىرايى بۇلۇت يېرىپ بىردىنلا كۈن چىقـ
قاندەك «ۋاللىدە» ئېچىلىپ كەتتى.
— تېز بولۇڭ، ئارقامغا مىنگىشىڭ! — دېدى
بۇۋار ئايقۇتقا قولىنى سوزۇپ. ئايقۇت قاراگىرگە يېقىن
كېلىشىگە بۇۋار ئۇنى «لىككىدە» كۆتۈرۈپ ئارقىسىغا
مىندۇردى. بۇ چاغدا ئەتراپتا قورۇقچىلىق قىلىپ يۈر-
گەن چېرىكلەر بۇۋاركى تونۇپ قالدى-دە، تۇتۇۋالماقچى
بولۇشۇپ يۈگۈرۈپ كېلىشتى. ئاڭغىچە قاراگىر «لەپـ
پىدە» كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇپ كەتتى.
بۇۋار بىلەن ئايقۇت شۇ ئۇچقىنىچە ئۇدۇل تەڭرىـ
قۇت چوققىسىغا بېرىپ قوندى.
شۇ كۈنى ھېلىقى ئاپئاق ساقاللىق بوۋاي يەنە پەيدا
بولۇپ ئۇلارنىڭ نىكاھىنى ئوقۇدى، ئاندىن توي مەرىـ
كىسى ئۆتكۈزۈلدى. تويغا تۈرگۈن بەشەيلەن، قارا-
گىر، مارال، يەنە شۇ ئەتراپتىكى كەكلىك، بۈركۈت،
كېيىك، تاغ تېكىسى، قىرغاۋۇل، بىرتوغرام[1]،

① بىر توغرام — باشمالتاقچىلىك كېلىدىغان بىر خىل قۇش.

چىل، قاشقالداق، ئۇلار، ياۋا كەپتەر دېگەندەك نۇرغۇن جان - جانىۋارلار توپ - توپى بىلەن كېلىپ قاتناشتى. تۆمۈرتۇمشۇقلار قارىغايلارنى ناغرا قىلىپ، ياچىۋەكلەر ئىنچىكە يوپۇرماقلارنى دۇتار قىلىپ چالىدى، تاغ قۇشقاچلىرى زوق - شوقى بىلەن ناخشا ئېيتىشتى. تاغ تېكىسى بىلەن كېيىكلەر شوخ سەكرەپ ئۇسسۇلغا چۈشۈشتى. قارىغايلارغا ئۇۋا سېلىشقان ھەسەل ھەرىلىرى ئۇلارنىڭ تويىغا ھەسەل، بۇغىلار مېھرىگىياھ سوۋغا قىلىشتى. بەلكىم ھېچكىمنىڭ تويى مۇنچىلىك قىزىپ باقمىغاندۇ...

بۇ تويغا قاتناشقىلى يەنە دانىشمەن قاغىمۇ كەلگەندى. ئۇنى كۆرۈپ تۇرگۇن تۆتەيلەن تېخىمۇ خۇش بولۇپ كېتىشتى. دانىشمەن قاغا ئۇ تۆتەيلەنگە مەمنۇنلۇق بىلەن قاراپ باش لەڭشىتىپ قويغاندىن كېيىن، قىز - يىگىتنىڭ ئالدىغا بېرىپ قۇتلۇقلىدى. دەل شۇ چاغدا ئاجايىپ مۆجىزە يۈز بېرىپ، چوققا ئۈستىدە ھەسەن - ھۈسەن پەيدا بولدى. ھەسەن - ھۈسەن خۇددى تەڭرىقۇت چوققىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلغان گۈلچەمبىرەكتەكلا كۆرۈنۈپ كەتتى. ئاندىن چوققا ئۈستىدىكى قىيا تاشتىن بىر ئىشىك ئېچىلىپ، غايەت زور ھاك تاش ئىچىدىن ياسىداق بىر ئۆي كۆرۈندى. بۇ بۇقار بىلەن ئايقۇتقا تەييارلانغان ھۈجرا ئىدى.

بۇنىڭ دانىشمەن قاغىنىڭ سېھرىدىن بولۇۋاتقانلىقىنى تۇرگۇن تۆتەيلەندىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيتتى...

توي مەرىكىسى تۈگەپ، بۇقار بىلەن ئايقۇت

هۇجرىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، ھەممە جان - جانىۋارلار ئۆز ماكانلىرىغا قايتىشتى.

بۇ چاغدا تۇرگۇن دانىشمەن قاغىنىڭ «قاق، قاق، قىرراق» دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ئۇ ئۆزلىرىنى «يۇرۇڭلار، كېتىمىز» دەپ كېتىشكە شەرەتلەۋاتقان-كەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇقار ئاكىسى بىلەن ئايقۇت ھەدىسىگە قۇت تىلەپ، دانىشمەن قاغىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ماڭدى-دە، ئىككى چامدام ئالە - ئالمايلا ئۆز-لىرىنى تەڭرىقۇت چوققىسىنىڭ ئېتىكىدىكى ھېلىقى خادا تۇۋىدە كۆرۈشتى. يەنە ۋاقىتمۇ ناھايىتى ئۇزاق زامانلار كەينىگە كەتكەندەك قىلاتتى. بىراق، دانىشمەن قاغا كۆرۈنمىدى...

ئۇلار خادا تۇۋىدە ئولتۇرۇپ، بۇلۇتلار بويلاپ يۇر-گەن ھەيۋەتلىك تەڭرىقۇت چوققىسىغا قارىدى. تەڭرى-قۇت چوققىسى شۇ تاپتا ئاشۇ ئىلى دەرياسى بويىدىكى ئاييورۇق شەھىرىگە نۇرغۇن - نۇرغۇن يۇرەك سۆزلە-رىنى ئېيتماقچى بولۇۋاتقاندەك، يىراقلارغا نەزەر سې-لىپ تۇراتتى. ئاندىن ئۇلار يىراقتا يىلان باغرى سوزۇ-لۇپ ياتقان ئىلى دەرياسى، ئىلى دەرياسىنىڭ نېرىسىدا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاييورۇق شەھىرىگە قارىدى. ئاييورۇق شەھىرىنىڭمۇ تەڭرىقۇت چوققىسىغا نۇرغۇن - نۇرغۇن پاراڭلىرى بارەدەك قىلاتتى...

قارىغاي ئۇستىدىكى بىرنەچچە تىيىن بۇقار بىلەن ئايقۇت ھەققىدىكى ھېكايىنى سۆزلەشمەكتە ئىدى.

— ئاشۇ خادا تاشنىڭ ئىچىدە بۇقار ئاكام بىلەن ئايقۇت ھەدەمنىڭ ئۆيى بارمىش. قىشتا تاش ئۆيدە قىشلاپ، يازدا باللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ تاغمۇتاغ ئېشىپ يايلارمىش.

— مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، كېيىنچە ئايقۇت ھەدەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇلارنى كەچۈرۈپ ئوردىغا ئېلىپ كەتكەنمىش. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار بەختلىك ياشاپتىمىش.

— ياق، ياق، مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، كېيىن ئۇ ئىككىسى ئەۋلىياغا ئايلىنىپ كېتىپتىمىش، شۇڭا بۇ چوققىنىڭ نامىمۇ تەڭرىقۇت چوققىسىدىن ئەۋلىيا چوققىسىغا ئۆزگىرىپ قاپتىمىش.

— ياق، ياق، ھېلىقى خىزىرنىڭ ئۆزى دەل مۇشۇ ئەۋلىيا چوققىنىڭ ئۆزىمىش.

...

تېيىنلار ئاغزىغا كەلگىنىچە ھەر ياڭزا گەپلەرنى قىلىپ ببقىشتى. ئەمما، تۇرگۇن بەشەيلەن شۇنىڭغا تولۇق ئىشىنەتتىكى، بۇقار ئاكىسى بىلەن ئايقۇت ھەدەسىنىڭ بەختلىك تۇرمۇشقا ئېرىشكەنلىكىدە گەپ يوق ئىدى.

تەتۇرلەر شەھىرى

تۇرگۇن بەشىلەن ماڭە - ماڭە قاز دېگەن بىر شەھەرگە بېرىپ قالدى. بۇگۇن قاز شەھىرىگە ئىلى ۋادىسىدىكى قىزىقچى، لاپچى، چاقچاقچىلارنىڭ ھەممىسى يىغىلغانىكەن. سورۇن قاز دەريا‌سى[1] بويىدىكى توقايلىققا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئادەملەر بەك كۆپ ئىدى.

ئۇلار كىشىلەرنىڭ توختىماي كۈلۈشۈۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، «نېمە قىزىق گەپلەردۇ؟» دېيىشىپ، قىستىلىپ يۇرۇپ سورۇننىڭ ئالدى تەرىپىگە ئۆتۈشتى.

يۇرۇڭچايا‌سلىق چاقچاقچى بىلەن قازلىق چاقچاقچى چۈجە خورازلار‌دەك بازغىشىپ چاقچاقتا راسا تۇتۇشۇۋاتقانىكەن. ئۇلارنىڭ قىزىق گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئۇلارمۇ راسا كۈلۈشتى. ئاندىن قارناقلىق بىر لاپچى بىلەن قازلىق بىر لاپچى لاپ ئېتىشىپ قالدى.

— بىزنىڭ يۇرتتا شۇنداق بىر كىشى بارکى، ھەرقانچە تەتۇر بولار ئۇنىڭدەك تەتۇر بولماس، — دەپ گەپ باشلىدى قازلىق پوچى، — «ئامانمۇسەن؟» دەپ

---

① قاش دەريا‌سىنىڭ قەدىمكى نامى.

ئەھۋال سورىساڭمۇ، «مەن ئامان بولماي ئۆلۈپتىمەن-مۇ» دەپ ئۆكۈپ قويدۇ. ئۇ يەنە شۇنچىلىك تەتۇركى، تەتۇرلۇكى بىر تۇتىدىغان بولسا، سوغۇقتا دىر - دىر تىترەپ كۆكىرىپ كەتسىمۇ توڭلىمىدىم دەپ تۇرۇۋالىدۇ...

— ئۇنچىلىك تەتۇرلىرىڭنى تەتۇر ھېسابلىمايمىز بىز، — دەپ رەت قىلدى قارناقلىق لاپچى ئۇنىڭ لاپلىرىنى بىردەم ئاڭلاپ تۇرغاندىن كېيىن، — مانا مەن كۆسەن دېگەن جايغا تاغ ئاتلاپ چۈشكەندە، مۇزداۋاندىكى بىر مۇزلۇقنىڭ تېگىدە تەتۇرلەر شەھىرى دەيدىغان بىر جاينى كۆرگەنمەن.

— قوي بۇ گېپىڭنى! تەتۇرلەر شەھىرى دەپمۇ گەپ بولامدۇ؟ ئىككى تال غورا بېرىپ قويسا «ھە» دەپ ئاڭلاۋېرىدىغان كىچىك بالاڭ ئەمەس جۇمۇ بىز! — قازلىق لاپچى ئۇنى ئوڭ يانپاشقا ئېلىپ راسا بىر ئاتاي دېيىشىگە، قارناقلىق لاپچى چاقچان كېلىپ يەنە گەپ بەرمىدى.

— مەنلا ئەمەس، مانا مۇنۇ قېشىمىزدا ئولتۇرغان قۇۋان باتۇرمۇ بار شۇ چاغدا. بىز ئۇ شەھەرگە بىللە كىرگەن، — دېدى قارناقلىق لاپچى كۆزلىرىنى مىتمۇ قىلىپ قويماي.

— راست، راست، مەنمۇ بىللە كىرگەن، — دەپ كۈلدى قۇۋان باتۇر گەپنى تېخىمۇ قىزىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ. قارناقلىق لاپچىنىڭ گېپىگە ئەتراپتىكىلەرلا ئەمەس، تۇرگۇن بەشىلەنمۇ قىزىقىپ

قالغاندى. شۇڭا، تۇيغۇن بىرلا پىچىرلىغاندى، ئىكـ
كى لاپچى، قۇۋان باتۇر، تۇرگۇن بەشەيلەن ئۆزلىرىنى
قارناقلىق لاپچى ئېيتقان ئاشۇ تەتۇرلەر شەھىرىنىڭ
قوۋۇقى ئالدىدا كۆرۈشتى.

بۇ مۇزداۋاندىكى چوڭقۇر بىر مۇزلۇق جىلغىغا
جايلاشقان شەھەر بولۇپ، ھەممە يېرى مۇز بىلەن قاپـ
لانغان، قوۋۇقى ئۆڭكۇرنىڭ ئاغزىغىلا ئوخشايتتى.

— قېنى، مەرھەمەت! — دېدى قارناقلىق لاپچى
ئۇلارنى كىرىشكە باشلاپ.

ئۇلار قـوۋۇقتىن كىرىشىگىـلا ئىككـى ياساۋۇل
ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

— قارشى ئالمايمىز! — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن داڭ قېتىپ تۇرۇپ
قېلىشتى. ئاندىن ياساۋۇللار ئۇلارنى مازاق قىلىپ كۈـ
لۈشكىنىچە ئۇلارنى ئۈرۈپ قوغلاپ چىقىرىۋەتتى-دە،
قوۋۇقنى تاقىۋالدى. ئۇلار سىرتتا تۇرۇپ قوۋۇققا مۇدـ
داق خەتلەر يېزىلىپ تەتۇر ئېسىپ قويۇلغانلىقىنى
كۆردى:

«بۇ دېگەن تەتۇرلەر شەھىرى. بۇ يەردە ھەممە
نەرسە تەتۇر بولىدۇ. سالام - سەھەت، ئۆرپ - ئادەت،
گەپ - سۆز، ئىش - ھەرىكەت، قائىدە - تۇزۇم...
ھەممىلا نەرسە تەتۇر. ئوڭ گەپ، ئوڭ ئىش قىلىدىغاـ
لار بۇ جايغا يولىمىغاي!»

— بايا ئۇلارنىڭ بىزنى نېمىشقا قوغلاپ چىقىرىۋەتـ
كەنلىكىنى ئەمدى چۈشەندىم، — دېدى تۇرگۇن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قوۋۇقنى تېپىپ، مۇشتلاپ تۇرۇپ: «قوۋۇقنى ئېچىشما، بەتبەختلەر!» دەپ ۋار-قىراشتى. شۇندىلا ياساۋۇللارنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈپ، قوۋۇقنى ئاچتى-دە، ئالدىغا چىقىشىپ:

— قارشى ئالمايمىز! — دېيىشتى.

— شەھىرىڭلارغا كىرگۈمىز يوق! — دېدى قار-ناقلىق لاپچى. ئۇنىڭ گېپىنى تۈگىمەي تۇرۇپلا قۇۋۋان باتۇر بىر ياساۋۇلنى كېلىشتۇرۇپ بىر مۇشت سالدى. شۇنىڭ بىلەن ياساۋۇللار ئۇلارنى «خېلى بولىدىغان نېمىلەركەن» دەپ خۇش بولۇشۇپ، شەھەرگە كىرگۈ-زۈۋەتتى.

شەھەر ئىچىنى ئارىلاپ كۆرۈپ «ۋايتوۋا!» دەپ قېلىشتى. بۇ يەردە شەھەر ئىسمىغا يارىشا راستىنلا ھەممىلا نەرسە تەتۈر ئىدى. سۇلار تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ ئاقسا، ئۆيلىرى ساپلا ئازگاللاردا ئىدى. قۇشلار ئۇتلاقلاردا ئۇتلاپ يۈرۈشكەن بولسا، ئات - كالىلىرى ئاسماندا ئۇچۇشۇۋاتاتتى. ئادەملىرىنىڭمۇ ھەممىسىلا كەينىچىلەپ مېڭىپ يۈرۈشەتتى...

ئۇلارنىڭ ئالدىچىلاپ مېڭىپ يۈرگەنلىكىنى كۆر-گەن بىر كوچا چارلىغۇچى دەرھال ئۇلارنى توسۇپ:

— ئالدىچىلاپ ماڭغانلىقىڭلار ئۈچۈن جەرىمانە! — دېدى.

ئۇلار جەرىمانە تۆلىمەكچى بولۇشۇپ يانچۇقلىرىنى ئاختۇرۇشۇپ تۇرغانىدى، چارلىغۇچى ئۇلاردىن بالدۇر چىقىپ، ھەربىرىلەنگە بىر تالدىن كۆموش تەڭگىنى

تارقىتىپ بەردى.

— قىزىق ئىش، بۇ يەردە جەريانە قويسا، جەريانە تۆلىگۈچى پۇل تۆلىمەي، ئەكسىچە پۇل ئالىدىكەن ئەمەسمۇ، — دەپ كۈلۈپ كەتتى تۇيغۇن.

— يەنە ئۇنتۇپتۇقتە تەتۈرلەر يۈرتىغا كېلىپ قالغانلىقىمىزنى، — دەپ كۈلۈپ كەتتى قازلىق لاپچى.

چارلىغۇچى ھەممەيلەنگە جەريانە تارقىتىپ بولغاندىن كېيىن:

— بۇنىڭدىن كېيىن قاتناش قائىدىسىگە رىئايە قىلمىغايسىلەر، — دەپ قويۇپ كەينىچىلەپ مېڭىپ كېتىپ قالدى.

ئۇلار كەينىچىلەپ مېڭىپ باقمىغاچقا، دەسلەپتە سەل قېينالدى، نەچچىسى پۇتلىشىپ ئوڭدىسىغا يىقىلىپمۇ چۈشتى.

— مۇشۇمۇ ئىش بولدىدە ئەمدى، — دەپ غۇدۇراپ قويياتتى يىقىلىپ چۈشكەنلەر ئۇستۈبشىنى قېقىشتۇرغاچ.

يولدا ئۇلارغا بالىسىغا ئاچچىقلاپ چالۋاقىتقان بىر دادا ئۇچراپ قالدى.

— ھەي، گەپ ئاڭلايدىغان يۈمشاق قۇلاق، سەنمۇ خەقنىڭ بالىلىرىدەك بىغەرەز، لايغەزەل، قۇلاق كەستى بولساڭ بولمامدۇ! — دەپ كۆپۈكلىرىنى چاچرىتىپ سۆزلەيتتى دادىسى.

— بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلماي، دادا. مۇشۇ بىر قېتىم كەچۈرىمسەڭلا بولدىغۇ، — دەيتتى بالىسى

بىپەرۋالىق بىلەن كالچىيىپ.

ئۇلار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇشۇپ ئەمدىلا بىر دوق-مۇشتىن قايرىلىشىغا ۋىجىك ھەم پاكار، دۈمچىيىپ ئۆلەيلا دەپ قالغان بىر قېرى ئۆزىدەك تۆت پارچە كېلەدىغان تامدەك بىر يىگىتنى قوغلاپ يۈرۈپ ئۇرۇۋاتاتتى.

— شۇ ھالىڭغا مەن بىلەن نوچىلىق تالاشقۇدەك بولدۇڭما، ھەي ئاۋاق! ئۆزۈڭچە تېخى ئادەمنى كۆزگە ئىلمىغاندەك سالام قىلىپ يۈرگىنىڭنى! — ئۆلەرمەن قېرى شۇنداق دېگەچ پۈرژىنىدەك قاڭقىپ تۇرۇپ تەمبەل يىگىتنىڭ ياڭىقىغا نەچچە مۇشت سېلىۋەتتى. تەمبەل يىگىت ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆلەرمەن قېرىغا تەڭ كېلەلمەي، ئاخىر «تىرىڭكىدە» ئۇچۇپ كەتتى. قېرى شۇندىلا ئاچچىقى بېسىلغاندەك بولۇپ، يىگىتكە بىگىز قولىنى تەڭلەپ تۇرۇپ:

— مۇنىڭدىن كېيىن ماڭا سالام قىلىدىغان بولساڭ، ئۆلمەس قىلىۋېتىمەن، — دېدى-دە، قوللىرىنى قېقىشتۇرۇپ، دۈمچەيگىنىچە كەينىچىلەپ كېتىپ قالدى.

بۇ ئىشنى كۆرۈشۈپ ھەيران بولۇشقىنىدىن ئۇلارنىڭ ئاغزىلىرى ئېچىلىپلا قېلىشتى. دەل شۇ چاغدا تېخىمۇ قىزىق ئىش يۈز بېرىپ، ئۇدۇلدىكى كوچىدىن كىچىككىنە بىر ئاسلان يوغان بىر بۆرە ئىتىنى تېپىرلىتىپ قوغلىغىنىچە چىقىپ كەلدى. بىچارە ئىت قورقۇپ كەتكىنىدىن ئۇدۇل كەلگەنلا بىر تامغا ئېسىلىپ نېرىغا

ئارتىلىپ چۇشۇپ كەتتى. ئاسلانمۇ تاپ بېسىپ چۇشۇپ كېتىپ هايالدىمايلا ئىتنىڭ ئېچىنىشلىق كاڭشىشلىرى، ئاسلاننىڭ غالجىرلارچە مىياڭلاشلىرى ئاڭلاندى.

— هەي، هەي، راستلا هەممە ئىش تەتۇرىكەن جۇمۇ بۇ جايدا، — دەۋەتتى كىمدۇر بىرى تېنى شۇرۇكۇنگىنىدىن ئىختىيارسىزلا.

بۇ چاغدا بايانىن ئۇلارنى كۆزىتىپ تۇرغان مۇشۇ يەرلىك بىر كىشى ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ سورىدى:

— سىلەر بۇ يەرلىك ئەمەس ئوخشىمامسىلەر؟

— هە، شۇنداق، شۇنداق، — دېدى قۇۋان باتۇر.

— ئاسلاننىڭ ئىتنى قوغلاپ يۈرگىنىگە قاراشلىرىڭلارداننلا بىلىپ بولدۇم، — دېدى ئۇ، — مەنمۇ سىلەرنىڭ شەھىرىڭلارغا بېرىپ باققان، هەممە ئىش، هەممە نەرسەڭلار تەتۇرىكەن، كۆنەلمەي يېنىپ كەلگەن. بۇ يەردىكى ئىشلارمۇ سىلەرگە تەتۇر تۇيۇلۇشى مۇمكىن، ئەمما بىزگە ئوڭ. بۇ يەردىچۇ، قويلار گۆش، يولۇاسلار چۆپ يەيدۇ. كىچىككىنە چۇجىلىرىمۇ ئۆيدەك يوغان پىللارنى قوغلاپ يۈرۈپ چوقۇيالايدۇ. ئادەملەر تۇغۇلۇشىدا ئەقىللىق، چوڭ بولۇپ ئوقۇغانسېرى دۆتلىشىپ بارىدۇ. كىم ئەڭ دۆت بولسا، شۇنىڭغا ئەڭ يۇقىرى مەنسەپ بېرىلىدۇ... يەنە بار تېخى، قىشنى ياز، يازنى قىش دەيمىز. سىلەر يازغا ئامراق بولغىنىڭلار بىلەن، بىزنىڭ بۇ يەردە داۋاملىق قىشلا بولسىكەن دەيمىز. سىلەر هويلاڭلارنى سۇپۇرۇپ سۇ چاچقىنىڭلار بىلەن بىزنىڭ بۇ يەردە هويلىلارغا پات - پات ئەخلەت چېچىپ تۇرمىسىز، ئەڭ سەتلەرنى گۈزەل دەپ

ماختايمىز، چىرايلىقلارنى سەت دەپ تىلىلاپ كۆن بەرمەيمىز...

ئۇ كىشى بىرمۇنچە سۆزلىگەندىن كېيىن ئۆز - ئۆزىنى كاچاتلىغىنىچە كېتىپ قالدى. ئەسلىدە بۇ يەر-لىكلەر خوشلاشقاندا ئۆز - ئۆزىنى كاچاتلاپ خوشلىشىدىكەن.

ئۇلار ئازراق ماڭغاندى، بىر كۆۋرۈك ئۇچرىدى. ئەمما، كۆۋرۈك يولىنىڭ ئوستىگىلا سېلىنغان، ئۇ-نىڭدىن ئۆتىدىغان نە بىرەر ئېقىن، نە بىرەر ئازگال كۆرۈنمەيتتى.

«توپتوز يەرگىمۇ كۆۋرۈك سېلىپ يۈرگىنىنى ما-ۋۇ ئەخمەقلەرنىڭ.»

ئۇلار كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ تېخىمۇ ھەيران بولۇش-تى. ئالدى تەرەپتىكى كۆۋرۈك چوشۇشكە تېگىشلىك ئېقىنغا كۆۋرۈك سېلىنمىغاندى. ئېقىندىن كېچىپ ئۆتۈپ بولغۇچە ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى ھۆل بولۇپ كەتتى.

ئۇلار يەنە ئازراق ماڭە - ماڭمايلا بەش ئادەم قېچىلغان، بىر ئۆچكە ھەيدىگەن خادىك كېلىپ ئۇلارنىڭ قېشىدا توختىدى.

— خادىككە چىقماڭلار! — دېدى ئۆچكە.

ئۇلار خادىككە چىقىشى بىلەنلا، ئۆچكە قامچىسى-دىن قارس چىقىرىپ: «دىرت، چوھ!» دېدى. شۇئان ھېلىقى بەش ئادەم خادىكنى ئۇچقاندەك سۆرەپ يۈرۈپ كەتتى.

— ماڭا بۇ يەر بەكلا غەلىتە تۇيۇلۇۋاتىدۇ، —

دېدى زۇمرەت.

— تېزرەك چىقىپ كەتسەك بولاتتى، — دېدى ئايچەچەكمۇ.

ئۇلار ماڭە ـ ماڭە بىر ئوچۇقچىلىققا چىقىپ قالـدى. بۇ جايغا نۇرغۇن ئادەم يىغىلىشۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، «نېمە ئىش بولدىكىن كۆرۈپ باقايلى» دەپ ئىتتىك شۇ تەرەپكە بېرىشتى. بۇ يەر جىنايەتچىلەرنى جازالايدىغان ئورۇن ئىكەن. دارغا ئېسىلىش ئالدىدا تۇرغان بىر ئادەمنىڭ بېشىغا قارا قاپ كىيگۈزۈلۈپ، بوينىغا سىرتماق سېلىنىپ، ئېسىلىشقا تەخ قىلىپ قويۇلۇپتۇ.

جاكارچى جىنايەتچىنىڭ جىنايىتىنى جاكارلىماقتا ئىدى:

— بۇ جىنايەتچى ئۆمرىدە بىر قېتىممۇ ئادەم ئۆرۈپ باقمىغان، بىر يۈز ئىككى قېتىم تاياق يېگەن، ئۈچ قېتىمدا قاتتىق يارىلىنىپ بىر ئايدىن ئارتۇق يېتىپ داۋالانغان. ئۇنىڭدىن باشقا، ئون ئىككى قېتىم مال ـ مۈلكىنى ئوغرىغا بەرگەن. خاتا تەربىيىنى تولا بېرىپ، نۇرغۇن ئەسكى بالىلارنى ياخشى قىلىۋەتكەن. ئەڭ قەبىھ جىنايىتى شۇكى، قېرى ئانىسى ئۆلىمەن دېسە، تولا داۋالىتىپ ئۆلگىلى قويماي، ئۆمرىنى ئون يىل ئۇزارتىۋەتكەن... ئۇنىڭغا ئاۋامنىڭ غەزىپى كۈچـلۈك، جىنايىتى بەك ئېغىر. شۇڭا، شەرئى مەھكىمـىز ئۇنىڭغا دارغـا ئېسـىش جازاسى بېـرىشنى قارار قىلدۇق.

بىچاره جىنايەتچى ئەنە شۇ قىلمىشلىرى ئۈچۈن دارغا ئېسىلدى. بۇ يەر دېگەن تەتۈرلەرنىڭ ماكانى تۇرسا بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك!؟

ئۇلار بىگۇناھ دارغا ئېسىلغان بۇ بىچارىگە ئىچ ئاغرىتىشىمۇ، ئاغزىدىن چىقىرالماي يولىغا راۋان بولۇشتى.

ئۇلار چوڭ بىر كوچىغا كىرىشىگىلا «يۇرتىمىزغا كەلگەن ئەرزىمەس مېھمانلارنى قارشى ئالمايمىز!» دېگەن خەت يېزىلغان پلاكاتلارنىڭ ئېسىۋېتىلگىنىنى كۆرۈشتى. بۇ ئۆزلىرىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن قىلىنغان ئىدى.

بىراق، ئۇلارغا ياقمىغىنى يول - يوللارغا ئەخلەت - چاۋارلار چېچىۋېتىلگەن، ھەممىلا يەرنى مەيدىنەتچىلىك، سېسىقچىلىق قاپلاپ كەتكەنىدى.

يولنىڭ ئىككى يېنىغا ئۇلارنى قارشى ئالغىلى چىققان كىشىلەر تولۇپ كەتكەن، توختىماي: «مېھمانلارنى قارشى ئالمايمىز! مېھمانلارنى قارشى ئالمايمىز!» دەپ توۋلاشماقتا ئىدى.

ئۇلار يېقىن بېرىشىغىلا، ئىككى تەرەپتە تۇرغان كىشىلەر ئۇلارغا قاراپ ھەدەپ تۈكۈرۈشۈپ، مەشقە-رىشقىلى تۇرۇشتى. يۇندا چېلىكىنى كۆتۈرۈۋالغان ئىككى بوۋاي ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تاپ بېسىپ كېلىپ ھەدەپ يۇندا چاچقىلى تۇردى.

— بۇ، بۇ نېمە قىلىق؟ — دەپ ئاچچىقلاپ كەتتى قازىلىق لاپچى.

— بۇ دېگەن مېھمانلارنى قارشى ئالغىنىمىز، — دەپ چۈشەندۈردى مۇشۇ يەرلىك بىرەيلەن، — بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئۇستۇېشىغا تۈكۈرۈك - مىشقىرىقلار قانچە كۆپ چۈشسە، قانچە مەينەت قىلىۋەتسەك شۇنچە ئەزىزلەنگىنى ھېسابلىنىدۇ. «سىلەرنى كېلىدۇ» دەپ كوچىلارغا ئەخلەتلەرنى ئاران دېگەندە چېچىپ بولدۇق. ماۋۇ چېچىۋاتقىنىمىز نەچچە كۈندە ئاران يىغقان يۇندىلار.

— قۇرۇپ كەتسۇن مۇنداق ئۆرپ - ئادەتلىرىڭلار! — دەۋەتتى يۇزىگە شالاققىدە خەپرۇك چاپلاشقان قۇۋۇان باتۇر ئاچچىقىدا، — يۇرۇڭلار، بۇ يەردىن تېز چىقىپ كېتەيلى!

— راست، راست، تېز قاچايلى! بولمىسا بىزنى ئەۋرەزگە ئايلاندۇرۇۋەتكۈدەك بۇ خەق.

شۇ گەپ بىلەن بۇ يەردىكى مەينەتچىلىككە چىداپ بولالمىغان ھەممەيلەن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا بەدەر قاچتى.

— ھەي، توختاشما! توختاشما دەيمەن! — دەپ كەينىچىلەپ مېڭىپ قوغلاپ كېلىشتى بىرنەچچە تەتۇرلەر، — سىلەرگە ئاتاپ تەييارلىمىغان زىياپەتنى كىم يەيدۇ، پۇلىنىچۇ، كىم تۆلەيدۇ؟!...

— زىياپىتىڭنى چېكەڭگە تېڭىش، — دېيىشتى ئۇلار تېز قېچىش ئۈچۈن ئالدىچىلاپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ. تەتۇرلەر ئۇلارنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىشىمەكتە، «ھەي، ھەي

مېھمانـلار، بىزنـى مېھمان قىلىۋېتىپ نەگە بېرىش-
ساڭ بېرىش!» دەپ ئاغىل - تاغىل توۋلاشماقتا ئىدى.
ناۋادا تەتۈرلەرمۇ ئالدىچىلاپ يۈگۈرگەن بولسا ئۇلارنى
تۇتۇۋالغان بولاتتىمىكىنتاڭ؟

ئۇلار تەتۈرلەر شەھىرىدىن مىڭ بالالىقتا ئاران
قېچىپ چىقىۋېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن قارناقلىق لاپچى
سۆزلىگەن لاپمۇ تۇگەپ، ئۇلار يەنە ئۆزلىرىنى قاش
دەرياسى بويىدىكى توقايلىققا كۆرۈشتى.

— قانداق؟ مەن بىلەن لاپتا بەسلىشىمەن دېسەڭ،
تۇكۈرۈككە كۆمۈلۈپ كېتىسەن مۇشۇنداق، — دېدى
قارناقلىق لاپچى گىدىيىپ. بۇ گەپ بىلەن بايىاتىن بېرى
تولا كۈلۈپ بېقىنلىرى ئاغرىپ كېتىشكەن خالايىق ئۆز-
لىرىنى تۇتۇۋالالماي يەنە كۈلۈپ كېتىشتى.

— تەن بەردىم، تەن بەردىم. لاپنى راست قاملاش-
تۇرۇپ ئاتىدىكەنسەن، — دېدى قازلىق لاپچى قارناق-
لىق لاپچىغا قول بېرىپ، — بىراق، ساڭا بىر گەپنى
دەپ قويغۇم كەلدى.

— نېمە گەپ؟ ئېيتە!

— بۇنىڭدىن كېيىن بىزنى تەتۈرلەر شەھىرىگە
باشلىساڭ، ھەرگىز ئاياغ باسمايمىز. سەنمۇ ئېزىپ -
تېزىپ ئۇلارنى باشلاپ كەلگۈچى بولما. بولمىسا بىزمۇ
تەتۈرلەرگە ئايلىنىپ، سېنى كۆرسەكلا تۇكۈرۈپ ئارام
بەرمەيمىز.

بۇ گەپ بىلەن يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

ئۇمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى

ئۇلار تېكەس دەريانىڭ بويىغا قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمەيلا قېلىشتى. كۆپكۆك دەريا سۈيى ھەيۋەتلىك تولغىنىپ ئاقماقتا، مەيىن تاغ شامىلى غۇر - غۇر ئۇچماقتا ئىدى. ئۇلار قۇمساڭغۇ ساھىلىنى بويلاپ دەريا دولقۇنلىرىغا يېتىشمەكچى بولۇپ خېلى يۈگۈرۈپ باقتى. بىراق، شىددەت بىلەن ئۇزاپ كېتىۋاتقان دولقۇنلار ئۇلارنى يەتكۈزەر ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئاخىر يۈگۈرۈشتىن توختاپ ماڭە - ماڭە بىر يار تۇڭگە كېلىپ تاقاشتى. يار لېۋىدە كىمدۇر بىرى ئەزىم دەريانى تىكىلىگىنىچە جىمجىت تۇراتتى. بۇنى كۆرۈپ زۇمرەتنىڭ يۈرىكى «جىغىدە» قىلىپ قالدى.

— ئۇ ئۆزىنى دەريانا تاشلىۋالماس - ھە؟ — دەۋەتتى ئۇ شۇڭا ئۇ كىشىنى كۆرسىتىپ.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن جىددىيلىشىپ قالدى ھەمدە دەرھال يار ئۈستىگە يۈگۈرۈپ چىقىشتى. ئەسلىدە ئۇ چاچ - ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقىرىپ، بېلى مۈكچىيىپ قالغان قاتاڭغۇر بىر بوۋاي ئىكەن. بوۋاي ئۇلارنىڭ كەلگىنىنى كۆرمىگەچكە، پەستە يىلاندەك تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دەريانا قارىغىنىچە خىيالىنى داۋام

قىلىۋەردى. تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇ بوۋاينىڭ زادى نېمە ئىش قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ، دەرھال بەش تۇپ قوراي سىياقىغا كىرىۋالدى.

— ئۇ بوۋايغا نېمە بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى تۇرگۇن يېنىدىكى بىر تۇپ قورايدىن.

— ئۇ بوۋاينى كېلىنى بەك خورلىۋېتىپتۇ، بالىسىنىڭمۇ كۆيۈمى يوقكەن، شۇڭا ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالايمىكىن دەپ تۇرىدۇ، — دېدى ئۇ قوراي.

— شۇنچىلىك ئىشقىلا ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالسا قانداق بولىدۇ؟

— ئۇ بوۋاينىڭ كېسىلىمۇ بەك جىق ئىكەن. پۈت - قوللىرىنىڭ ئۇگە - ئۇگىلىرى ئاغرىيدىغان بولسا جېنىنى قويارغا جاي تاپالماي قالىدىكەن. شۇڭا، مۇنداق خورلۇق تارتىپ، خەقنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تىلەمچىلىك قىلغۇچە ئۆلۈپلىۋالاي دېگەندەك قىلىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، ئۇ بوۋاي ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالغۇچە دەرھال تۇتۇۋالايلى! — دېدى ئايچەش بىردىنلا جىددىيلىشىپ.

— ئالدىرىمايلى، — دېدى تۇرگۇن ئۆزىنى خۇددى مويسىپىتلاردەك تەمكىن تۇتۇپ، — باشقىچە بىرەر ئامال ئويلاپ باقساقمىكىن دەيمەن.

— قانداق ئامال؟ — سورىدى قالغان تۆتەيلەن تەڭلا.

تۇرگۇن بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، غەلىتىلا بىر ئامالنى ئېيتتى. قالغانلار:

«قانداق بولار ـ هه؟» دېيىشىپ بۇ ئامالغا تازا ئىشەنمىدى، شۇنداق بولسىمۇ تۇرگۇنلۇك كۆڭلىنى دەپ سىناپ كۆرمەكچى بولۇشتى. تۇيغۇن تۇرگۇنلۇك تەلەپى بويىچە ئۇنى ياردار كەپتەر سىياقىغا كىرگۈزۈپ قويدى. شۇئان تۇرگۇن تېپىرلىغىنىچە يار لېۋىگە شىپ-قاپ باردى. ئازابلىق خىياللار ئىچىدە «ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلايمۇ، تاشلىمايمۇ؟» دەپ ئىككىلىنىپ تۇرغان بوۋاي بۇ كەپتەرنى كۆرۈپ قالدى-دە، «ئۇنى دەريا‌غا چۈشۈپ كەتمىسۇن» دەپ دەرھال تۇتۇۋالدى.

بوۋاي كەپتەرنىڭ بىر قانىتىنىڭ سۇنغانلىقىنى، يەنە دۇمبىسىدىن سەرغىپ قان چىقىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

«بىچارىنى لاچىن سوققان ئوخشايدۇ» دېدى بوۋاي قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ كېتىشكە ئۇرۇنۇۋاتقان كەپ-تەرنى مېھرىبانلىق بىلەن بوشقىنە سىلاپ. ئاندىن ئۇ بىر‌دىنلا ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق ئازابلىق بىر پەيتتە مۇنۇ ياردار كەپتەرگە يولۇقۇپ قالغانلىقىدىن ھەيران قالدى.

«بۇ دۇنيادا ماڭىمۇ ھاجىتى چۈشىدىغان جان بار-كەن ـ هه؟» دەپ ئويلاپ قالدى ئۇ چۈشىنىكسىز خىياللارغا چۆمگىنىچە. ئەمدى بۇ بىچارە كەپتەر ئۆزى-دىن بېقىش تەلەپ قىلىپ مۆلدۈرلەپ تۇرسا، ئۇنى ئۆلۈمگە تاشلاپ بېرىپ ئۆزى قانداقمۇ ئۇ دۇنياغا كېتە-لىسۇن؟

«بۇمۇ خۇدايىمنىڭ ماڭا بۇيرۇغىنىدۇ؟ بوپتۇ،

ئاۋۇال بۇ بىچارىنى ئۆيۈمگە ئاپىرىپ ساقايتاي. ئاندىن ياشاش، ياشىماسلىق ھەققىدە يەنە ئوبدانراق ئويلىنىپ باقارمەن.» بۇڭاي شۇ ئۈچۈن بىلەن كەپتەرنى كۆتۈرۈپ ئاستا ئۆيىگە قايتتى. تۇيغۇن تۆتەيلەن بۇڭايغا چاندۇر-ماي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، بۇڭاينىڭ ھويلىسىغا بېكىندى.

بۇڭاينىڭ يارىدار كەپتەرنى كۆتۈرۈپ كەلگەنلىكى-نى كۆرگەن كىلىنىنىڭ يەنە كۆزى يۇمۇلۇپ، ئاغزى ئېچىلدى:

— بىر ئۆلەرمەنىڭ دەردىنى تارتالمايۋاتساق، ئەمدى چولاق كەپتەرنى ئەكىلىپ ئۇنىمۇ تەڭ باقسۇن دەمدىكىنە بۇ ئۆلمەيدىغان قېرى دەللە. ئۈي ئىچىنى پوق - سۈيدۈككە مىلەپ بۇلغۇۋېتىدىغان بولدى...

ئايالىنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەپ چالۋاقاشلىرىغا چىدىمىغان ئەر ئاچچىق ھەسرىتىدە ئاخىر بۇڭاينىڭ قې-شىغا گۈرسۈلدەپ كىرىپ كەلدى-دە، ئۇنىڭ قېشىدا تۇگۈلۇپ ياتقان كەپتەرنى ئېلىپلا سىرتقا ماڭدى.

— ئۇنى نەگە ئاپىرىسەن؟ — سورىدى بۇڭاي ئور-نىدىن ئىتتىك تۇرالمىغاچقا قوللىرىنى سوزۇپ.

— ئاچىقىپ ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن! — دېدى ئوغ-لى زەردە قىلىپ.

— ئۇنداق بولسا مېنىمۇ قوشۇپ ئاچىقىپ تاشلاپ بەر!

بۇڭاي ئۆمىلەپ دېگۈدەك ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھويلىغا چىقتى ۋە ئوغلىنىڭ قولىدىن كەپتەرنى تارتىۋالدى.

نېرىدا كېلىنى خوددى رەقىبىگە ئېتىلىشقا تەييار تۇرغان چوجە خورازدەك ھۇرپىيىپ قاراپ تۇراتتى. بۇ قورۇدا يەنە بىر مەيدان جەڭگە - جېدەلنىڭ باشلىنىدى. غالىلىقى بوۋايغا ئايان ئىدى. ئەمدى بولدى، ئۇنىڭ ھېچ چىدىغۇچىلىكى قالمىدى، بۇ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنى كەتكەن. ئىلگىرى، «بولدىلا، مۇشۇلارغا خار بولغۇچە ئۆلۈپلا قوتۇلاي!» دېگەن، مانا ئەمدى مۇنۇ چولاق كەپتەر تۇرۇپتۇ، شۇنى دەپ بولسىمۇ ياشىمىسا بولمايدۇ. ئەمدى بۇ ۋاپاسىزلارنى تاشلاپ چىقىپ كەتكۈلۈك. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشمۇ راۋا ئىش ئەمەس.

بوۋاي ئاخىر كەپتەرنى قۇچاقلىغىنىچە خوشلاشمايلا قورۇدىن چىقىپ كەتتى. كوچىدا كېتىۋېتىپ ئوغلى بىلەن كېلىنىنىڭ يەنە نېمىلەرنىدۇر دەپ ئۇرۇشۇۋاتقانلىقى ئاڭلاندى.

بوۋاي شۇ ماڭغىنىچە مەھەللە سىرتىدىكى ئىلگىرى ئۆزى مومىيى بىلەن بىللە ئولتۇرغان ئۆيگە كەلدى. ئۇزاقتىن بېرى بۇ ئۆيدە ئادەم ئولتۇرۇپ باقمىغاچقا، ئۆي ئىچىنى ئۆمۈچۈك تورلىرى بېسىپ كەتكەنىدى. بوۋاي ئۆي ئىچىنى بىرقۇر تۈزەشتۈرگەندىن كېيىن، پۇچۇق بىر ھېجىرنى تېپىپ كەپتەرگە سۇ بەردى. كەپتەر راسا ئۇسساپ كەتكەن چېغى، سۇدىن بىرنەچچە ئوتلىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا دان بەرمىسە بولمايتتى... بىراق، بوۋاينىڭ پۈت - قوللىرى سىرقىراپ ئاغرىپ ھېچ ماڭغۇچىلىكى قالمىغانىدى. شۇڭا، كەپتەرنىڭ

قېشىدا داق يەردىلا يېتىپ بىردەم ئارام ئالدى.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىر دىنلا قەدىر دان مومىيى كەلـ دى. مومىيى بىلەن ئىككىسى خۇدايىم بەرگەن تۆت ئوغلىنى يېمىگىنىنى يېگۈزۈپ، كىيىمگىنىنى كىيگۈـ زۈپ، ئارزۇلاپ چوڭ قىلغانىدى. ئەمما، بۇ نائەھلىيـ لەر بىر ـ بىرىدىن تاش يۈرەك، كۆيۈمسىز چىقىپ قالدى. بىرى ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇپ زىندانغا چۈشتى. قالغان ئۈچىمۇ ئۆزىنىلا ئويلايدىغان ھارام تاماقلاردىن بولۇپ ئۆستى. مومىيى ئۆلۈپ، ئۇ بالىلىرىنىڭ قولىغا قالغاندىن بېرى ھېلى ئۇ ئوغلىنىڭ، ھېلى بۇ ئوغلىـ نىڭكىدە سۆرىلىپ يۈرۈپ، ئىتتىن خار، پوقتىن سېـ سىق ياشىدى. نەچچە قېتىم ئۆز بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپ يالغۇز ياشىماقچىمۇ بولدى. بىراق، قېرىغىنىدا بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىكەن. يە خۇدايىم ئالىدىـ غان ئامانىتىنى ئالمايلا قويمىدى.

بوۋاي شۇ ياتقىنىچە كۆزلىرى ئىلىنىپ ئۇخلاپ قالدى. بىردەم ئۇخلىغاندىن كېيىن دولىسى قورۇلغانـ دەك بولۇپ ئويغىنىپ كەتتى. كەپتەرمۇ ئاچلىق دەسـ تىدىن دۇگدەرەپ بوينىنى قىسقىنىچە ئۆزىگە مۆلۈلدەپ قاراپ تۇراتتى.

— ھەي جانۋار، قورسىقىڭ ئېچىپ كېتىپتۇ ـ ھە، سېنىڭ؟ — دېدى بوۋاي كەپتەرنى خۇددى كىچىك بالىنى ئەركىلەتكەندەك ئەركىلىتىپ، — ئۆيدە تۇرۇپ تۇر، مەن ساڭا يەم تېپىپ كىرەي. چاتاق قىلماي جىم تۇر جۇمۇ! بولمىسا ئوغرى مۇشۇكلەر يەپ كېتىدۇ.

بوۋاي تەسلىكتىە ئورنىدىن تۇرۇپ، بېلىنىى رۇسلاپ بىردەم تۇرۇۋالدى. ئاندىن ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى ئېتىزلىقتىن كەپتەرگە بىر ئوچۇم دان تېپىپ كىردى. كەپتەر دانلاپ بولغاندىن كېيىن يەنە سۇ ئىچىتى، ئاندىن ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ تۇگۇلۇپ ياتتى. بوۋاي ئۇنىڭ قانىتىنى تۇزەشتۇرۇپ تېڭىپ قويدى.

دەل شۇ چاغدا بىرى «قارا!» دېگەندەك قىلىپ قالدى. قارىغانىدى، ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا گىلەم سېلىلىقلىق، گىلەم ئۈستىدە شىرە قويۇقلۇق، شىرەدە ئوخشىتىپ ئېتىلگەن بىر تەخسە لەڭمەن بىلەن قىزىق دەملەنگەن بىر چۆگۈن چاي ۋە بىر تال پىيالە تۇرغانلىقىنى كۆردى.

«ۋايتوۋا! بۇ ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ؟» دېدى بوۋاي ھەيران بولغىنىدىن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ قايتا قاراپ. دەرھەقىقەت كۆرگەنلىرى راست ئىدى. «بەلكىم بۇمۇ خۇدايىمنىڭ ماڭا قىلغان ئىلتىپاتىدۇ!» دەپ ئويلىدى بوۋاي. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ قورسىقىمۇ راسا ئاچقانىدى، شۇڭا نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايلا شىرەگە كەلدى-دە، لەڭمەننى ئىشتىھا بىلەن راسا ھۇزۇرلىنىپ يېدى. لەڭمەننى يەپ، چايىنى ئىچىپ بولۇشى بىلەنلا ھەممە نەرسە يەنە كۆزدىن غايىب بولدى.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن بوۋاي يارىدار كەپتەرنى بېقىشقا ئەرمەك بولۇپ، كۈنلىرىنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى بىلمەس بولدى. قىزىق يېرى، ھەر قېتىم كەپتەرگە دان، سۇ بېرىپ بولغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ

ئالدىغىمۇ ئۇ ئويلىغان تائام تەييار بولۇپ تۇراتتى.

بىرەر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، كەپتەرنىڭ قانىتىمۇ ئوڭشىلىپ يېقىن ئارىغا ئۇچالايدىغان بولدى. ئەمما، بوۋاي ئۇنى قېچىپ كېتەمدىكىن دەپ ئەنسىرەپ زادىلا تالاغا چىققىلى قويمىدى. ئاخىر بىر كۈنى كەپتەر بوۋاي-نىڭ بىخەستەلىكىدىن پايدىلىنىپ ئىشىكتىن «پۇرر-دە» سىرتقا ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى. بوۋاي ئەمدى ئۇ قېچىپ كېتىدىغان بولدى دەپ ئويلىغانىدى. بىراق، كەپتەر ئېتىزلىق تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپ هايالدىمايلا قايتىپ كەلدى.

«قارىغاندا، بۇ كەپتەر ماڭا ئۆرە بولۇپ قاپتۇ، ئەمدى كەتمىگۈدەك؟» دەپ ئويلىدى بوۋاي ھەمدە دەر-هال تۇتۇش قىلىپ پېشايۋانغا ئۇنىڭغا ئۇۋا ياساپ بەر-دى. كەپتەر ئاستا - ئاستا ئۇ ئۇۋىغا كۆندى.

كېيىنچە ئۇ كەپتەر باشقا ياۋا كەپتەرلەرنىمۇ باش-لاپ كېلىپ كۆپىيىشكە باشلىدى. ئۇۋىدا يېڭى تۇخۇم-دىن چىققان باچكىلارنىڭ چىر - چىر چىرىلداشلىرى، كەپتەرلەرنىڭ «گۇك - گۇك» گۇگۇكلاشلىرى بۇ تىم-تاس قورۇغا باشقىچە تۇس ئاتا قىلىپ، بوۋاينىڭ دەرد-لىك كۆڭلىنى خۇشاللىققا چۆمدۈردى. تولا ھەرىكەت قىلىۋەرگەنلىكتىنمۇ ياكى خاسىيەتلىك تائاملارنىڭ قۇۋۋىتىدىنمۇ ئەيتاۋۇر، ئۇنىڭ كېسىلىمۇ بارغانچە سا-قىيىپ، تېتىكلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

بوۋاينىڭ ئوغۇللىرى دادىسىنىڭ ھەر خىل ئېسىل غەزالارنى پەيدا قىلالايدىغان كارامىتىنىڭ بارلىقىنى

ئاڭلاپ، بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ئۇنى يوقلىغان بولۇپ كېلىشتى.

بوۋاي بالىلىرىغا نۇرغۇن قورساق كۆپۈكى بار بول-سىمۇ، يەنىلا بۇنى ئارقىغا تاشلاپ، ئۇلارنى ئۆيىگە باشلىدى. ئاندىن كەپتەرلەرگە دان، سۇ بېرىپ قايتىپ كىرىپ، ئوغۇللىرىغا ئېسىل تائام كەلتۈرۈشنى خىيال قىلغاندىدى، شۇئان تاۋاق - تاۋاقلاردا بەتتە پولۇ، گۆش - قېزا، پولو - نارىن، مېۋە - چېۋىلەر پەيدا بولدى. ئوغۇللىرى ئۆمرىدە مۇنچىلىك ئېسىل تائام-لارنى يەپ باقمىغاچقا، تويغۇچە راسا يېيىشتى.

شۇ ئىشتىن كېيىن ئوغۇللىرىنىڭ نىيىتى بۇزۇ-لۇپ، كەپتەرلەرنى بوۋاي بىلەن قوشۇپ ئۆيلىرىگە ئاپە-رىپ دان، سۇ بېرىپ بېقىپ باقتى، بىراق تىلىگىنى زادىلا ئىجابەت بولمىدى، شۇڭا بوۋاي بىلەن كەپتەرلەر-نى يەنە ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ئەكېلىپ قويدى.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن، بوۋاي ئوغۇل - كېلىنلە-رىگە زادىلا خار بولمايدىغان، تېخى داۋاملىق ئۇلارنى چاقىرىپ ئەكېلىپ، بالا - چاقىلىرى بىلەن قوشۇپ مېھمان قىلىپ تۇرىدىغان بولدى.

ئەمما، ھەر قېتىم ھويلىدا پۇر - پۇر ئۇچۇشۇپ يۈرگەن كەپتەرلەرنى كۆرسىلا بوۋاينىڭ قەلبىنى خە-جىللىق تۇمانلىرى قاپلايتتى: «ئەينى چاغدا نېمىشقىمۇ ئۆلۈۋېلىشنى ئويلاپ قالغاندىمەن؟ مۇنۇ كەپتەر چېغىدا قاناتلىرى سۇنۇپ كەتكەن تۇرۇقلۇق يەنە ھاياتتىن ئۈ-مىد ئۈزمىگەن تۇرسا، مەن ھەممە ئەزايىم ساق تۇرۇپ

نائەھلىلىك قىلغىلى تاس قاپتىمەن ئەمەسمۇ؟ مانا، ئون يىغىنىڭ ئارقىسىدىن بىر كۈلكە بار دېگەندەك، مېنىڭمۇ كۈلۈپ ياشايدىغان چاغلىرىم بارىكەن ئەمەسمۇ. ئۈمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى دېگىنى راستتە···»

كۇسەنلىك بالىمانچى قىز

سەۋىنچ يارغۇنچاقنى خېلى ئۇزاق چۆرىگەندىن كېيىن قولى تېلىپ بىردەم ئارام ئالدى.

«يەنە يېرىم تاغار قوناق بار، قاچانمۇ تارتىپ بولارمەن؟» سەۋىنچ شۇنداق دەپ ئويلىغىنىچە ئورنىدىن تۇردى، بىراق پۇتى كۆيۈشۈپ قالغانلىقتىن تۇرالمىدى، بېلىمۇ سىرقىراپ ئاغرىپ كەتتى. ئۇ، پۇتلىرىنى ئۇرۇپ يۇرۇپ ئاران دېگەندە ئوڭشىدى. ئاندىن ئۇسساپ كەتكىنىدىن ئىشىك تۆۋىدىكى ئىۋرىقنى كۆتۈرۈپلا مۇزدەك سۇدىن غۇرتۇلدىتىپ بىرنەچچە يۇتۇم ئىچتى. شۇئان كۆڭلى يورۇغاندەك بولۇپ، ئۆزىنى خېلى راھەت سەزدى.

ئۇنىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىزلا ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا تاشلىنىپ ياتقان بالىمانغا چۈشتى. بۇ مەرھۇم دادىسىدىن قالغان تەۋەررۈك بالىمان ئىدى. ئۆز ئاپىسى ئون يىل بۇرۇن تۇغۇتتا، دادىسى بولسا ئۇچ يىل ئىلگىرى ئوغلاقتا ئۆلۈپ كەتكەن، سەۋىنچ هازىرقى ئۆگەي ئاپىسى ۋە ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان ئىنىسى بىلەن قېپقالغانىدى. «پا، پا، پاشىنىڭ دەردى، ئەجەبمۇ يامان ئىكەن ئۆگەي ئانىنىڭ دەردى» دېگەندەك، ئۇ تېخى ئون

ياشقىمۇ توشماي تۇرۇپ، ئۆگەي ئانىسىنىڭ دەردىدە، دىلى سۇنۇپ، سەبىي كۆزلىرىدىن شوخلۇق جىلۋىلىرى ئۆچكەن، دەردىمەن مومايلارغا ئوخشاش مۇڭلىنىپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. پەقەت ئاشۇ بالىمانلا ئۇنىڭ بىردىنبىر كۆڭۈل خۇشاللىقى. دادىسى كىچىك چاغلىرىدا قوي بېقىپ يۈرگەنلەردە بالىمان چېلىشنى ئۆگىنىۋالغان، سەۋىنچىمۇ ئېسىنى تاپقۇدەك بولغان چاغلىرىدىن باشلاپلا ئۇنى چېلىشقا باشلىغان. دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، سەۋىنچ ئاشۇ بالىمانىنى يېنىدىن ئايرىمايدىغان بولۇپ، ئۆز ئاپىسىنى، ياش تۇرۇپلا قازا قىلىپ كەتكەن دادىسىنى سېغىنىپ تالاي - تالاي قېتىم يىغلاپ تۇرۇپ چالغان...

بىراق، يېقىنقى ئىككى يىلدىن بېرى ئۆگەي ئاپىسىنىڭ ئۆگەيلىكى تېخىمۇ ئېشىپ، ئۇ بالىمان چالسىلا، «ئىش قىلمايدىغان، كەچكىچە ئاشۇ ئەسكى قومۇشىڭنى پۇۋلەپ ئولتۇرامسەن!؟ قومۇش پۇۋلىگەنگە بىركىم ئاش - نان بېرەمتى؟» دەپ ئۇنى زادىلا چالغۇزمايدىغان بولۇۋالغانىدى. شۇڭا، ئۆگەي ئاپىسىنىڭ بالىمانىنى سۇندۇرۇۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ، پەقەت ئاپىسى، ئىنىسى يوق چاغلاردىلا چالاتتى.

«ئۆگەي ئاپام كېلىدىغانغا يەنە خېلى بار، بىردەم بالىمان چېلىۋالايچۇ!» دېدى ئۇ شۇڭا ئۆز - ئۆزىگە.

سەۋىنچ بالىمانىنى ئېلىش بىلەنلا بايىقى هارغىنلىقلارنىمۇ ئونتۇپ، ئۆزى بىلىدىغان كۈيلەرگە زوق - شوقى بىلەن چېلىشقا باشلىدى. ئۇ شۇنچىلىك

قاملاشتۇرۇپ چالدىكى، ھاياجاندىن چالغانسېرى چالغۇ-
سى كېلىپ، ئۆگەي ئاپىسىنىڭ قانداق كېلىپ قالغانلى-
قىنىمۇ سەزمەيلا قالدى.

— ھې، جىن ئەپقاچقۇر، ئىشنى تۈگەت دېسەم تۈگەتمەي، پاسكىنا قومۇشۇڭنى پۈۋلەپ ئولتۇرۇپسەنغۇ يەنە، — دەپ تىللاپ كەتتى ئۆگەي ئاپىسىنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچۇپ، — گەپ ئاڭلىمىغان قۇلىقىڭنى ئەكىلە بىر، كاۋىنىڭ پېلىكىنى ئۇزگەندەك ئۇزۇۋېتەي.

ئۆگەي ئاپىسىنىڭ قۇلىقىنى رەھىمسىزلىك بىلەن سوزۇشىدىن سەۋىنچىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى. بىراق، ئۆگەي ئاپىسىنىڭ بۇنىڭ بىلەنلا ئاچچىقى بېسىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ، سەۋىنچىنى بىر مۇنچە دۆشكەللەپ تىللىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ قولىدىكى بالىنى ماننى يۇلۇپ ئېلىپ:

— مۇشۇ ئەسكىلىكىڭنى كۆزۈڭدىن يوقاتسامغۇ ئاندىن تىنچلىنارسەن، سەن ياغاچ قۇلاق، — دېگىنىچە يەرگە ئېتىپ دەسسەپ مەجبۇرەتتى.

بىچارە سەۋىنچ قەدىناس بالىنىدىن ئايرىلىپ قالغىنى ئۈچۈن ئۆكۈنۈپ كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياش تۆكتى. لېكىن، ئۆگەي ئاپىسىدىن قورقۇپ ھېچنېمە دېيەلمىدى.

— ماڭ، يارغۇنچاقنىڭ قېشىغا بار! چۇشكىچە تۈگەتمەيدىغان بولساڭ، بوينۇڭنى غورىنى ئۇزگەندەك ئۇزۇۋېتىمەن! — دېدى ئۆگەي ئاپىسى ئوغلىنى

ئۇخلاتقىلى ئېلىپ كىرىپ كېتىۋېتىپ.

بىچارە سەۋىنچ قورققىنىدىن ئۇششۇك تەگكەن ھەر-
رىدەك تۇگۇلدى. يەردە ناله قىلىپ ياتقان بالىماندىن
مىڭ تەسىتە كۆزىنى ئۈزۈپ، يارغۇنچاقنىڭ قېشىغا
باردى.

ئۇ بىر قولىدا قوناق سېلىپ، بىر قولىدا يارغۇن-
چاقنى چۆرىمەكتە، ئازابلىق ياشلىرى غۇبارسىز كۆز-
لىرىدىن يېپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلمەكتە ئىدى.

يارغۇنچىقىم، يارغۇنچاق،
دەردىم تولا بىر قۇچاق.
ئۆز ئانامنىڭ باردا
مەن ئىدىمغۇ كۆزمونچاق.

يارغۇنچىقىم، يارغۇنچاق،
دەردىم تولا بىر قۇچاق.
ئۆز ئاتامنىڭ باردا
مەن ئىدىمغۇ كۆزمونچاق.

...

ئۆگەي ئاپىسى بالىسىنى ئۇخلىتىپ قويۇپ چە-
قىپ، سەۋىنچنىڭ يارغۇنچاقنى چۆرگىلەتكىنىچە يېغ-
لاپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ يەنە جۇدۇنى ئۆرلىدى-دە:

— ھوي يېتىمەك، نېمەگگە يەنە سۈيدۈكىڭنى ئې-
قىتىپ ئولتۇرىسەن؟! پەيلىڭنىڭ يامانلىقىدىن ئاناڭ
بىلەن ئاتاڭنىمۇ ئۆلتۈرۈپ بولدۇڭ. ئەمدى مېنىڭمۇ

بېشىمغا چىقاي دەمسەن، جۇڭاينىمەك؟! بېشىڭنى يەر-
سەن ئىلاھىم! — دېگىنىچە يۇگۇرۇپ كېلىپ سەۋىنچ-
ىنىڭ بېشىغا بىرنەچچىنى نوقۇۋەتكەندىن كېيىن، ت-
كىپ قويغان تۇماقلىرىنى ئېلىپ بازارغا ماڭدى.
— ئۇكاڭغا تاماق تەييارلاپ قويدۇم، چۈشتە بې-
رىشنى ئۇنتۇپ قالمىغان بولساڭ، كۆرگۈلۈكۈڭنى
كۆرسەن، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۆگەي ئاپىسى ئ-
شىكتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ.
بىچارە سەۋىنچ ئۆگەي ئاپىسىنى قايتىپ كىرىپ
يەنە ئۇرۇپ كەتمىسۇن دەپ، يارغۇنچاقنى تېز - تېز
چۆرۈشكە باشلىدى. بىراق، كۆز ياشلىرىنى ھەرقانچە
سىڭدۇرۇپمۇ، سىڭدۇرۇپ بولالمىدى.
ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىردىنلا مېھرىبان ئانىسى كې-
لىۋالدى. ئانىسى چەكسىز مېھرى بىلەن قولىنى سو-
زۇپ، ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتمەكچى بولاتتى.
بىراق، ئۇ ھەرقانچە مېڭىپمۇ زادىلا كېلىپ بولالمىدى.
ئاندىن سەۋىنچىنىڭ كۆزلىرىگە بىردىنلا كۆيۈمچان داد-
سى كۆرۈنۈپ كەتتى. دادىسى ئوغلاق تارتىۋېتىپ ئات-
تىن يېقىلىپ دەسسىلىپ كەتكەنلىكتىن، يۈز - كۆز-
لىرى قان، تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى. «سېنى،
سېنى تەڭرىمگە تاپشۇردۇم» دېيىلىدى ئۇ تىنىقتىن
قېلىۋېتىپ ئارانلا. «دادا!» دەپ ئۇن سېلىپ يىغلا-
ۋەتتى سەۋىنچ بىردىنلا. ئۇنىڭ كۆزلىرى يەردە پارە -
پارە بولۇپ ياتقان بالىمانغا چۈشۈپ قالدى. بالىمان
بەئەينى ئەينى چاغدىكى ئاتلارنىڭ تۇيىقىدا دەسسىلىپ

قانغا مىلىنىپ ياتقان دادىسىنىڭ ئۆزى ئىدى...

سەۋىنچ يېغلاپ - يېغلاپ ئاخىر يەنە ئۆگەي ئاپىسىنىڭ تىللاپ - ئۇرۇپ كېتىشىدىن قورقۇپ، يارغۇچاقنى چۆرۈشكە باشلىغاندا، تۇيۇقسىز «تىرىس - تىرىس» قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. بۇ ئاۋاز دەل ھېلىقى سۇنۇپ يەرده ياتقان بالىماندىن كېلىۋاتاتقى. سەۋىنچ نېمە ئىش بولغىنىنى بىلەلمەي بالىمانغا قارىدى. بالىمانىڭ سۇنۇقلىرى ئۆزلۈكىدىن جۇپلىنىپ، «تىرىس - تىرىس» ئاۋاز چىقىرىپ ئەسلىگە كەلمەكته ئىدى.

سەۋىنچ بۇنى كۆرۈپ كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي قالدى. راستتىنى ئېيتقاندا، بۇ يەنىلا شۇ تۇرگۇن بەشەيلەننىڭ كارامىتى بىلەن بولۇنۇۋاتقان ئىش ئىدى...

ئاخىر بالىمانىڭ سۇنۇقلىرى تولۇق جۇپلىنىپ ئەسلىي ھالىتىگە كەلدى-دە، تۇيۇقسىز «لىككىده» كۆتۈرۈلدى.

سەۋىنچ بۇنىڭ زادى قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا، بالىمان ئۇنى تېخىمۇ تاڭ قالدۇرۇپ، ئۆزىچىلا شوخ كۇيلەرگە چېلىنغىلى تۇردى. سەۋىنچ بۇ كۇيلەرنى ئاڭلاۋېتىپ ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا يارغۇنچاقنى تاشلاپ، قوزىچاقلاردەك تاقلاپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى.

— يۇر، مەن بىلەن ماڭ، — دېدى بالىمان ئۇنىڭ پېشىدىن تارتىپ.

— نەگه؟

— بۇگۈن دېگەن كۈسەن شاھزادىسىگە ئىسىم قو-يۇلىدىغان قۇتلۇق كۈن. شۇنىڭ شەرىپىگە تۇرمىدىكى مەھبۇسلارمۇ ئازاد قىلىنىپتۇ، يەنە كۈسەن دەريا‌سى بويىدا پۈتكۈل كۈسەنلىكلەرگە كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدىكەن. شۇ تاپتا بۇ مەھەللىدىكى بالىلارنىڭ ھەممىسى شۇ يەرگە ئويناغلى كېتىشتى، — دېدى بالىمان.

بۇنى ئاڭلاپ سەۋىنچىنىڭمۇ ھازىرلا كۈسەن دەريا‌سى بويىغا قۇشلاردەك ئۇچۇپ بارغۇسى كېلىپ كەتتى. بى-راق، يېرىم تاغار قونىقنى يارما قىلىپ بولمىسا، ئۆگەي ئاپىسى كېلىپ ئۇرۇپ كېتىدۇ. يەنە ئىنىسىغا بۇلماق يېگۈزمىسە بولمايدۇ-دە...

بالىمان ئۇنىڭ بۇ ئويىنى بىلىپ بولدى-دە، شۇئان:

— خاتىرجەم كېتىۋەر، قوناق ئۆزى يارما بولۇۋې-رىدۇ، — دېدى. دېگەندەك شۇ گەپ بىلەن تەڭلا قوناق ئۆزلۈكىدىن قۇيۇلۇپ، يارغۇنچاقمۇ ئۆزلۈكىدىن چۆر-گىلەشكە باشلىدى.

بۇنى كۆرۈپ سەۋىنچىنىڭ راستىنلا قانغۇچە بىر ئويناپ كەلگۈسى كېلىپ كەتتى. دېمىسىمۇ ئويۇن دېسە ئۆزىنى ئاتمايدىغان بالا يوق - دە.

«بوپتۇ، ئۆيدىن تالاغا چىقمىغىنىمغىمۇ ئۇزاق زا-مانلار بوپتۇ. ئىنىم ئويغانغىچە بېرىپ كېلەيچۇ!»

بالىمان ئۇنى يېتىلەپ بىردەمدىلا چوڭ يول بويىغا ئېلىپ چىقتى. ئەتراپ يېشىلچىللىققا، قۇشلار زوق -

شوقى بىلەن سايراشقا باشلىغان، ھەممىلا يەردىن كۆ-
ڭۈلنى ياشارتقۇچى باھار ھىدى كېلىپ تۇراتتى...
كىشىلەر چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، كۆ-
سەن دەرياسى بويىغا ئالدىراش كېتىۋاتاتتى. پىيادىلەر-
مۇ، ئاتلىق، ئېشەكلىكلەرمۇ، ھارۋىلىقلارمۇ،
چوڭلارمۇ، كىچىكلەرمۇ بار ئىدى. ھەممىلا ئادەمنىڭ
چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى.
سەۋىنچىنىڭ ھېلىمۇ ئېسىدە، بۇنىڭدىن تۆت يىل
ئىلگىرى دادىسى ئۇنى ھارۋا بىلەن ئاشۇ كىشىلەر كې-
تىۋاتقان دەريا بويىغا بىر قېتىم ئاپارغان. ئۇ كۈنى
كاتتا بازار كۈنى ئىدى، سەۋىنچ ئويناپ - ئويناپ قانماي
قالغانىدى.
بالىمانىڭ يېتەكلىشى بىلەن سەۋىنچ بىردەمدىلا
دەريا بويىغا يېتىپ باردى. دەريا بويى ئادەم دېگىزىغا
ئايلانغان، ئۇ تۆت يىل ئاۋۇال كۆرگەندىن نەچچە ھەسسە
ھەيۋەت ئىدى.
— بۇگۈن كۈسەن ئېلىدىكى ئەلەمپەز، قەلەمپەز،
ئەلنەغمىچى، قىزىقچى، مەدداھ، ھاپىزدىن تارتىپ
كەپتەرۋاز، قىمارۋاز دېگەندەكلەرگىچە ھەممىسى يىغى-
لىدۇ. توققۇز جايغا بەزمە - باراۋەت قۇرۇلۇپ، توققۇز
يۇرتتىن تاللانغان كارامەت ئىگىلىرى بەيگىگە
چۈشىدۇ، — دېدى بالىمان چۈشەندۈرۈپ.
يول بويى پىشۇرۇلغان ياڭيۇ، قىزارتىلغان تۇ-
خۇم، گۈلە، ئېگەر - جابدۇق، كۆچا سوپۇنى،
تۇماق... دېگەندەك خىلمۇخىل نەرسىلەرنى يېيىپ

ئولتۇرغان سېتىقچىلار، يۈمشاق توپىغا ملىنىپ، بىر - بىرىنى قوغلىشىپ دۇنيادىن بىغەم ئويناپ يۈرگەن بالىلار. يەنە قوي - ئۆچكىلەرنىڭ مەرەشلىرى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى، ئىتلارنىڭ ھاۋشىشلىرى، توخۇلارنىڭ قاقاقلاشلىرى، سېتىقچىلارنىڭ خەۋىدار توۋلاشلىرى قوشۇلۇپ دەريا بويى ئاجايىپ ئاۋاتلىشىپ كەتكەندى.

سەۋىنچ مۇنچىۋالا كۆپ ئادەم يىغىلغان بۇنداق كاتتا مەيدانغا پاتمايلا قالدى. ھېلى گۈل بېسىلغان چىرايلىق خەسىلەرگە قاراپ كەتسە، ھېلى غوڭ قاپاقلىق چىلارنىڭ قاپاقلىرىنى غوڭۇلدىتىپ باقاتتى. ھېلى ئۇ ئۇچقا چاپسا، ھېلى بۇ ئۇچقا چاپاتتى...

ئۇ قوزىچاقلاردەك قىيغىتىپ يۇگۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىر ئەلنەغمىچىلەر يىغىلغان سورۇنغا كېلىپ قالدى. بالىمانىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئۇنىڭ يۈرىكى ئۇچۇشقا تەمشەلگەن ئۇچۇرمىلاردەك تېپىرلاشقا باشلىدى.

— كىم چېلىۋاتقاندۇ - ھە؟ دادامنىڭ چېلىشىغا ئەجەب ئوخشاپ كەتتى، — دېدى سەۋىنچ.

— سايراملىق بەدرەم دېگەن بالمانچى، — دېدى ئۆزىنىڭ بالىمىنى جاۋاب بېرىپ.

سەۋىنچ كىشىلەرنىڭ قولتۇقلىرىدىن ئۆتۈپ يۈرۈپ ئاخىر توپىنىڭ ئالدىغا چىقتى. كۆردىكى، چاچلىرى ئاقارغان بىر كىشى پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بالىمان چالماقتا ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ دادىسى بولمىغىنى

بىلەن، بارماقلىرىدا بالىمانىڭ تۆشۈكلىرىنى بېسىش-
لىرى، ئاھاڭنى تولدۇرۇپ لەرزان ئېلىشلىرى دادىسى-
نىڭ بەئەينى ئۆزى ئىدى. سەۋىنچ بالىمانىدىن ياڭرىغان
يېقىملىق كۈينىڭ ئەللەيلىشىدە ئۆزىنى خۇددى دادىسى-
نىڭ كەينىدىن «دادا، دادا! مەنمۇ بارىمەن!» دەپ
ئەگىشىپ يۈرگەن غەمسىز چاغلىرىغا قايتىپ قالغاندەك
سېزىپ، خىياللارغا چۆكتى.

— ئەمدى، سەن چىقىپ بالىمان چال! — دېدى
بىر چاغدا ئۆزىنىڭ بالىمىنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ.

— مەن؟ — دېدى شۇنداللا خىيالدىن ئۆز ئەسلىگە
كەلگەن سەۋىنچ نېمە ئىش بولغىنىنى بىلەلمەي گاڭگە-
راپ.

— ھەئە، سەن. مۇشۇنداق ئوبدان پۈرسەتتە مېنى
راسا قانغۇچە بىر چېلىۋال، — دېدى بالىمان ئۇنى
سەھىنگە تۈرتكىنىچە سۆرەشتۈرۈپ.

— ياق، ياق، مەن چالالمايمەن، خەق ئاڭلىسا
كۈلىدۇ...— دەپ داجىپ تۇرۇۋالدى سەۋىنچ. بىراق،
كىملەردۇر ئىتتىرگەندەك ئۇ ئۆزىنىڭ مەيلىسىزلا
سەھىنگە چىقىپ قالدى.

— قايسى ئەدەپسىز نائەھلىينىڭ قىزى بۇ، سو-
راقسىزلا ئوتتۇرىغا چىقىۋالىدىغان؟ — دەپ خاپا بولۇپ
كەتتى پاششاپ.

— ئاكا، بىر پۈرسەت بەرگەن بولسىڭىز، بالىما-
نى ياخشى چالالمىسام، قانداق جازا بېرىلسە رازى ئى-
دىم، — دېدى كىمدۇر بىرى. ئەمەلىيەتتە بۇ گەپنى

ئايچەش دېگەندى. لېكسن، پاششاپ بۇنى سەۋەنچ دېدى دەپ چۈشەندى ھەم كىچىككىنە بىر قىزچاقنىڭ شۇنچە-لىك تۇرگۇنلۇك بىلەن مەيدانغا چىققانلىقىدىن تەسىر-لىنىپ «قانداق قىلىمىز؟» دېگەن مەنىدە ئېسىل شاھا-نە دىۋاندا ئولتۇرغان سۇلكەتلىك بىر كىشىگە قارىدى.

— ئۆزى كىچىك بولغان بىلەن غەيرىتى چوڭكەن، قېنى چېلىپ باقسۇن، — دەپ ئىجازەت بەردى سۇلكەت-لىك كىشى.

سەۋەنچىنىڭ زادىلا چالغۇسى يوق ئىدى. لېكسن، بالىمان ئۆزلۇكىدىنلا قولىغا تۇتقۇزۇلۇپ، ئاغزىغا يە-قىن ئەكەلدۇرۇلدى. ئەمدى چالمايمۇ نېمە چارە. لې-كسن، مۇشۇنداق داڭدار بالىمانچىلارنىڭ ئالدىدا بالە-مان چېلىش قاملاشمىغان ئىش - دە.

سەۋەنچ ئاخىر بالىمانىنى چېلىشقا باشلىدى. دەس-لەپتە روھسىز ئاستا چالدى. لېكسن، بالىمان ئىلگىرى ئۆزى چالغاندەكىدىن كۆپ يېقىملىق چېلىنىشقا باشلە-دى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ غەيرەتلىنىپ زوق - شوقى بىلەن چالغىلى تۇردى. ئۇ، بالىمانىنى شۇنچىلىك ئې-سىل چېلىۋەتتىكى، بۇنچىلىك چالالايدىغانلىقىغا ئۆزە-مۇ ئىشەنمەي قالدى. بۇنىڭدا چوقۇم قانداقتۇر بىر سېھرىي كۈچ بار. مەرھۇم دادىسىنىڭ روھى يۆلەۋاتام-دەكىنتاك؟

بالىماننىڭ ياڭراق ئاۋازى ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى. ھەممە ئادەم پۈتۈن زېھنى بىلەن بالىماننىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سېلىپ،

سەۋىنچىنىڭ بالىمان تۆشۈكلىرىنى ماھىرلىق بىلەن بېـ
سىۋاتقان نازۇك، كىچىككىنە بارماقلىرىغا قارىشىپلا
قېلىشقانىدى. دەسلەپ بالىمان تولىمۇ دەردلىك ئاھاڭدا
ياڭراپ، ئاڭلاپ تۇرغانلار خۇددى قاپقاراڭغۇ كېچىدە
قاپقارا قازاننىڭ تېگىدە تۇنجۇقۇپ ياتقاندەك تۇيغۇغا
چۆمۈپ، يۈرىكى قاتتىق سىقىلدى ھەم ئىختىيارسىز
تارام ـ تارام ياش تۆكۈشتى. ئاندىن بالىماننىڭ پەدىسى
بىردىنلا ئۆزگىرىپ شوخ ياڭراشقا باشلىدى. بۇ چاغدا
كىشىلەر تاڭ يورۇپ، ئۇستىنى بېسىپ تۇرغان قازان
ئېلىپ تاشلانغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ، بىردىنلا جانلـ
ىنىشقا باشلىدى. بالىماننىڭ ئاۋازى ھېلى تورغايلارنىڭ
سايراشلىرىدەك ئاڭلانسا، ھېلى كەپتەرلەرنىڭ بۇغۇلـ
داشلىرى، ھېلى ئېرىق سۇلىرىنىڭ شىلدىرلاشلىرىنى
ئەسلىتەتتى. بۇ چاغدا ھەممەيلەننىڭ چىرايىدا شوخ
كۈلكىلەر جىلۋىلىنىپ، ھاياجاندىن يۈرىكى تېپىرلاپ،
پۈت ـ قوللىرى جىم تۇرالماي قېلىۋاتاتتى. ئادەملەرلا
ئەمەس قۇشلارمۇ تەسىرلىنىپ سەۋىنچىنىڭ ئەترايىغا،
بېشىغا، مۈرىسىگە، قوللىرىغا ئۇچۇپ كېلىپ قونغىلى
تۇردى.

بالىمان ئاۋازى كۈسەن دەرياسى بويىنى لەرزىگە
سالماقتا، قۇشلار سەۋىنچىنىڭ بېشىنى ئايلىنىپ شوخ
قىلىقلار بىلەن ئۇچۇشماقتا. كۈسەن دەرياسىنىڭ دولـ
قۇنلىرىمۇ بالىمان ئاھاڭىغا كەلتۈرۈپ، «چولتۇك ـ
چولتۇك» ئاۋازلارنى چىقىرىپ ئاقماقتا. يەنە قوي،
كالا، ئات ـ ئېشەك، ئۆردەك ـ توخۇلارمۇ «جىممىدە»

بولۇشۇپ ئاڭلاشماقتا ئىدى...

بالىمان چېلىنىپ بولۇنىشى بىلەن قاتتىق ھايا‌جاڭغا چۆمگەن خالايىق ئۆزاققىچە ئالقىش يا‌ڭراتىشىپ كەتتى.

— مەن بىر ئۆمۈر بالىمان چېلىپ ئۆتكەن، ھېچكىم مەندەك چالالماس دەپ يۈرگەن، لېكىن ئاشۇ قىز چاققىمۇ يېتەلمىگۈدەكمەن. بولدى، بۈگۈندىن باشلاپ بالىمانىنى تۈتمايمەن، — دەۋەتتى سايراملىق بالىمانچىمۇ سەۋىنچكە قايىل بولغىنىدىن.

سەۋىنچ ئۆزىنىڭ مۇنچىلىك ئېسىل چالالايدىغانلىقىنى زادىلا ئويلاپ باقمىغانىدى، شۇڭا خۇش بولغىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەيلا قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنچىۋالا كۆپ ئادەمنىڭ ئۆزىگە قاراشلىرىدىن تېخىمۇ ھودۇقۇپ، سەھنىدىن يۈگۈرگەن پېتى چۈشۈپ كەتتى.

— ھەي، قىزچاق! تۇختاپ تۇرۇڭ، ئىسمىڭىز...

پاششاپ ئۇنىڭ ئىسمىنى سوراپ بولغۇچە، سەۋىنچ كىشىلەر توپىغا كىرىپ بىرەمدىلا كۆزدىن يىتتى.

— نېمىشقا قاچىسەن؟ ئىسمىڭنى سورىغاندىكىن دەپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ — دېدى بالىمىنى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشىپ.

— مەن، مەن بەك قورقۇپ كېتىۋاتىمەن، — دېدى سەۋىنچ دۇپۇلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتقان يۈرىكىنى بېسىپ تۇرۇپ.

— نېمىدىن؟

— مۇنچىۋالا كۆپ ئادەم قاراپ تۇرسا بەك قورقۇنچلۇق تۇيۇلىدىكەن...

بالىمان ئارتۇق گەپ قىلماي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرەدەم ئەگەشكەندىن كېيىن:

— يۇر، ئەمدى سېنى تېخىمۇ قاينىق سورۇنغا باشلاپ باراي، — دېدى.

— نەگە؟

— شۇ تاپتا كۆسەن شاھزادىسىگە ئىسىم قويۇلۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ. شۇنى كۆرۈپ كېلىمىز.

سەۋىنچ يا ياق، يا ماقۇل دەپ بولغۇچە بالىمان ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئۇنى بىرەدەمدىلا كۆسەن بەگلىكىنىڭ ئوردىسىدا ئېلىپ باردى. ئوردىدا كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزۈلۈۋاتاتتى. سورۇننىڭ شاھانە تۆرىدە ئاقارىپاك خان بىلەن خانىشى، ئوڭ يېنىدا ھىندىستاندىن بۇددا ئىلمى يولىدا ۋەزىرلىكتىن ۋاز كېچىپ كۆسەن ئېلىغا كەلگەن كومىراتان بىلەن كۆسەن مەلىكىسى جۇڭا، سول تەرەپتە كۆسەن ئېلىنىڭ دانىشمىنى ئۇستاز پوتۇشما ئولتۇراتتى. يەنە ئەمىر - ۋەزىر، راھىبلارمۇ كۆپ ئىدى.

— توققۇز يۇرتتىن كەلتۈرۈلگەن ئۇن - ياغلار بىلەن توققۇز يۇرتتىن كەلگەن توقسان توققۇز بالىنىڭ ھەممىسى تەخ بولۇپ بولىدى! — دەپ جاكارلىدى جاكارچى.

شۇنىڭ بىلەن كومىراتان بىلەن جۇڭادىن تۇغۇلغان

كۆسەن شاھزادىسىگە ئىسسىم قويۇش مۇراسىمى داغدۇ-غىلىق باشلىنىپ كەتتى. بىرمۇنچە شاھانە رەسمىيەتلەر ئادا بولۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇستاز پوتۇشما ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاقارپاك خانغا تەزىم قىلغاندىن كېيىن:

— ئىسسىم بىلەن جىسسىم ماس كەلمەك كېرەك. ئىككى خاسىيەتلىك نېلۇپەر بەرگىدىن ئاپىرىدە بولغان بۇ قاشتېشىغا ئىسسىم قويۇشتا، ئاتىسى كومىراتان بىلەن ئانىسى جېۋانىك ھەر ئىككىلىسىنىك نامىدىن قوشۇپ كومىراجېۋا دەپ ئاتىغۇم بار. ئالىيلىرى قانداق قارايلىكىن؟ — دېدى.

ئاقارپاك خان ئۇستاز پوتۇشمانىك بۇ ئاقىلانە پىكرىگە خۇشاللىق بىلەن باش لىڭشىتتى. شۇنىك بىلەن پوتۇشما بوۋاقنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا «كومىراجىۋا» دېگەن بۇ مۇبارەك نامنى قويدى. توققۇز يۈرتتىن كەلگەن توقسان توققۇز بالا كومىراجېۋانى قۇتلۇقلىشىپ، توققۇز يۈرتتىن ئەكېلىنگەن ماي - ئۇنلاردا پىشۇرۇلغان توقاچلارنى يېيىشتى. شۇ قاتاردا سەۋىنچ-مۇ بۇ خاسىيەتلىك توقاچتىن بىر تال ئېلىپ يېدى. ئاندىن يەنە دىنىي قائىدىلەر بويىچە باشقا مۇراسىملارمۇ بولۇندى.

بۇ چاغدا سەۋىنچىنىك ئېسىگە بىردىنلا ئىنىسىغا تېخى بۇلماق بەرمىگەنلىكى كەلدى-دە، يۈرىكى «قارتىتىدە» قىلىپ قالدى.

— تېز قايتايلى! — دېدى ئۇ شۇڭا بالىمانغا.

— نېمىشقا؟ ئويۇنىنىك ئېسىلىنى ئەمدى

كۆرىدىغان تۇرساق، — دېدى بالىمان.
— تېز بېرىپ ئۇكامغا بۇلماق بەرمىسەم، ئاپامدىن يەنە تاياق يەيمەن، — دېدى سەۋىنچ كېتىشكە ئالدىراپ.
بالىمان ئامالسىز ئۇنى سېپىل سىرتىدىكى چوڭ يول بويىغا ئېلىپ چىقتى. سەۋىنچ چوڭ يولغا چىقتى-دە، ئۆيى تەرەپكە قاراپ بار كۈچى بىلەن يۇگۈردى.
سەۋىنچ ئۆيىگە كىرىپلا ئۆزىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن قاراپ تۇرغان ئۆگەي ئاپىسىنى كۆردى-دە، قورقىنىدىن يۇرىكى «جىغىدە» قىلىپ كەتتى.
— ئۇكاڭنىڭ بۇلمىقىنى يېگۈزۈۋەت دېسەم يەنە نەلەردە لالىمىلىق قىلىپ يۈردۇڭ، ھۇ، قەلەندەر! — ئۆگەي ئاپىسى يۇگۇرۇپ كەلگىنىچە ئۇنىڭ تەستىكىگە بىر شاپىلاق سالدى، — قورسىقى ئېچىپ قىرقىراپ ئېتىلىپ كېتەي دەپتۇ. زادى گەپ ئاڭلامدۇ، ئاڭلىمامدۇ مۇشۇ ياغاچ قۇلىقىڭ!
ئۆگەي ئاپىسى ئۇنىڭ قۇلىقىنى ئامبۇردەك قىسىپ تۇرۇپ راسا بىر تولغۇتكەندىن كېيىن، ئاندىن سەل ئاچچىقى بېسىلغاندەك بولدى. لېكىن، چالۋاقاشلىرى ھېچ بېسىقاي دېمەيتتى:
— سەن دۆيۈزدىن ئەجەبمۇ تويدۇم، باقىر تۆمۈر-چىگە بېرىۋېتىپلا تېنىچ بولسام بولغۇدەك...
— ھە! ؟ — باقىر تۆمۈرچىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ سەۋىنچىنىڭ بەدىنىنى تىترەك بېسىپ كەتتى، — ياق، ئاپا، ئۇنداق قىلمىغىن، ماڭا ئېچىڭ ئاغرىسۇن. مەن بۇنىڭدىن كېيىن نېمە قىل دېسەڭ قىلاي، مېنى ھەرگىز...

سەۋنچ ئۆگەي ئاپىسىغا يۈكۈنۈپ يۈم - يۈم يىغ-
لاپ تۇرۇپ يالۋۇردى. شۇندىلا ئۆگەي ئاپىسىنىڭ چە-
رايى ئېچىلىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى-دە:
— ماڭ، ئۇنداق بولسا ئۇكاڭنىڭ زاكىسىنى يۇيۇ-
ۋەت! — دېدى.
سەۋنچ زاكىنى يۇيغاچ باقىر تۆمۈرچى دېگەن قې-
رىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. تولا خوتۇن ئېلىپ خو-
تۇن قويۇپ بېرىدىغان ئاشۇ ئىنساپسىز قېرىنىڭ مانا
ئەمدىلىكتە ئەمدىلا ئون ئىككى ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان
سەۋنچىكىمۇ كۆزى چۈشكەن ئىدى. ئۆگەي ئاپىسىنىڭ
مەيلىچە بولسا، ئازراق مال - دۇنيا ئۈچۈن ئۆزىنى
ئاشۇ قېرىغا ياتلىق قىلىۋېتىشتىنمۇ يانمايتتى. بۇ تېخى
ئويۇنغىمۇ تۇزۈك قېنىپ باقمىغان بىر نارەسىدە ئۈچۈن
نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق ئىش - ھە!
سەۋنچ زاكىنى ئەمدىلا يۇيۇپ بولۇپ تۇرۇشىغا،
ئۆگەي ئاپىسى ئون نەچچە قوزا تېرىسىنى ئاچقىپ
ئۇنىڭ قېشىغا «پاققىدە» تاشلىدى-دە:
— ئەمدى مۇنۇلارنى ئەيلىۋەت، — دېدى.
بۇنچىۋالا كۆپ تېرىنى ئەيلەپ بولۇشقا ئاز دېگەندە
يېرىم كۈن كېتەتتى. لېكىن، سەۋنچ ھەرقانچە ھېرىپ
كەتكەن، قورسىقى ئېچىپ كۈچى قالمىغان بولسىمۇ،
غىدىڭ - پىدىڭ قىلمىدى.
ئۇ بىر تېرىنى ئەمدىلا ئەيلەپ تۇرۇشىغا تۇيۇقسىز
قالغان تېرىلەرنىڭ ئۆزلۈكىدىنلا ئەيلىنىشكە باشلىغا-
لىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇ نېمە كارامەت؟!

شۇنداق قىلىپ ئون نەچچە تېرە بىرەمدىلا ئەيلەنىپ تىۋىتتەك يۇمشاق بولۇپ كەتتى.

— ئاپا، ئەيلەپ بولدۇم! — دەپ توۋلىدى سەۋىنچ.

— نېمە؟ قولۇڭنىڭ ئۇچىدىلا قىلىپ قوتۇلماقچەمۇ سەن! — ئۆگەي ئاپىسى ئۇدۇل كەلگىنىچە ئۇنى دۆشكەللەپ كەتكەندىن كېيىن، تېرىلەرنى ئېلىپ تۇتۇپ باقتى. دېگەندەك، تېرىلەر شۇنداق يۇمشاق ئەيلەنگەنىدى.

— قانداقسىگە... قانداق قىلىپ...— دەپ ئىشەنمەي تۇرۇپ قالدى ئۆگەي ئاپىسى. ئاندىن كاللىسىغا بىر ئەقىل كەلدى بولغاي، بىردىنلا چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

— ئاۋۇ ئۆيدە يەنە يىگىرمەدەك تېرە بار، شۇلارنىمۇ ئاچىقىپ ئەيلىۋەتكىن، — دېدى.

— نېمىدېگەن ئىنسافسىز خوتۇن بۇ! ئەجەب ئاچ كۆز ئىكەن، — دەپ غۇدۇرىدى بالىمان سەۋىنچىنىڭ ئۆگەي ئاپىسى كىرىپ كەتكەندىن كېيىن.

— نېمە ئامال، ئۇنىمىسام، مېنى باقىر تۆمۈرچىگە بېرىۋەتسە قانداق قىلىمەن، — دېدى سەۋىنچ ئۇھسىنىپ.

دەل شۇ چاغدا ئۆينىڭ ئالدىغا بىرمۇنچە ئاتلىق كېلىپ توختىدى.

— ئاشۇ تېرە ئەيلەپ ئولتۇرغان قىز دەل ئۆزى شۇ! — دېدى بىر ئاتلىق قامچىسى بىلەن سەۋىنچنى

كۆرسىتىپ تۇرۇپ.

سەۋەنچ قورقۇنچىدىن تېرىلەرنىمۇ تاشلاپ ئىتتىك ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىردى.

— ھە، تېرەڭنى ئەيلىمەي نېمىگە قايتىپ كىرىدىڭ؟ — دېدى ئۆگەي ئاپىسى.

— جىققىنا ئاتلىقلار، — دېدى سەۋەنچ سىرتنى كۆرسىتىپ.

— نېمە؟ نەنىڭ ئاتلىقلىرىنى دەيسەن؟ — ئۆگەي ئاپىسى نېمىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي سىرتقا چىقتى ھەم ئون نەچچە ئاتلىقنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئۆزىگە قارىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئاتلىقلارنىڭ كىيىنىشلىرىدىن ئوردا خادىملىرى ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇ قورقۇپ كەتكىنىدىن تىلى گەپكىمۇ بارماي، ئېگىلىپ تەزىم قىلدى.

— خان ئالىيلىرىدىن يارلىق! — دېدى ئالدىدا تۇرغان بىر ئاتلىق قولىدىكى يارلىقنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلاپ. يارلىقتا ئىسمى نامەلۇم بالىمانچى قىزنىڭ بالىمان چېلىپ پۈتكۈل كۈسەن ئېلىنى تاڭ قالدۇرغانلىقى، شۇ سەۋەبتىن كۈسەن بېگىنىڭ ئۇنى ئوردا نەغمىكەشلىكىگە ئېلىپ كېلىشنى تاپشۇرغانلىقى ئېيتىلغاندى.

— بىراق، مېنىڭ قىزىم بالىمان چالالمايدىغان تۇرسا، — دېدى ئۆگەي ئاپىسى قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى كۆڭلىگە پۈكۈپ.

ئۆيدە سىرتتىكىلەرنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ

تۇرغان بالىمان بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا ئۆزلۈكىدىن ئەڭ ئېسىل كۆيلەرگە چېلىنىشقا باشلىدى.

— ئۇنداق قىلما، مېنى بالاغا قويىسەن، — دەپ بالىمانىنى توختىتىۋالماقچى بولدى سەۋەنچ. لېكىن، بالىمان ئۇنىڭغا تۇتۇق بەرمەي قېچىپ يۇرۇپ چېلىنىۋەردى.

— ئەنە بالىمان چېلىۋاتامدۇ، — دېدى بالىمان ئاۋازىنى ئاڭلىغان بىر ئاتلىق، — دەل ئۆزى شۇ!

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۆگەي ئاپىسىنىڭ «بەرمەيمەن» دېگىنىگە قويماي، سەۋەنچىنى خان ئوردىسىغا ئېلىپ ماڭىدىغان بولۇشتى. ئۇ، سەۋەنچىنىڭ شاھانە مەپىگە ئولتۇرۇپ ئوردىغا كىرىپ كېتىشىنى خالىمىسىمۇ، لېكىن بەرمەسلىككە نېمە ھەددى بولسۇن دەيسىز. شۇڭا، ئۇ نەپىنى كۆزلەپ يالغاندىن:

— مېنىڭ دۇنيالىقتا مۇشۇ بىر تال قىزىم تۇرسا، ئۇنىڭدىن ئايرىۋەتسەڭلار قانداق ياشايمەن؟ — دەپ يىغىنى سالدى.

— سىلىنىڭ رازىلىقلىرىنى ئالماي تۇرۇپ ھەرگىز قىزلىرىنى ئەكەتمەيمىز، — دېدى بىر ئاتلىق. شۇئان بىرەيلەن ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن تولدۇرۇلغان تاۋاقنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى.

— ئاز بولسىمۇ كۆپكە تەۋە قىلغايلا، — دېدى ئۇ كىشى.

ئۆمرىدە مۇنچىۋالا جىق ئالتۇن - كۈمۈشنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ كۆرۈپ باقمىغان ئۆگەي ئانىنىڭ ئاغزى

قۇلىقىغا يېتىپ قىلغىلى قىلىق تاپالمايى قالدى. ئۇنىڭغا يەنە ساندۇق - ساندۇقتا تاۋار - دۇردۇن، قەنت - گېزەكلەرمۇ سوۋۇغا قىلىنىدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆزلىرى يەنە قانداق ئىنئاملار بېرىلىدىكىن دېگەندەك ئاچ كۆزلەرچە ئۇنىڭ - بۇنىڭ قولىغا تىكىلەتتى.

ئاخىر ئۇلار سەۋىنچنى ئېلىپ ماڭىدىغان بولدى. بۇ چاغدا: «بۇ ئەسكى كەپسەدە قىينىلىپ ياشىغۇچە نېمىشقا قىزىم بىلەن بىللە كەتمەيمەن؟» دېگەن ئويغا كەلگەن ئۆگەي ئانا:

— مەن بىر بېچارە مەزلۇم تۇرسام، قىزىمدىن ئايرىلىپ قانداق ياشايمەن؟ — دەپ يەنە يىغىنى سالدى. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن سەۋىنچكە قارىدى.

— ئۇ مۇغەمبەرلىك قىلىۋاتىدۇ، ئۇنى ھەرگىز ئالغاچ كەتمە، سېنى ئاز خورلىدىمۇ؟ — دەپ پىچىرلىدى بالىمان سەۋىنچنىڭ قۇلىقىغا.

سەۋىنچ بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن:

— بوپتۇ، ئاپام بىلەن ئىنىمنى مېنىڭمۇ تاشلاپ كەتكۈم يوق. ئەكەتسەڭلار ھەممىزنى بىراق ئەكىتىڭلار، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن سەۋىنچ، ئۆگەي ئاپىسى ۋە ئىنىسى ئۇچى شاھانە مەپە بىلەن ئوردىغا قاراپ يول ئالدى.

— بىلىپ - بىلمەي قىلىپ قويغان ئەسكىلىكلىرىمنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن، قىزىم، — دەيتتى ئۆگەي ئاپىسى ئۇنىڭغا دېگىلى سۆز تاپالمايى. بۇ ئۇنىڭ

چىن كۆڭلىدىن ئىيتقان سۆزىمۇ ياكى مۇغەمبەرلىك قىلغىنىمۇ بىلىپ بولمايتتى.

— ئەسلىدە ئۆگەي ئاپاڭدىن راسا بىر ئۆچۈڭنى ئالساڭ بولاتتى، — دېدى بالىمان سەۋىنچىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ.

— نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇمۇ مېنىڭ ئاپامغۇ، ئۇ ئەسكىلىك قىلغان بولسا ئۆزىگە. مېنىڭ ئەسكىلىك قىلغۇم يوق، — دەپ جاۋاب بەردى سەۋىنچ بالىمانغا.

ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ

ئۇلار كۆزلىرىنى يۇمۇپ - ئېچىشىغىلا ئۆزلىرىنى ئاتۇشتىكى بىر ئەنجۇرلۇك ھويلىدا كۆرۈشتى. ھويلىدا سەككىز - توققۇز ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا بوۋىسىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ يېلىنىۋاتاتتى. ئۇلار ئۇ ئىككىسىنىڭ دىققىتىنى بۇزۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئەنجۇر يوپۇرمىقىغا ئايلىنىۋېلىشتى.

— بوۋا، ماقۇل دەڭچۇ، ئاداشلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ پۇتبولى بار، مېنىڭلا يوق، — دېدى نەۋرىسى.

— ياق، بولمايدۇ دېدىمۇ بولمايدۇ. بۇ قېتىم پۇتبول ئالىدىغان پۇلنى ئۆزۈڭ بىر ئامال قىل، — دېدى بوۋىسى سۇرلۇك قىياپەتتە. ئۇنىڭ تۇرقىدىن بىر قاراشتىلا مىجەزى چۈس، دېگەن سۆزىدىن ئاسان قايتىمايدىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

— مەيلى، بەرمىسىڭىز بوپتۇ، — دېدى نەۋرىسى دومسىيىپ، — دادامدىن سورايمەن.

بالا: «بوۋامنى مەندىن ھېچنېمىسىنى ئايمايدۇ دەپ يۈرەتتىم، ئەجەب پىخسىق بولۇپ كېتىپتا» دەپ ئويلىغىنىچە ئۆيگە ماڭدى. دەل شۇ چاغدا دادىسى ئۆيىدىن چىقىپ قالدى.

— قايتىپ كەلدىڭمۇ، بالام؟ تېز كىرىپ تامىقىڭ-
نى يە، — دېدى دادىسى.
— دادا، پۇتبول ئالاتتىم، پۇل بەرگىنچۇ، —
دېدى بالىسى ئەركىلەش ئاھاڭىدا.
— پۇتبول؟ — سورىدى دادىسى مېڭىشتىن توخ-
تاپ، — مەكتىپىڭلاردا پۇتبول بارغۇ؟
— ساۋاقداشلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆيىدە پۇتبو-
لى بارىكەن، — دېدى بالىسى بوينىنى قىسىپ، —
مېنىڭلا يوق.
— بوپتۇ، ئالغىن بالام، باشقىلاردىن قالساڭ قا-
داق بولىدۇ، — دادىسى شۇنداق دېگەچ يانچۇقىدىن بىر
تۇتام پۇلنى چىقاردى، — نەچچىلەرگە كېلىدىكەن؟
— مۇختەر دېگەن ساۋاقدىشىم قىرىق ئىككى كويغا
ئاپتىكەن.
دادىسى ئەللىك يۆنلۈك بىر تال پۇلنى ئايرىغاندىن
كېيىن بالىسىغا سۇندى:
— مە، ئۆزۈڭ ئېلىۋال، ئاشقىنىنى خەجلەرسەن.
بالىسى خۇش بولغىنىدىن گۈلقەلىرى ئېچىلغە-
نىچە پۇلنى ئالدى - دە، «قانداق، سەن بەرمىگىنىڭ
بىلەن، دادام بېرىدىكەنغۇ؟» دېگەندەك بوۋىسىغا قاراپ
قويدى.
ئاتا - بالا ئىككىسىنىڭ بۇ ئىشىغا كۆز قىرىنى
سېلىپ تۇرغان بوۋىسى دەرھال ئۇلارنىڭ قېشىغا كەل-
دى-دە، ھاسىسىنى بالىسىغا تەڭلەپ تۇرۇپ:
— بەرگەن پۇلۇڭنى دەرھال قايتۇرۇۋال! —

دېدى بۇيرۇق ئاھاڭدا. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن كەسكىنلىك ھەم بىر خىل رەنجىش چىقىپ تۇراتتى.

ئاتا ـ بالا ھەر ئىككىلىسىلا زادى قايسى ئىشنى خاتا قىلىپ قويغانلىقىنى بىلەلمەي، ئۇنىڭغا ھاڭۋېقىپ قاراپلا قېلىشتى.

— دادا ڭنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇپ بەر! — دېدى بوۋىسى ئاندىن نەۋرىسىگە ئاۋازىنى سەل سىلىقلىتىپ. بالا بوۋىسىنىڭ كۆزلىرىنىڭ تىكەندەك سانجىلىشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئىختىيارسىزلا پۇلنى دادىسىغا سۇندى. سۇنۇۋېتىپ نېمىشقىدۇر قوللىرى تىترەپ كەتتى.

— دادا، بۇ... بۇ —... دەپ بوۋايغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلدى ئوغلى.

— بالا دېگەنىدى بۇنداق بۆۋەك تەربىيىلىمەيمىز، — دېدى بوۋاي ھاسىسىنى يەرگە تىرەپ تايانغىنىچە، — ئۇنى تاشتەك ئادەم بولسۇن دەپ ئىسمىنمۇ تاش قويغان بىز. مۇشۇنداقلا ئاغزىدىن چىققىنىنى تەييار قىلىپ ئۆتىۋەرسەڭلار ئۇ كېيىنچە تاش ئەمەس خېمىر بولۇپ قالىدۇ.

— ھەي، دادا، ئۇ تېخى كىچىك بالا تۇرسا، ئۇنچىلىك پۇلنى نەدىن ئامال قىلىدۇ؟

— تىلەمچىلىك، ئوغرىلىق قىلامدىم-ـ يا؟ — دېدى تاشمۇ دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بىردىنلا غەيرەتلىنىپ.

— ئۇنداق قىلىدىغان بولساڭ، پۈت ـ قولۇڭنى

چېقىۋېتىمەن، — دېدى بوۋاي نەۋرىسىنى راستتىنلا ئۇرۇۋېتىدىغاندەك ھاسىسىنى تەڭلەپ. تاش دەرھال دا-دىسىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى.

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟ — سورىدى تاشنىڭ دادىسى بوۋاينىڭ تەرسالىقىدىن سەل چۆچۈپ.

— ماۋۇ ھويلىدىكى بەش تۈپ ئەنجۈر پىشىپ ئېقىپ كېتىپ بارىدۇ، قارىغىلى ھېچكىمنىڭ چولىسى يوق. كېلىن بالا بالا بېقىش بىلەن، سەن بولساڭ دۇكان ئېچىش بىلەن ئالدىراش. شۇنداق بولغاندىكىن، تاش بىكار چاغلىرىدا ئۇنى سېتىپ پۇل قىلمىسۇنمۇ؟!

بوۋاي شۇنداق دېدى ـ دە، ئۇلارغا گەپ قىلغىلىمۇ پۇرسەت قويماي، بۇرۇلۇپلا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

بوۋىسىنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ تاشنىڭ بېشىغا غەم چۈشتى. بۇ ئۆيدە بوۋىسىنىڭ گېپى گەپ، ئۇنى يىرىش-قا ئەزەلدىن ھېچكىمنىڭ ھەددى ئەمەس.

— بالام، بوۋاڭنىڭ دېگىنىمۇ ئورۇنلۇق، — دېدى دادىسى، — ئوغۇل بالا دېگەن بالدۇرراق كۈن ئېلىشنى بىلگىنى ياخشى. مەنمۇ سەنچىلىك چاغلىرىمدا ئۆرۈك، ئەنجۈرلەرنى سېتىپ ئوقەت قىلىشنىڭ ئېپىنى ئۆگەنگەن. بوۋاڭنىڭ دېگىنىدەك قىلايلى، ماقۇلمۇ؟

— ياق، ساتمايمەن، — دېدى تاش بىردىنلا تەرسالىقى تۇتۇپ، — دادامنىڭ شۇنچىلىك جىق پۇلى تۇرۇپ، مەن كوچىدا ئەنجۈر سېتىپ يۈرسەم، دوستلىرىم نېمە دەيدۇ. پۈتبولنىمۇ ئاممايلا قويدۇم!

تاش پېشىنى قاققىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى. شۇ ئاچچىقىدا ئانىسى ئۈسۈپ ئەكەلگەن پولۇنىمۇ يېمەي باتناپ ئولتۇرۇۋالدى.

— نېمە بولدى، ئاپئاق بالام، — دېدى ئانىسى ئۇنىڭ باش - كۆزلىرىنى سىلاپ، — ئەجەب خاپا چىراي كۆرۈنىسەنغۇ؟ بىرەرسى بىلەن ئۇرۇشتىڭمۇ - يا؟

تاش ئاخىر ئىچىدىكى ئەلىمىنى سىڭدۈرۈپ بولالماي «پاڭگىدە» ئېتىلىپ يىغلىۋەتتى. ئارزۇلۇق ئوغلىنىڭ كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلغان ئانا زادى نېمە ئىش بولغانلىقىنى زىغىرلاپ سوراشقا باشلىدى.

تاش بولۇنغان ئىشنى سۆزلەپ بېرىۋېدى، ئانىسى ئىڭمۇ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

— مېنىڭچە، بوۋاڭنىڭ گېپىنى يىرما، ئۇنىڭمۇ ئويلىغان يەرلىرى بولۇشى مۇمكىن، — دېدى ئانىسى ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ. دەل شۇ چاغدا ئىچكەركى ئۆيدىن تاشنىڭ بۆشۈكتىكى ئىنىسىنىڭ قىرقىراپ يىغلىشى ئاڭلاندى. ئانىسى: «تامىقىڭ سوۋۇپ كەتمىسۇن، ئىتتىنىڭ يەۋال!» دەپ جېكىدى - دە، بوۋاقنى ئېمىتكىلى كىرىپ كەتتى.

تاش تامىقىنى يەپ بولۇپلا روھى چۈشكۈن ھالدا يەنە مەكتىپىگە ماڭدى. تۇرگۈن بەشەيلەن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان سېھرىي كۈچىدە ئەنجۇر شېخىدا تۇرۇپمۇ ئۇنىڭ ھەربىر ئىش - ھەرىكىتى ۋە ئوي - خىياللىرىنى بىلىپ تۇردى.

يولدا تاشنىڭ يېقىن ئاغىنىسى قۇربانجان ئۇچراپ

قالدی. تاش ئۇنىڭ بىلەن بىللە مەكتەپكە ماڭغاچ دەر-
دىنى تۆككىلى تۇردى.
— بوۋام، دادامىلارنىڭ شۇنچە جىق پۇلى تۇرۇپ،
پۇتبول ئالمەن دېسەم، باغدىكى ئەنجۇرلەرنى سېتىپ
ئۆزۈڭ ئال دەيدۇ، — دېدى تاش، — سېنىڭ ئۆيۈڭدە-
كىلەر نېمىدېگەن ئوبدان - ھە!
— ئەنجۇر ساتقانىنىڭ نەرى يامانكەن، — دېدى
قۇربانجان، — مانا مەنمۇ داۋاملىق بېغىمىزدىكى مېۋە-
لەرنى بازارغا ئاچىقىپ سېتىپ تۇرىمەنغۇ.
— سىلەرنىڭ پۇلۇڭلار ئازدە، شۇڭلاشقا شۇنداق
قىلىسەن، — دېدى تاش ئۇنىڭغا مەنسىتمىگەندەك
قاراپ.
— كىمنىڭ پۇلى ئازكەن. دادامنىڭچۇ، ئۇرۇمچە-
دە نەچچە يەردە بىناسى بار، سېنىڭ داداڭنىڭ بار-
مۇ؟ — دېدى قۇربانجانمۇ بوش كەلمەي.
— مېنىڭ دادامنىڭ پىكاپى بار، سېنىڭ داداڭنىڭ
بارمۇ؟ — دېدى تاش غالىب قىياپەتتە بوينىنى سوزۇپ.
— پىكاپ دېگەن قانچىلىك نېمىتى، ئۇرۇمچىدىكى
ئۆيىمىزدە نەچچە - نەچچە پىكاپىمىز بار بىزنىڭ.
— يالغان دەۋاتىسەن! — دېدى تاش بىردىنلا تېرە-
كىپ.
— ئۆزۈڭ يالغانچى! — دېدى قۇربانجانمۇ خودىدى
چوجە خورازدەك ئۇنىڭغا ھۇرپىيىپ.
ئىككىيلەن گەپ تالىشىپ تۇرغاندا بىرنەچچە سا-
ۋاقدىشى كېلىپ قالدى - دە، ئۇلارنى ئاجرىتىۋەتتى.

شۇنداق بولمىغاندا، تاش بار ئاچچىقىنى قۇربانجاندىن ئالغان بولاتتى.

چۈشتىن كېيىنلىك دەرس تاشنىڭ كاللىسىغا زادىلا كىرمىدى. «شۇنچىلىك پۇلمىز تۇرۇپ، كوچىدا ئەنجۇر سېتىپ يۈرسەم نېمىدېگەن نومۇس!» دەپ ئويلىدى ئۇ. ئۇنىڭ ئويىچە ئۇ بايۇەچچىلەردەك ياشاپ، ھېلىقى قۇربانجاندەك پوچىلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتسە بولاتتى. بىراق، بۇۋىسىنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلىشۇۋېلىشىنى كىم بىلىپتۇ. قارىغاندا، ئادەم قېرىغانسېرى پېت كۆز بولۇپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. ھەي، بۇۋىسىنى دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى بوۋا دەپ يۈرگەنلىرىچۇ تېخى، مۇنچىلىك تاش يۈرەكلىك قىلىشىنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەن.

ئىككى سائەتلىك دەرس تۈگىشى بىلەنلا ئۇ ھېچكىمگە ئارىلاشماي ئۆزى يالغۇز ئۆيگە ماڭدى. كېتىۋېتىپ بۇۋىسىنىڭ قىلغىنى يەنە ئېسىگە كېلىپ كۆڭلى غەش بولدى.

ئۇ ھويلىغا كىرىپلا سالاسۇن ئۇستىدە بىر سېۋەتنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ بېشىغا بىر قاپاق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكىپ كەتتى. قارىغاندا، بۇۋىسى ئۆزىنى راستتىنلا ئەنجۇر ساتقۇزىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

«قورققان يەردە جىن بار» دېگەندەك دەل شۇ چاغدا ئانىسى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى ـ دە، تاشنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ:

— بالام، ئاۋۇال بوغچاڭنى قويۇپ بىردەم دېمىگىنى

ئېلىۋال، ئاندىن —... دېيىشىگىلا، تاش:
— ئاندىن ئۇنجۇر ساقچىلىق چىقىمەن، شۇنداق-مۇ؟ — دەپ سورىدى ئەندىككەن ھالدا.
ئانىسى ئۇندىمىدى، ئەمما ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن: «شۇنداق، بۇۋاڭ بۇيرۇغان ئىشنى قىلمىساڭ قانداق بولىدۇ» دېگەن مەنە چىقىپ تۇراتتى.
— ساتمايمەن دېدىمۇ ساتمايمەن! — دەپ كاجلىق قىلغىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى تاش ھەم ئاچچىقىدا بوغچىسىنى پىرقىرىتىپ تاشلىدى.
— بالام، قايتىپ كەلدىڭمۇ؟ — دېدى بوۋىسى نەۋرىسىنىڭ كىرىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، — سېۋەتتىن بىرنى تەييارلاپ قويدۇم، سەل تۇرۇپ ئىكىكىمىز ئەنجۇر ئۈزگىلى چىقىمىز.
— ساتمايمەن دېدىمۇ ساتمايمەن! — يەنە كاجلىق قىلغىلى تۇردى تاش.
— داداڭ سەنچىلىك ۋاقىتدا ئېشەك ھارۋىدا ئوتۇن - سامان توشۇيتتى، سەن ئاشۇ دادائچىلىكمۇ بولالمامسەن؟ — دېدى بوۋىسى سۈرلۈك قىياپەتتە نەسىھەت قىلىپ، — سەندەك چوپچوك بىر يىگىتمىز تۇرۇپ، بېغىمىزدىكى ئەنجۇرلەر پىشىپ ئېقىپ كەتسە سەت تۇرمامدۇ؟ بالا دېگەننى كىچىكىدىن چىڭ تۇتمىسا بوشاڭ بولۇپ قالىدۇ...
بوۋىسىنىڭ نەسىھەتلىرىدىن بىزار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى سۈر - ھەيۋىدىن قورقۇپ غىدىڭ - پىدىڭ قىلالمىدى. لېكىن، تاشنىڭ يەنىلا

ئەنجۇر ساتقۇسى يوق ئىدى.

— بۇنىڭدىن كېيىن بىرنەرسە ئېلىپ بەر دېمەسەم، ئەنجۇر ساتقىلى چىقارمىسا‌ڭلارچۇ، بوۋا، — دېدى شۇڭا بوۋىسىغا ئۆتۈنۈش ئاھاڭىدا.

— دادا‌ڭنىمۇ كىچىكىدىن تارتىپ ئىش - ئوقەتكە سالغاچقا ھازىر مىليون پۇلنىڭ ئىگىسى بولۇپ تۇرۇۋا‌تىدۇ، — دېدى بوۋىسى، — سەنمۇ چوقۇم مېنىڭ دېگەنىمەدەك قىلىسەن، بولمىسا سەندىن رەنجىپ قالىمەن.

بوۋىسى شۇنداق دېدى - دە، تاشنى يالغۇز تاشلاپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. بوۋىسى چىقىپ كېتىپ ھايالدىمايلا ئانىسى كىرىپ كەلدى.

— بالام، ماقۇل دېگىن، بولمىسا بوۋاڭ بالىنى بەك ئەركە ئۆگىتىۋەتتى‌ڭلار دەپ بىزدىن رەنجىپ قالىدۇ، — دېدى ئانىسىمۇ خۇددى بوۋىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك.

— دادامنىڭ شۇنچىلىك جىق پۇلى تۇرۇقلۇق مەن يەنە كوچىدا ئەنجۇر سېتىپ يۈرسەم خىجىل بولىمامدىمەن، — دېدى تاش يەنىلا جاھىللىق بىلەن.

— ئوقەت قىلىشتىنمۇ ئىزا تارتقان بارمۇ، بالام؟ — دېدى ئانىسى چىرايلىق نەسىھەت قىلىپ، — ئوغۇل بالا دېگەن كىچىكىدىنلا ئىش - ئوقەتنىڭ ئېپىنى ئالغىنى ياخشى. سەن بازارغا كۆنگىچە بىرەر - ئىككى كۇن مەن بىللە چىقىشىپ بېرەي.

تاش ئانىسىنىڭ مېھرىبانلىق ۋە قەتئىيلىك

ئارىلىشىپ كەتكەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئاخىر ماقۇل دېمىسە قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى بىلدى بولغاي:

— ئەمىسە، ئەمىسە... ئىككىمىز بىللە چىقمىز، ئەنجۇرنى سەن ساتىسەن بولامدۇ؟ — دېدى.

— ياق، مەن قېشىڭدا تۇرۇپ بېرىمەن، سەن ساتىسەن.

تاش بىر دەم جىمىدە بولۇپ كەتتى. ئاندىن يەنە:

— ئەمىسە، ئەمىسە ئادەملەر ئانچە كۆرمەيدىغان ئارقا كوچىدا ساتاي، — دېدى ئويلانمايلا.

ئانىسى ئۇنىڭ ساددىلارچە ئېيتقان بۇ گېپىدىن ئىختىيارسىز كۈلۈپ كەتتى. ئاندىن:

— قىزىق گەپ قىلىدىكەنسەن، ئادەم بارمىغان جايدا ئەنجۇرنى قانداق ساتىسەن؟ — دېدى.

— سودا دېگەنچۇ، بالام، ئادەملەر مىڭ - مىڭ قاينىق بازارنىڭ يارىشىغى، — دەپ قوشۇپ قويدى ئانىسى ئاخىرىدا.

قارىغاندا ئانىسىنىڭ گېپىگە كۆنمەي ئامال يوق ئوخشايدۇ...

بوۋىسى تاشنىڭ ئاخىر ئەنجۇر سېتىشقا ماقۇل بولغانلىقىنى بىلىپ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. بوۋاي ئاۋۇال «ئاۋۇ سېۋەتنى ئەكەل!» دەپ ئەكەلدۇرگەندىن كېيىن، تاشقا كۆرسىتىپ تۇرۇپ سېۋەتنىڭ تېگىگە ئەنجۇر يوپۇرماقلىرىنى چىرايلىق قويغاندىن كېيىن، راسا مەي بولۇپ پىشقان ئەنجۇرلەرنى ئۈزۈپ ئاۋايلاپ تىزىشقا باشلىدى. سېۋەتنى تاش كۆتۈرەلىگۈدەك

راسلىغاندىن كېيىن، تاشقا كۆتۈرگۈزۈپ ئۇنىڭ بىلەن سىرتقا ماڭدى. ئۇلار دەرۋازىدىن چىقىپ تۇرۇشىغا تاشىنىڭ ئانىسى يېتىشىپ چىقتى ـ دە:

— بازارغا مەن بىللە بېرىشىپ بېرەي، — دېدى.

— بولدى، مەن بىللە باراي، سىز ئۆيدە بالىغا قاراڭ، — دېدى بوۋاي.

— بۇ... بۇ قانداق بولار، سىلىنى ئاۋارە قىلساق سەت تۇرارمىكىن، — دېدى تاشىنىڭ ئانىسى باشقا گەپ تاپالماي.

— ھېچقىسى يوق، مەن ئۆزۈممۇ بازارغا ئامراق، — دېدى بوۋاي. ئاندىن تاشنى ئېلىپ بازارغا يۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار ئادەملەر كۆپ ئۆتىدىغان يول تۆپىسىدە سېۋەتنى قويدى. بوۋىسىنىڭ زورى بىلەن تاش ئامالسىز سېۋەتنىڭ قېشىدا تۇردى. بىراق، ئۇ خېرىدار چاقىرىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە خىجالەت بولغىنىدىن كىشىلەرگە پېتىنىپمۇ قارىيالمايتتى.

بوۋاي بىر چەتتە تۇرۇپ ئۆزىنىڭمۇ ئانىسىنىڭ زورى بىلەن تۇنجى قېتىم ئۆرۈك ساتقىلى چىققان مەزگىلىنى ئىختىيارسىز ئەسلەپ قالدى ـ دە، ئىچىدە كۈلدى.

«ھەي، نېمىلا دېگەنبىلەن تۇنجى قېتىم سودا قىلغاندا ھەممىلا ئادەم شۇنداق تارتىنىدۇ. ئەمەزە، ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ كەتمىگىنىڭ كۆرەي» دەپ ئويلىدى بوۋاي.

دەل شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى ئىزچىل كۆ-زىتىپ تۇرغان تۇرگۇن بەشەيلەن بازاردا پەيدا بولدى-دە، تاشنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— پاھ، پاھ، ئەجەب چىرايلىق پىشقان ئەنجۇر-لەركەنە بۇ، — دەپ ماختاپ كەتتى تۇرگۇن سېۋەتنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ. شۇئان قالغان تۆتەيلەنمۇ سېۋەتنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

— ھەممىمىز بىردىن يەپ باقايلى، — دېدى تۇر-گۇن، — قېنى ئېلىڭلار، مەن مېھمان قىلغان بولاي.

ئۇلار ھەممىسى بىر تالدىن ئەنجۇر تاللاشتى. بە-راق، تاش خۇددى بۇ ئەنجۇرلەر ئۆزىنىڭ ئەمەستەك سېۋەتتىن سەل داجىپ ئۇن - تىنسىز قاراپ تۇراتتى.

— ئەنجۇر كىمنىڭ؟ — دەپ توۋلىدى تۇرگۇن شۇڭا.

تاش ئىتتىك بوۋىسىغا قارىدى. بوۋىسى شۇئان ئۇنىڭغا «تېز قېشىغا بار!» دەپ شەرەت قىلدى.

— مېنىڭ، — دېدى تاش ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ بوش ئاۋازدا.

— قانداق ساتتىڭلار؟ — سورىدى تۇرگۇن.

— بىر يۈەنگە ئىككى، — دېدى تاش.

— بەش تال ئالاي، ئىككى كويغا بېرەرسەن، — دېدى تۇيغۇن باھا تالىشىپ.

تاش نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ئىتتىك بوۋىسىغا قارىدى. بوۋىسى «بوپتۇ دېگىن!» دېگەن مەنىدە بېشى-نى لىڭشىتتى.

بەش تال ئەنجۇر سېتىلىشى بىلەنلا تاشنىڭ ئەنجۇ-رىنىڭ بازىرى چىقىشقا باشلىدى. كوچىدىن ئۆتكەن - كەچكەنلەر ئۇ بىر تال، بۇ ئىككى تالدىن ئېلىپ، بىر دەمدىلا سېۋەت يېرىمداپ قالدى. ئوقىتى قاملاشقان-سېرى تاشقىمۇ جان كىرىپ، بايىقى ئىزا تارتىشلىرى تاراشقا باشلىدى. ئالاھەزەل ئىككى سائەتلەردىن كې-يىن، ئەنجۇر پاك - پاكىز سېتىلىپ بولۇندى.

— ئەمدى پۇلۇڭنى ساناپ باققىن، — دېدى بوۋاي تاشقا. تاش قولىدىكى پۇللارنى ساناپ كۆرۈۋىدى، يە-گىرمە بىر يۆەن بەش مو بوپتۇ.

— مانا پۇتبول ئالىدىغان پۇلۇڭنىڭ يېرىمى تەييار بوپتۇغۇ، — دېدى بوۋىسى ئۇنى رىغبەتلەندۈرۈپ، — قىلالمايمەن دەپ قورقىۋېدىڭ، مانا بىر دەمدىلا ئېپىنى ئېلىۋالدىڭغۇ. قارىغاندا چوڭ بولغاندا، داداڭ تاپقان پۇلنى سەنمۇ تاپالايدىكەنسەن.

شۇ كۈنى كەچتە تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولۇپ، تاشنىڭ كاللىسىغا كۈندۈزى ئەنجۇر ساتقاندىكى ئىشلار كىرىۋالدى. «مۇشۇنداقلا ساتسا ئەتىلا پۇتبول ئالغۇدەك پۇل تاپقىلى بولىدىكەن. بۈمۈ بولىدىغان ئىشمۇ قان-داق؟»

ئەتىسى چۈشكە يېقىن بوۋىسى ئىككىسى يەنە بىر سېۋەت ئەنجۇر تەييارلاپ بازارغا چىقتى. بۇ قېتىم ئۇ-نىڭغا ئۇنچىۋالا زورلاش كەتمىدى. تاش سېۋەتنىڭ قې-شىدا تۇردى. يەنە تېخى ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە ئارىلاپ-ئارىلاپ: «ئەنجۇر! ئەنجۇر! شاخ مانتىسى!»

دەپ توۋلاپ قويياتتى. شۇنداقتىمۇ ئاۋازىدىن يەنىلا بىر خىل جۇرئەتسىزلىك چىقىپ تۇراتتى.

ئاخىر ئۇ بىر سېۋەت ئەنجۇرنى سېتىپ بولدى. بۇ قېتىم ئاچچىقان ئەنجۇرى جىقراق بولغاچقا، يىگىرمە بەش يۈەن بەش مو بولغانىدى.

— مانا، پۇتبول ئالىدىغان پۇل پۇتتى دېگەن گەپ، يارايسەن تاش! — دېدى بوۋىسى ئۇنى ماختاپ، — يۇر ماگىزىنغا، پۇتبول ئالىمىز.

تاش بوۋىسىنى پۇتبول ساتىدىغان ماگىزىنىغا باشلاپ باردى. بوۋىسى ئۇنىڭ ئۆزى تاپقان پۇلىغا ئۇ كۆرۈپ قويغان پۇتبولنى ئېلىشىپ بەردى.

تاش پۇتبولنى قولتۇقلىغىنىچە كوچىدا كېتىۋېتىپ، خۇشاللىقتىن قىن - قىنىغا پاتماي قالدى. ئۇ تېزرەك مەھەللىسىگە بېرىشنى، ئاداشلىرىغا ئۆزىنىڭمۇ پۇتبولى بارلىقىنى كۆرسىتىشنى، ئۇلار بىلەن قانغۇچە پۇتبول ئويناشنىلا ئويلايتتى.

بۇ كۈنى تاش پۇتبولنىڭ ئوت - پىراقىدا ھەممىنى ئۇنتۇپ، مەھەللىدىكى بالىلارغا پۇتبولنى كۆز - كۆز قىلىش بىلەن ئۆتتى. ئۆيىدىكىلىرىمۇ ئۇنى ئوينىۋالسۇن دەپ مەيلىگە قويۇپ بەردى. كەچتە ئانىسى «تاپشۇرۇقۇڭنى ئىشلە!» دېمىگەن بولسا، ئۇنىمۇ ئۇنتۇغان بولاتتى.

ئەتىسى ئۇ مەكتەپتە تەنەپپۇس ئالىدىغان ئۆزىنىڭ ئەنجۇر سېتىپ پۇتبول ئالغانلىقىنى ساۋاقداشلىرىغا سۆزلەپ بەرگەنىدى، كۆپىنچىسى: «بۇ قىلغىنىڭ توغرا بوپتۇ، بىز كىچىكىمىزدىن تارتىپ مۇستەقىل ياشاشنى ئۆگەنگىنىمىز ياخشى» دەپ ئۇنى ماختاشتى.

ئاردا بىرەيلەن: «مەن بولغان بولسام، تاپقان پۇلۇمغا ئالدى بىلەن ئاتا ـ ئانامغا نەرسە ئېلىپ بېرىپ، ئاشقىنىغا ئۆزۈمگە ئالاتتىم» دەپ ئۇنى ئەيىبلىدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ تاش خۇددى ئۇيات ئىش قىلىپ قويغاندەك ھۇپىدە قىزىرىپ كەتتى. باشقىلارمۇ ئۆزىگە ئەيىبلەش نەزىرىدە قاراۋاتقاندەك بىلىنىپ، بېشى بىردىنلا ساڭگىلاپ كەتتى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن ئۆيگە بېرىپلا ئۇ بوغچىسىنى ئانىسىغا بەردى ـ دە، سېۋەتنى ئېلىپ ئەنجۇر ئۈزۈشكە باشلىدى. نەۋرىسىدىكى بۇ ئۆزگىرىشتىن ھەيران قالغان بوۋىسى:

— بالام، ئاۋۋال ئۇسسۇلۇق ئىچىپ ئازراق دېمىكنى ئېلىۋال، ئەنجۇرنى مەن تەييارلاپ قوياي، — دېدى بىردىنلا ئۇنىڭغا مېھرى ئېشىپ. بىراق، ئۇ «ئۇسسىمىدىم» دەپ ئەنجۇر ئۈزۈشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بوۋىسى ئۇنىڭغا ياردەملىشىپ ئەنجۇر ئۈزۈشۈپ بەردى.

— قانداق، مەنمۇ بىللە بارامدىمەن؟ — دەپ سورىدى بوۋىسى تاش بازارغا ماڭىدىغان چاغدا.

— ياق، بۈگۈندىن باشلاپ ئۆزۈم بارىۋېرىمەن، — دېدى تاش، — ئەمدى تاپقان پۇلۇمغا سىزگە، دادام، ئاپامغا كىيىم ئېلىپ بېرىمەن. يەنە ئۈكامغىمۇ.

— ئىنساپىڭغا بارىكاللا، بالام، — دېدى بوۋاي ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن تەسىرلەنگىنىدىن، — مانا ئەمدى ھەقىقىي ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ.

نوروز خۇشاللىقى

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇجمە كۆچەتلىرى بىلەن تولغان بىر يولغا چىقىپ قالدى. يولدا چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىشكەن كىشىلەر نېمىگىدۇر ئالدىرىشىپ تېز - تېز مېڭىشماقتا ئىدى.

بۇنىڭدىن بۇگۇن بۇ جايدا بىرەر بايرام ياكى مەرىكە ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقىنى بىلىپ بولغان زۇمرەت چاچلىرى قىرىق ئۆرۈم ئۆرۈلگەن، چىمەندوپپا، ئەتلەس كۆڭلەك كىيىۋالغان چىرايلىق بىر قىزچاقتىن:

— بۇگۇن بايرامما؟— دەپ سورىدى.

— نوروز بايرىمى، — دېدى قىزچاق، ئاندىن ئۇلارنىڭ ئوزايىغا بىرقۇر قارىۋېتىپ، — سىلەر ئوپاللىق ئەمەسكەنسىلەر - ھە؟ — دەپ سورىدى. بۇ چاغدا قىزچاقنىڭ ئانىسى «ئانارگۈل!» دەپ چاقىردى. شۇنىڭ بىلەن قىزچاق ئۇلارنى تاشلاپلا يۇگۇرۇپ كېتىپ قالدى.

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىپ، جىگدە، تال - سۆگەتلەر بىلەن قاپلانغان تولدۇمۇ ھاۋالىق بىر تاغ باغرىغا ياماشتى.

— بۇ تاغنى تاشبېلىق تېغى دەيمىز، — دەپ

تونۇشتۇردى تۇيغۇن ئەگگۇشتىرىنىڭ ياردىمىدە، — بۇگۇن جىمى ئوپاللىقلار بۇ جايغا يىغىلىدۇ. مەھمۇد بوۋاممۇ ئوقۇغۇچىلىرىنى باشلاپ چىقىپ نورۇز بايرا-مىنى بىللە ئۆتكۈزىدۇ.

— قايسى مەھمۇد بوۋاڭ ئۇ؟ — سورىدى تۇر-گۇن.

— «تۇركىي تىللار دىۋانى»نى يازغان مەھمۇد قەشقەر بوۋىمىز بولمامدۇ.

— ۋاھ، ئەجەب ياخشى بولدى! مەھمۇد قەشقەرى بوۋىمىزنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرىدىغان بوپتۇق!

— ماڭا بۇ ئىشلار چۈشتەكلا تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

ئۇلار تاغ باغرىنى بويلاپ يۇقىرىغا ياماشتى. ھەم-مىلا جاي ئاۋاتچىلىق، ئادەتتە تولىمۇ خىلۋەت ئارامگاھ ھېسابلىنىدىغان نورۇزبۇلاق، زەربۇلاق، مارجانبۇلاق، چەشمە زۇلالىلارنىڭ بويلىرى مىغ - مىغ ئادەملەر بە-لەن تولۇپ كەتكەنىدى...

ئۇلار مەھمۇد قەشقەرى بوۋىسىنى كۆرۈشكە ئالدا-راپ ئاۋۋال نورۇزبۇلاق بويىغا بېرىشتى. چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان سالاپەتلىك بىر كىشى نورۇزبۇلاق بويىدا تۇرۇپ نورۇزنامە ئوقۇۋاتاتتى، قالغانلىرى بولسا پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن ئۇنىڭ نورۇزنامىسىنى تىڭشىماق-تا ئىدى.

— دەل ئۆزى شۇكەن! — دېدى تۇرگۇن مەھمۇد قەشقەرى بوۋىسىنى بىر قاراپلا تونۇپ.

بۇ بۇيۇك زاتنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش

پۇرستىگە ئىرىشكەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا قاتتىق ھاياجانلىنىپ، يۇرەكلىرى ئويناقشىپ، قانلىرى نورۇز بۇلاقنىڭ كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۇدەك ئوقچۇماقتا ئىدى.

مەھمۇد قەشقەرى نورۇزنامىسىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئەلگە قۇت ۋە ئەمىنلىك، ئىلىم ئەھلىلىرىگە نۇسرەت تىلەپ، ئۇچ بۇرجەك قاتلاپ نورۇزبۇلاققا تاشلىدى. ئاندىن ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ نورۇزنامىلىرىنى ئوقۇشۇپ، ئۇچ بۇرجەك قاتلىشىپ بۇلاققا تاشلاشتى. بۇلاق كۆزلىرىدىن قايناپ چىقىۋاتقان سۇپسۇزۇك سۇنىڭ پەپلىشىدە نورۇزنامىلەر بۇلاق ئىچىدە ئىككى - ئۇچ ئايلانغاندىن كېيىن ئېرىققا چۈشۈپ لەپىشىپ ئېقىشقا باشلىدى. ئىلىم ئىشقىدا ئوتتەك يېنىپ تۇرغان ياشلار يالپۇزلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان نورۇزنامىلەرنى تالىشىپ تۇرۇپ تېرىۋېلىشىپ، دوپپىلىرىنىڭ قاتلىرىغا قىستۇرۇشماقتا ئىدى.

بۇ ئويۇن تۇرگۇن بەشەيلەنگە بەكلا قىزىق تۇيۇلدى. ئايچەشمۇ چاققانلىق بىلەن يۇگۇرۇپ بېرىپ، بىر تال نورۇزنامىنى تېرىۋېلىپ، دوپپىسىغا قىستۇرۇپ قويدى. بۇ دەل مەھمۇد قەشقەرى بوۋىسىنىڭ يازغان نورۇزنامىسى ئىدى.

«بىكار بولغاندا ئۇنى تۇمارچە قىلىپ تىكىپ بويۇنۇمغا ئېسىۋالىمەن» دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئۇلار شۇ تاپتا مەھمۇد بوۋىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ،

ئۇنىڭ قوللىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ ئەھۋاللاشقۇسى، ئۇ-
نىڭ چوڭقۇر ھېكمەتلىك ئۆگۈت - نەسىھەتلىرىنى ئاڭ-
لىغۇسى بار ئىدى. بىراق، ئۇنى كىشىلەر قات - قات
ئورىۋالغان تۇرسا، ئۇلار قانداق يېقىن بارالىسۇن.

نورۇزبۇلاق بويىدىكى نورۇزنامە ئوقۇش پائالىيىتى
ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار چەشمە زۇلال بويىغا بە-
رىشتى. بۇ بۇلاق بويىغا چوڭلاردىن كۆرە ياشلار ۋە
بالىلار كۆپرەك ئولىشىۋالغانىدى. مەھمۇد قەشقەرىنىڭ
بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشكەن بىرنەچچە ياش:

— ئەنە، ھەزرىتى موللام كېلىۋاتىدۇ!

— خالايىق، يول بېرىڭلار، يول بېرىڭلار! —
دېيىشىپ كېتىشتى ھەمدە يول بېرىپ، ئىككى تەرەپتە
سەپراس بولۇپ تۇرۇشتى. مەھمۇد قەشقەرى يېتىپ
كېلىشى بىلەن ھەممەيلەن قوللىرىنى كۆكسىلىرىگە قو-
يۇشۇپ «ئەسسالامۇئەلەيكۇم! نورۇزلىرىغا قۇت بول-
غاي!» دەپ سالام قىلىشتى. مەھمۇد قەشقەرىمۇ ئۇلار-
نىڭ سالىمىنى قىزغىن ئىلىك ئېلىپ: «ۋەئەلەيكۇم
ئەسسالام! سىلەرگىمۇ قۇت بولغاي!» دېدى.

بۇ چاغدا ئۇنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى چىرايلىق گۈل
ۋە خاسىيەتلىك خەتلەر چۇشۇرۇلگەن بىر دەستە نانىنى
كۆتۈرۈپ كەلدى. مەھمۇد قەشقەرى بۇلاق بويىدا زوڭ-
زىيىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، نانلارنى ئۇنىڭ قولىدىن
بىر - بىرلەپ ئېلىپ، نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلىغە-
نىچە بۇلاققا چۆرىدى. نانلار بۇلاقتا ئىككى - ئۈچ
ئايلانغاندىن كېيىن، ئېقىن بويىلاپ پەسكە ئېقىشقا

باشلىدى. ھەربىر نانىنىڭ كەينىدىن بىر توپ بالا قوغلاپ يۈگۈرمەكتە ئىدى.

بۇ بۇلاق نېنى يېيىش ئويۇنى بولۇپ، بۇ جايدا ئۆتكۈزۈلىدىغان نورۇز مەرىكىسىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى سانىلىدىكەن. نانىنى تالىشىپ تۇرۇپ يېگۈچىلەرنىڭ ئەقىل كۆزى يورۇپ، ئىلىم سەپىرىدە تىلىگىنىگە يېتىدىكەن.

شۇڭا، ئەقىللىق بولۇش ئۈچۈن تۇرگۈن بەشەيلەن. مۇ بىر نانىنى قوغلاپ ماڭدى. نان خېلى بىر يەرگىچە ئېقىپ بارغاندىن كېيىن تۈيغۇن نانىنى تۇتۇۋالدى. شۇ- ئان بەشەيلەن نانىنى تالىشىپ كەتتى ھەم ئۇ بىر بۇردا، بۇ بىر بۇرىدىن ئوشتۇپ بەس - بەستە يېيىشكىلى تۇردى.

بىراق، ئايچەچەك بىلەن زۇمرەت تالاشماي بىر چەتتە قاراپ تۇراتتى.

— سىلەر نېمانداق شەخسىيەتچى! — دەۋەتتى شۇڭا زۇمرەت ئاچچىقلاپ. شۇندىلا ئۇلار ئايچەچەك بىلەن زۇمرەتنىڭ تېخى بىر چىشلەمۇ ئېغىز تەگمىگەنلىكىنى بىلىشتى.

— كېلىڭلار، سىلەرمۇ يەڭلار، بۇ دېگەن تالىشىپ تۇرۇپ يەيدىغان نان، — دېدى تۇرگۈن. زۇمرەت بىردەم دومسىيىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئىتتىك بارمىسا ناندىن قۇرۇق قالىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ بېرى كەلدى. ئۇلارنىڭ زورى بىلەن ئايچەچەكمۇ كېلىپ بىر بۇردا ئوشتۇپ يېدى.

پاھ، نېمىدېگەن تەملىك نان - ھە! بۇلاق سۈيىنىڭ تاتلىقلىقىچۇ تېخى!

بۇلاق نېنى يېيىش ئۈيۈنىدىن كېيىن سۇ چېچىش ئويۇنى، دارۋازلىق، سارغايدى، ئوغلاق تارتىشىش، قوچقار سوقۇشتۇرۇش... دېگەندەك يەنە نۇرغۇن ئويۇنلار ئۆتكۈزۈلدى. تۇرگۈن بەشەيلەنگە بۇلاق بويلىرىدىكى ئويۇنلار بەك قىزىق تۇيۇلغىنى بىلەن، بۇ ئويۇنلار ئانچە قىزىقارلىق تۇيۇلمىدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەممۇدبوۋىسى بىلەن راسا قانغۇچە بىر پاراڭلىشىۋالغۇسى بار ئىدى.

نورۇز داغدۇغىسى سەل سېلىككەندىن كېيىن، ئۇلار ئاخىر بۇ ئارزۇسىغمۇ يېتىشتى. ھەممۇد قەشقەرى ئۇلارنىڭ سېھىر - كارامەتلىرىنى بىلگەندىن كېيىن، «مەدرىسەئى مەھمۇدىيە» دىكى ئايرىم خانىسىدا ئۇلارنى كۈتۈۋالدى. دەسلەپتە ئايچەچەكنىڭ بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ يىللار ئالدىدىكى چاغدىن، تۇرگۈن تۆتەيلەنىڭ بولسا مىڭ يىللاردىن كېيىنكى چاغدىن كەلگەنلىكىگە ئىشەنمىگەن بولسىمۇ، ئاخىر بۇنىڭغا ئىشەندى ھەمدە قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى.

— مانا بۇ سىز يازغان «تۇركىي تىللار دىۋانى»نىڭ بىزنىڭ زامانىمىزدا ئىشلەنگەن نۇسخىسى، — دېدى تۇيغۇن «تۇركىي تىللار دىۋانى»نىڭ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان ئۈچ تومлуق نۇسخىسىنى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ئالدىغا قويۇپ.

مەھمۇد قەشقەرى ئۆز ئەسىرىنىڭ مىڭ يىللاردىن

كېيىن نەشر قىلىنغان بۇ نۇسخىسىغا ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ كەتكەندىن كېيىن:

— دېگەنبىلەن ئەۋلادلىرىم مېنىڭ ئەجرىمنى ئۇنۇتۇپ قالماپتۇ، — دېدى كۆكسىنى تولدۇرۇپ نەپەس ئېلىپ. ئاندىن، — «بەلگە بولسا يولدىن ئازماس، بىلىم بولسا سۆزدىن (ئازماس)» دېگەنىدەك، مەن بۇ كىتابىمنى ئەۋلادلىرىمغا نىشان بولسۇن دەپ قالدۇرغان. مەن، مانا ئاخىر مەقسىتىم مەقبۇل بوپتۇ، مىڭ يىللار ئۆتكەن بولسىمۇ، ماھىر ئىزچىلاردەك ئازماي تېپىپ كەپسىلەر، — دەپ قوشۇمچە قىلدى.

— مەھمۇد بوۋا، مەن سىزنىڭ كىتابىڭىزدىكى بىر قوشاقنى يادلىۋالغان، ئوقۇپ بېرەيمۇ؟ — دېدى زۇمرەت.

— قېنى ئوقۇپ بېقىڭ، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى زۇمرەتكە زوقى كېلىپ.

ئالغىل ئۆگۈت مەندىن ئوغۇل
ئەردەم تىلە.
بويدا ئۇلۇغ بىلگە بولۇپ
بىلگىڭ ئۇلە[1].

— بارىكاللا، بەك ئوبدان ئوقۇدىڭىز، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى زۇمرەتتىن مەمنۇن بولۇپ.

---

① ئەي ئوغۇل، مېنىڭ نەسىھىتىمنى قۇلاقتا تۇت، پەزىلەت تىلە. ئەل ئارىسىدا بۇيۇك ئالىم بول، بىلىمنىڭنى تارقات.

— مەنمۇ سىزنىڭ دىۋانىڭىزدىكى قىش بىلەن ياز-نىڭ ئۇرۇشۇشى توغرۇلۇق قوشاقلارنى ئوقۇغان، — دېدى تۇرگۇننىڭمۇ ماختانغۇسى كېلىپ.

— مەنىدەك يادلاپ بېرەلەمسەن؟ — دېدى زۇمرەت.

— قىش - ياز بىلەن توقۇشتى —... دەپ ئاخىر-نى دېيىلمەي بېشىنى قاشلىدى تۇرگۇن. شۇئان تۇيۇ-غۇنىنىڭ ياردىمىدە ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا «تۇركىي تىللار دىۋانى» دىكى شۇ قوشاق ئايان بولدى - دە، شارقىراپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئوقۇغانسېرى ئاۋازى تېخىمۇ جارانـ-لىق چىقىشقا باشلىدى:

قىش - ياز بىلەن توقۇشتى،
قىڭىر كۆزىن باقىشتى.
تۇتۇشقالى ياقىشتى،
ئۇتغالىمات ئوغراشۇر.

(قىش بىلەن ياز سوقۇشتى، قىڭغىر كۆزده بې-قىشتى. بەسلەشكىلى كېلىشتى، يەڭمەك بولۇپ ئالدى-رار.)

.....

تۇرگۇنىنىڭ بۇ قوشاقنى باشتىن - ئاياغ تولۇق يادلاپ چىققانلىقىدىن خۇش بولۇپ كەتكەن مەھمۇد قەشقەرى:

— ئاپىرىن، ئاپىرىن! ئەقىلىڭ ساز، دۇشمەنلە-رىڭ ئاز بولسۇن! — دەپ ماختاپ كەتتى.

ئۇلار مەھمۇد بوۋىسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ئۇزاق پاراڭلاشتى. مەھمۇد قەشقەرى ئۇلارنىڭ بالىلارچە سورىغان سوئاللىرىغا ئۆز لايىقىدا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن، ئۇلارغا بىلىملىك، پەزىلەتلىك ئادەم بولۇش ھەققىدە نۇرغۇن ئۆگۈت - نەسىھەتلەرنى قىلدى. ئاندىن ئۇلارنى زېرىكىپ قالمىسۇن دەپ ئايلاندۇرۇپ كەلمەكچى بولۇپ سىرتقا باشلاپ ئاچىقتى. ئۇلارغا مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بىرنەچچە ئوقۇغۇچىسىمۇ ئەگەشتى.

مەھمۇد قەشقەرى ئۇلارنى ئايلاندۇرغاچ نورۇز بۇلاق، مارجان بۇلاقلار ھەققىدىكى نۇرغۇن ئەپسانە - رىۋايەتلەرنى سۆزلەپ بەردى. ئاخىردا ئۇلارنى بىر غار تۇۋىگە باشلاپ باردى.

— بۇ غارنى ئەجدەر غارى دەپ ئاتايمىز، — دەپ تونۇشتۇردى مەھمۇد قەشقەرى، — بۇرۇنقى زاماندا بۇ غاردا بىر ئەجدىھا بار بولۇپ، ھەر يىلى دېھقانلارنىڭ بىردىن بالىسىنى يەيتتىكەن. بالىسىنى بەرگىلى ئۇنىمىسا بالايىئاپەت ياغدۇرۇپ ئۆچ ئالاتتىكەن. كېيىن بىر پالۋان يىگىت چىقىپ ئۇ ئەجدىھانى ئۆلتۇرۇپ، خەلقنى نىجاتلىققا ئېرىشتۇرۇپتۇ. ئەجدىھانىڭ زەھىرى ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن پالۋان يىگىتمۇ قازا قىپتۇ. ھازىر بۇ غاردا ئاجايىپ ئېسىل بىر ئەڭگۈشتەر ساقلاقلىق. كۆرگۈچىلار بولسا، سىلەرگە ئاشۇ ئەڭگۈشتەرنى بىر كۆرسىتىپ چىقاي.

ئۇلار بۇ ئېسىل ئەڭگۈشتەرنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇشۇپ، مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ئارقىسىدىن غار

ئىچىگە كىردى. غار ئىچى قاپقاراڭغۇ بولغاچقا، دەسلەپ-
تە ئۇلار غار تېمىنى سىيپاشتۇرۇپ ئاران ماڭدى.
خېلى ئىچكىرىلەپ بىر ئەگمىدىن قايرىلغاندىن كېيىن
كۆز ئالدى «ۋاللىدە» يورۇپ كەتتى.
— بوۋا، ئاۋۇ نېمە؟!
— يېقىن بارغاندا دەپ بېرەي.
ئالدى تەرەپتە يېشىل نۇر چاقنىتىپ تۇرغان يوغان
بىر گۆھەر تۇراتتى.
«مەھمۇد بوۋامنىڭ بىزگە كۆرسەتمەكچى بولغان
ئەڭگۈشتىرى مۇشۇ ئىكەن - دە!» دەپ ئويلىدى تۇر-
گۇن.
ئۇلار يېقىن بېرىپ ئادەم بويىدەك كېلىدىغان بۇ
يۇپيۇمىلاق گۆھەر تاشقا ھەيران بولۇپ قاراشتى. تاشقا
قىزىل، سېرىق، يېشىل، كۆك رەڭلىك تۇرلۇك بەل-
گىلەر، خەتلەر ئويۇلغان، بىر قاراشتىلا خەرىتە ئىكەن-
لىكى «مانا مەن» دەپ چېقىپ تۇراتتى.
— سىز سىزغان خەرىتە ئىكەنغۇ بۇ! — دەۋەتتى
تۇيغۇن دادىسىنىڭ بۇ خەرىتىنى يوغانلىتىپ يېزىقچە-
لىق ئۆيىگە چاپلىۋالغانلىقىنى كۆرگەچكە دەرھال
تونۇپ.
— دەل ئۆزى شۇ، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى، —
لېكىن، سېنىڭ كۆرگىنىڭ قەغەزدىكىسى، بۇ بولسا
ئالاھىدە خاسىيەتكە ئىگە خەرىتە. ئۇنىڭدىكى خالىغان
بىر جايغا بارمىقىڭنى تەگكۈزسەڭلا، شۇ ھامان ئۆزۈڭ-
نى شۇ جايدا كۆرىسەن.

— ئۇنداق بولسا، ئۇنداق بولسا ... — دەپ گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتماي تۇرۇپ قالدى ئايچەچەك.

مەھمۇد قەشقەرى ئايچەچەكنىڭ بىرەر تەلىپىنىڭ بارلىقىنى پەملىدى - دە:

— تارتىنماي ئېيتىۋېرىڭ، قىزىم، — دېدى.

— ئاپامنى كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ.

— راستما؟ ئاپىڭىزنى بەك سېغىنىپسىز - ھە. بوپتۇ، ھازىرلا كۆرۈشتۈرەي.

مەھمۇد قەشقەرى ئايچەچەكنىڭ ئاپىسىنىڭ قەيەردە تۇرۇۋاتقانلىقىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن:

— بارمىقىڭىزنى مۇنۇ جايغا تەگكۈزسىڭىز، ھازىرلا ئانىڭىز تۇرۇۋاتقان جايغا بارالايسىز، — دېدى.

— قايتىپ كەلمەكچى بولسام قانداق قىلىمەن؟

— مۇشۇ غارنى خىيال قىلسىڭىز شۇ ھامان قايتىپ كېلەلەيسىز.

ئايچەچەك كۆكسىنى تولدۇرۇپ تىنىپ ئۆزىنى توختىتىۋالغاندىن كېيىن، بىگىز بارمىقى بىلەن مەھمۇد بوۋىسى كۆرسەتكەن جاينى باستى. باستى - دە، «يالتتىدە» نۇر چاقناش بىلەن تەڭ ئۆزىنى كرۇران قەلئەسىدىكى ئوردا ئىچىدە كۆردى. كۈنچەچەك قاتۇن چاھارباغقا چىقىپ سەيلە قىلغىلى مەپىلىك ھارۋىغا چىقاي دەپ تۇرغانىكەن. ئۇ، قىزىنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولغىنىدىن:

— يەردىن ئۈنگەندەكلا پەيدا بولۇپ قالدىڭغۇ، قىزىم، نەلەرگە باردىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— بالتو دېگەن بېلىقچى بوۋاينىڭكىگە بېرىپ بې-
لىق كاۋىپى يەپ كەلدۇق، — دېدى ئايچەچەك قالغان
كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى يوشۇرۇپ.
— دوستلىرىڭ كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — كۈنچەچەك قا-
تۇن ئايچەچەكنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ داۋاملىق
سورىدى.
— قوۋۇق سىرتىدا قالدى.
— يۇر، مەن بىللە چاھارباغقا بارغىن،
دوستلىرىڭنى چاقىرىپ كىرىدىغانغا ئادەم ئەۋەتەي.
— بولدى، سىز بېرىۋېرىڭ. دوستلىرىمنى ئۆزۈم
باشلاپ كېلەي.
ئايچەچەك ئاپىسىنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈپ، ئۇ-
نى چىڭ قۇچاقلىغاندىن كېيىن ئويۇنغا ئالدىراپ ئوردا
سىرتىغا قاراپ يۈگۈردى. ئاپىسىنىڭ «قىزىم، توخ-
تاڭ!» دېگىنىمۇ قۇلىقىغا كىرمىدى.
— ئاپىڭنى كۆرەلىدىڭمۇ؟ — سورىدى مەھ-
مۇد قەشقەرى ئايچەچەك غارغا قايتىپ كەلگەندىن
كېيىن.
— ھەئە، — دېدى ئايچەچەك بەك ئىتتىك يۈگۈ-
رۈۋەتكەنلىكتىن ھاسىراپ تۇرۇپ، — بۇ خەرىتە بەك
قالتىسكەن.
بۇ گەپنى ئاڭلاپ زۇمرەت، ئايچەشلەرنىڭمۇ ئاپە-
لىرىنى كۆرگۈسى كېلىپ كەتتى.
— بارساق ھەممىمىز تەڭ بارايلى، — دېدى تۇر-
گۇن «مۇشۇ باھانىدا ئاپىلىرىمىزنى خاتىرجەم قىلىپ

قويۇپ كەلسەك بولغۇدەك! » دېگەننى كاللىسىدىن ئۆتـ
كۈزۈپ.

تۇرگۇن ئايچەچەككە:

— سىز مەھمۇد بوۋام بىلەن بىردەم ساقلاپ تۇ-
رۇڭ، بىز ھازىرلا قايتىپ كېلىمىز، — دېدى - دە،
مەھمۇد قەشقەرى كۆرسىتىپ بەرگەن جايغا بارمىقىنى
تەگكۈزدى. شۇ ھامان «يالتتىدە» نۇر چاقناپ تۇرگۇن
بەشەيلەن ئۆزلىرىنى ئۆز مەھەللىسىدە كۆرۈشتى.

تۇرگۇننىڭ ئاپىسى بىلەن تۇيغۇننىڭ ئاپىسى قوش-
نا مەھەللىدىكى بىر تۇغقىنىنىڭكىگە مېھماندارچىلىققا
ماڭماي دەپ تۇرۇشقانىكەن. شۇڭا، ئۇلارنىڭ توپۇرلـ
شىپ يۈگۈرۈپ كىرىپ كېلىشكىنىنى كۆرۈپ:

— ئويۇن دېسە قورسىقىڭلارنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدـ
كەنسىلەردە - ھە؟ تاماق قازاندا، ئۆزۈڭلار ئۈسۈپ
يەڭلار، بىز پاتەم چوڭ ئاپاڭلارنىڭكىگە بېرىپ كېلەيـ
لى، — دېدى تۇرگۇننىڭ ئاپىسى.

تۇرگۇن تۆتەيلەن «ماقۇل» دېيىشىپ قازاندىكى
ئاشنى ئۈسۈپ يېيىشكە باشلىدى. ئاڭغىچە ئۇلارنىڭ
ئاپىلىرى ئېشەك ھارۋىسى بىلەن قوشنا مەھەللىگە قا-
راپ يولغا چىقىشتى.

تۇرگۇن تۆتەيلەن تاماقنى ھاپىلا - شاپىلا
يېيىشتى - دە، مەھمۇد بوۋىسى بىلەن ئايچەچەكنى بەك
ساقلىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن دەرھال ئەجدەر غارغا قايتىپ
بېرىشتى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ خاسىيەتلىك خەرىتىگە بەكلا

قىزىقىپ قالدى ھەم باشقا جايلارغىمۇ بېرىپ باققۇسى كەلدى.

— نەگە بارغۇڭلار كەلسە خالىغىنىڭلارچە بېسىۋېرىڭلار، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى.

تۇيغۇن ئالدىراقسانلىق قىلىپ يېشىل رەڭلىك بىر جايغا بارمىقىنى تەگكۈزگەنىدى، شۇئان ئۆزىنى پايانسىز بىر دېڭىزدا كۆردى...

ئارقا - ئارقىدىن يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان دولقۇنلار ئۇنىڭ ئۇستىگە تاشلىنىپ، ئۇنى دېڭىز تېگىگە سۆرەشكە باشلىدى. تۇيغۇن قورقۇپ كەتكىنىدىن غارغا قايتىپ كېتىشنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ، «قۇتۇ... قۇتقۇزۇڭلار!» دەپ ۋارقىراقچى بولدى. بىراق، گېپىنىڭ ئاخىرىنى دەپ بولمايلا ئۆيدەك يوغان بىر دولقۇن ئۇنى سۇغا غەرق قىلىۋەتتى. ئۇ تۇزلۇق دېڭىز سۈيىنى غۇرتۇلدىتىپ بىرمۇنچە ئىچىۋالدى. شۇندىلا ئۇنىڭ ئېسىگە بايا ئۆزى تۇرغان ئەجدەر غارى كەلدى - دە، ئاران دېگەندە ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى.

ئۇنىڭ ئۇستۈبشىدىن شۇرقىراپ سۇ ئېقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشۈپ ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ھوي، نەلەردە چۆمۈلۈپ كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى تۇرگۇن ئۇنىڭ بىچارە تۇرقىغا قاراپ خىر - خىر كۈلگىنىچە.

— قەيەرلىكىنى بىلمىدىم، ئىشقىلىپ، بىر دېڭىز، — دېدى تۇيغۇن غال - غال تىترىگىنىچە، — ئۆلۈپ قالغىلى تاس قالدىم - دە.

— ئۇقۇشماي ياپون دېڭىزىنى تۇتۇۋاپسەن ئەمەس-
مۇ؟ ئالدىراقسانلىق قىلساڭ مۇشۇنداق بۇرنۇڭغا
يەيسەن، — دېدى تۇرگۇن يەنە كۈلگىنىچە.

بۇ قېتىم خەرىتىنى مەھمۇد قەشقەرى ئۆزى بارماق-
لىدى. شۇئان «يالتىتىدە» نۇر چاقناپ، ئۇلار ئۆزلىرى-
نى مۇزارت دەرياسىنىڭ باش ئېقىنىدا كۆرۈشتى. ئەتە-
راپ رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن تولۇپ كەتكەن، ياپيې-
شىل قارىغايلار بىر - بىرى بىلەن بوي تالىشىپ تىك
قىيالاردا ھەيۋەت بىلەن قەد كېرىپ تۇرۇشاتتى. قارا-
غايلارنىڭ ئۇچلىرىدىن خىلىلا ھالقىپ، خۇددى ئاسما-
دا لەيلەپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان مەغرۇر بىر قارلىق
چوققا ئۇلارنى ھەيران قالدۇردى.

— خانتەڭرى چوققىسى دېگەن دەل ئۆزى شۇ! —
دېدى مەھمۇد قەشقەرى بۇ چوققىغا ھۆرمەت بىلەن نەزەر
تاشلاپ.

ئۇلار خانتەڭرى ئېتىكىدە بىردەم سەيلە قىلغاندىن
كېيىن، باشقا جايغا بېرىپ باقماقچى بولۇشۇپ يەنە
ئەجدەر غارغا قايتىپ كېلىشتى.

— ئەمدى سىلەرنى ئاتام تۇغۇلغان بارسغان شەھە-
رىگە ئاپىرىپ كېلەي، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى، —
ئەمما، مېنىڭ بىر تەلىپىم بار.

— قېنى ئېيتىڭچۇ، بوۋا، قولىمىزدىن كېلىدە-
غانلا ئىش بولسا ... — دېدى تۇرگۇن.

— بايقىشمچە، سىلەردە نۇرغۇن خىسلەت بار-
كەن. مۇمكىن بولسا، مېنى بالىلىق چاغلىرىمغا

ئاپىرىپ قويساڭلار. سىلەر بىلەن بىللە ئويناپ باقسام.

ئايچەش مەھمۇد بوۋىسىنىڭ بۇ تەلىپىنى ئاڭلاپ «قانداق بولار - ھە؟» دەپ سەل ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاخىر بۇنى بەجا كەلتۈردى. شۇنداق قىلىپ مەھمۇد قەشقەرىمۇ ئۇلار بىلەن تەڭتۇش بالىغا ئايلاندى. ئاندىن خەرىتىدىكى «بارسغان» دېگەن خەت بار يۇمىلاق بەلگىنى باستى. شۇئان ئۇلار ئۆزلىرىنى بارسغان شەھىرىدىكى ئاۋات بىر رەستىدە كۆرۈشتى. رەستىنىڭ ئىككى قاسىنىقى سېتىقچىلارنىڭ دۇكانلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەن، يەنە ناۋايخانا، قاسساپلىق، تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرىمۇ بار ئىدى. بەزىلەر بېشىدا تەڭە كۆتۈرۈپ نان سېتىپ يۈرسە، بەزىلەر ئاشخانىلارغا خېرىدار چاقىرىش بىلەن ئاۋارە ئىدى. يەنە تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدىن چىقىۋاتقان تاڭ - تۇڭ ئاۋازلار، ھاپىزلارنىڭ خالايىقنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن زوق - شوقى بىلەن ئېيتقان ھۆكمەتلىرى پۈتكۈل رەستىگە ئاجايىپ جۇشقۇنلۇق ئاتا قىلغانىدى.

تۇيۇقسىز بېلىگە ئىككى زاغرىنى تۇگكەن، كىيىملىرى يىرتىق بىر كىشىنىڭ ئوتۇن ئارتىلغان ئىككى ئېشەكنى ھەيدىگىنىچە چىقىپ كېلىۋاتقانلىقىغا مەھمۇدنىڭ كۆزلىرى چۈشتى.

«ۋوي، بۇ مېنىڭ ئاتامغۇ! نېمىشقا ئوتۇن سېتىپ يۈرىدىكىنە؟» دەپ ھەيران قالدى مەھمۇد. ئاندىن ئىتتىك دادىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاستاغىنا:

— ئاتا! — دەپ توۋلىدى.

مەھمۇدنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىن ئاۋازىدىنلا بۇنىڭ مەھمۇد ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولدى ـ دە، دەرھال يېنىغا قايرىلىپ مەھمۇدقا قارىدى.

— ھوي، بالام، بۇ يەردە نېمىش قىلىپ يۈرىسەن؟ — سورىدى ھۈسەيىن ھەيران بولۇپ.

— دوستلىرىم بىلەن ئويناپ كەلگەن، — دېدى مەھمۇد. ئاندىن ئاتىسىدىن ياندۇرۇپ سورىدى، — سەن مۇشۇ شەھەرنىڭ ھاكىمى تۇرۇقلۇق، ئوتۇن توشۇپ يۈرگىنىڭ نېمىسى؟

ھۈسەيىن ئەتراپىغا بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن، ئوغلىنى بىر چەتكە تارتىپ:

— مەن ئاۋامنىڭ رايىنى بىلىپ باقماقچى، شۇڭا ئوتۇنچى قىياپىتىدە چىقىشىم، ئەمما بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنما، باشقىلار مېنىڭ ھاكىم ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قالمىسۇن، — دېدى.

ئاڭغىچە تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، ھۈسەينىگە سالام بەردى. ھۈسەيىن ئۇلارنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالغاندىن كېيىن، مەھمۇد:

— بۇلار مېنىڭ يېقىن دوستلىرىم، — دەپ ئۇلارنى تونۇشتۇردى ھەم ئاتىسىنىڭ ئۆزلىرىنىمۇ بىللە ئاپىرىشىنى تەلەپ قىلدى. ئاتىسى دەسلەپ ئۇنىمىغان بولسىمۇ، ئاخىر مەھمۇدنىڭ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋېلىشى بىلەن ماقۇل بولدى.

— ئۇنداق بولسا ھەممىڭلارنىلا ئۆز بالام دەيمەن، مەن نېمە دېسەم شۇنى قىلىسىلەر جۇمۇ، — دېدى

هۇسەيىن ئۇلار بىلەن بىللە كېتىۋېتىپ.

ئۇلار يەنە بىر كوچىغا كىرىپ بىر كاۋاپچىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، كاۋاپچى هۇسەيىننى چاقىرىپ قالدى:

— هەي، ئوتۇنچى، ئوتۇنۇڭ قانچە؟

— چاغلاپ بىرنەچچە دەرسەن، — دېدى هۇسەيىن دەرهال ئىشەكلىرىنى توختىتىپ.

كاۋاپچى «تازا بىر سەھرالىقكەنغۇ بۇ!» دەپ ئويلىغاچ هۇسەيىننىڭ بەستلىك تۇرقىغا، ئاندىن مەھمۇد ئالتەيلەننىڭ بۇدرۇق تېنىگە سەپسېلىپ قارىدى.

هۇسەيىن كاۋاپچىنىڭ كۆزلىرىدىن بىر شۇملۇقنى سېزىپ، دەرهال ئېشىكىنى «قىخ» دەپ هەيدىدى.

— گەپ قىلمايلا ماڭغىنىڭ نېمىسى؟ بۇنچىلىك ئوتۇنغا پۇلى چىقىشمايدۇ دەۋاتامسەن - يە؟ — دەپ رودۇپايدەك چاپلاشتى كاۋاپچى. ئاخىر باشقىلارنىڭ سالا - سۇلهىسى بىلەن هۇسەيىن ئوتۇنلارنىڭ هەممىسىنى شۇ كاۋاپچىغا ساتىدىغان بولدى.

هۇسەيىن مەھمۇد ئالتەيلەننى ئەگەشتۇرۇپ، ئېشەكلىرىنى هەيدەپ، كاۋاپچىنىڭ ئارقىسىدىن ئۇدۇل ئۇنىڭ ئۆيىگە باردى. هۇسەيىن بالىلارنىڭ يارىدىمىدە ئوتۇنلارنى چۈشۈرۈپ بالىخانىغا ئەمدىلا تىزىپ بولۇشقاندا، كاۋاپچى:

— ئەمدى ئارام ئالغاچ كاۋاپ يەڭلار، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قورسىقى ئېچىپ تاقىلداپ كەتكەن بالىلار دەرهال كاۋاپدانىنىڭ چۆرىسىگە ئولاشتى.

ئەما، ھۈسەيىن كاۋاپنىڭ ھىدىنى پۇراپلا كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ: «ھارام مالنىڭ گۆشىدەك قىلامدۇ نېمە؟» دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە:

— پۇل خىجىللىقىم بار ئىدى، چىقىم قىلمايلا، — دەپ ئۇنىمىدى. شۇنىڭ بىلەن بالىلارمۇ ئامالسىز ئۇنىڭ رايىغا باقتى.

— پۇلنى ئاۋۇ ساندۇقتىن ئېلىپ بەرگىن، — دېدى كاۋاپچى بۇ چاغدا گۆش پارچىلاۋاتقان بىر يىگىتكە.

ھۈسەيىن بىلەن بالىلار ئۇ ساندۇقنىڭ قېشىغا بېرىشى بىلەنلا دەسسەپ تۇرغان ئورنىدىن تۇيۇقسىز يوغان بىر ئىشىك ئېچىلىپ، ھۈسەيىن، مەھمۇد، تۇرگۇن، ئايچەش تۆتى قاراڭغۇ بىر زىندانغا چۈشۈپ كەتتى. ئاڭغىچە كاۋاپچى بىلەن بايىقى يىگىت ئايچەچەك، زۇمرەت، تۇيغۇنلارنىمۇ تۇتۇپ زىندانغا تاشلىدى.

زىندانىدا يەنە باشقا نۇرغۇن كىشىلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلار:

— ھەي ئىسىت، نارەسىدە بالىلارمۇ بار ئىكەن ئەمەسمۇ ...— دەپ ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىشتى.

ئەسلىدە بۇ نائىنساب مەخسۇس ئادەم گۆشى ئىشلىتىدىغان كاۋاپچى ئىكەن...

— ئۇ ۋەھشىي كاۋاپچىنىڭ ھازىرلا ئەدىپىنى بەرمىسەم، — دېدى ئايچەش ئىشىنىڭ ئۈجۈر ـ بۈجۈرىنى ئۇققاندىن كېيىن غەزەپتىن چىشلىرى غۇچۇرلاپ.

— راست، شۇنداق قىلايلى! — دېدى تۇيغۇنمۇ

چىداپ تۇرالماي.

— ئەگەر ياخشىسى ئاتامنىڭ ئۆزىگە قويۇپ بېرىڭلار، مېنىڭچە ئۇنىڭ چوقۇم ئامالى بار، — دېدى مەھمۇد دادىسىغا ئىشەنگەنلىكتىن. دېمىسىمۇ، بۇنىڭغا ھۇسەيىننىڭ ئامالى بار ئىدى.

ئەتىسى زىندانىنىڭ يەنە بىر ئىشىكى ئېچىلىپ، جاللاتلار ھۇسەيىننى باغلاپ ئېلىپ مېڭىشتى.

بالىلارنىڭ بۇ جاللاتلارغا تېتىغۇچىلىكى بار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا بەرگەن ۋەدىسى بويىچە جىم بولۇشۇپ، «قانداق قىلاركىن؟» دېگەن ئوي بىلەن ئۇنىڭغا قاراشتى.

— توختاڭلار، مېنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىم بار! — دېدى ھۇسەيىن.

— نېمە گەپ؟ تېز ئېيت! — دېدى بىر قانخور جاللات ھۇسەيىننى دۆشكەللەپ تۇرۇپ.

— مېنىڭ گۆشۈمدىن كاۋاپ ئېتىپ تاپىدىغان پۇلۇڭلار تايىنلىق، ئەمما مېنىڭ ھۇنىرىم بىلەن پۈتمەس - تۈگىمەس تىللاغا ئېرىشىسىلەر.

— ھۇنىرىڭ نېمە؟ — دەپ سورىدى يەنە بىر جاللات.

— زىلچا توقۇيمەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ جاللاتلار ئويلىنىپ قالدى ھەم بۇ گەپنى دەرھال كاۋاپچىغا يەتكۈزدى. كاۋاپچى ھۇسەيىننىڭ ھەقىقەتەن زىلچا توقۇشقا ئۇستا ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن: «ئەمدى راسا باي بولىدىغان

بولدۇم» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا زىلچا توقۇشقا كېتىدۇ. غان نەرسە - كېرەكلەرنىڭ ھەممىسىنى تەل قىلىپ بەردى ھەم زىنداندىكى ئادەملەرنىمۇ ئۇنىڭ ئىشلىتىشىگە ماقۇل بولدى.

ھۇسەيىن ئۇچ كېچە - كۈندۈزدە ئوتقاشتەك چاقناپ تۇرىدىغان بىر پارچە زىلچا توقۇدى. زىلچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر يولۋاس، يولۋاسنىڭ بېشىدا خەنجەر چىشلەپ تۇرغان بىر مۇشۇكنىڭ يولۋاسقا چاڭگال سېلىۋاتقان سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن، سۈرەتلەرنىڭ قورساق تەرىپىگە ئۆزىنىڭ كاۋاپچىنىڭ زىنداندا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان خەتلەر گۈل شەكلىدە چۈشۈرۈلگەنىدى. بىراق، كاۋاپچىدا بۇنچىلىك يۇپقا خەتنى ئوقۇغۇدەك ئىقتىدار يوق ئىدى. شۇڭا، بۇ زىلچىنى كۆرۈپ خۇش بولغىنىدىن گۈلقەلبرى ئېچىلىپ كەتتى-دە:

— مولۇندەك قاراپ تۇرۇشماي، دەرھال ئىككىنچىسىنى توقۇش! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

كاۋاپچى بۇ زىلچىنى بازارغا ئېلىپ بارغانىدى، بىر دەمدىلا بۇ زىلچىنىڭ داڭقى پۈر كېتىپ، شاھ ئوردىسىدىكىلەرنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. شاھ ئوردىسىدىكىلەر بۇ زىلچىنى ئوردىغا ئالدۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن مەخسۇس ئادەم ئەۋەتتى. بۇنىڭدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتكەن كاۋاپچى زىلچىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ شاھ بىلەن كۆرۈشكىلى باردى. ئوردىدىكىلەر زىلچىدىكى گۈل شەكىللىك خەتلەرنى ئوقۇپ، ھاكىم ھۇسەيىننىڭ نەدە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ بولدى. ئەمما، شاھ چاندۇرماسلىق

ئۇچۇن كاۋاپچىنى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ قوبۇل قىلغان بولدى.

— مۇشۇنداق زىلچىدىن بىزگە مىڭى لازىم ئىدى، پات ئارىدا توقۇپ بېرەلەمسەن، — دېدى شاھ.

— باش ئۇستىگە، — دېدى ئامەت قۇشى بېشىمغا قوندى دەپ ئويلىغان كاۋاپچى شاھقا تەزىم قىلىپ تۇرۇپ.

شاھ كاۋاپچىنى ئالاھىدە كۇتۇۋېلىشقا ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن، كاۋاپچىنىڭ ئۆيىگە لەشكەر ئەۋەتىپ قورشاۋغا ئالدى. كاۋاپچىنىڭ قول ئاستىدىكىلەر خېلى قارشىلىق قىلىپ باققان بولسىمۇ ئاخىر تەڭ كېلەلمىدى. ئاخىر زىندانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئازاد قىلىنىپ، كاۋاپچى دارغا ئېسىلدى.

— قانداق، مېنىڭ دادامنىڭ ئامالى بارمىكەن؟ — دەپ ماختاندى مەھمۇد ئۆيىدىكىلىرى بىلەن خوشلىشىپ ماڭىدىغان چاغدا تۇرگۇن بەشەيلەنگە.

— بۇنى ھۇنەرنىڭ خاسىيىتىدىن كۆرگەن تۇرۇك، — دېدى ھۇسەين بالىلارغا چۈشەندۈرۈپ، — ئىلىم - ھۇنەر ئۆگەنگەن ئادەم مانا مۇشۇنداق ھەرقانداق مۇشكۈلچىلىكتىنمۇ قۇتۇلۇپ چىقالايدۇ.

ئۇلار يەنە ئەجدەر غارىغا قايتىپ كەلدى. مەھمۇد قەشقەرىمۇ بالىلىق مەزگىلىدىن يەنە ھازىرقى ھالىتىگە قايتقانىدى. بۇ چاغدا مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى ئۆتكۈرگە كىرىپ كەلدى - دە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ بولغانلىقىنى، مەدرىسىدە ئۆزىنىڭ

تەلىم بېرىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشقانلىقىنى ئېيتتى.

ئەسلىدە ئۇنىڭ تۇرگۈنلەرنى يەنە نۇرغۇن جايلارغا ئاپىرىپ ئوينىتىپ كەلگۈسى بار ئىدى، بىراق ئوقۇغۇچىلىرىغا دەرس ئۆتمىسە يەنە بولمايدۇ - دە.

— بالىلىرىم، ئەمدى ئۆزۈڭلار ئويناپ تۇرۇڭلار، مەن شاگىرتلىرىمغا تەلىم بېرىپ بولۇپ ئاندىن كېلەي، — دېدى ئۇ شۇڭا.

— مەھمۇد بوۋا، سىزنى كۆپ ئاۋارە قىلدۇق، — دېدى تۇرگۇن بىر ئىشنى ئويلاپ، — سىز بىلەن مەشەدىلا خوشلاشساق. باردىغان جايغا خەرىتىگە قاراپلا بېرىۋالساقمىكىن دەيمەن؟

مەھمۇد قەشقەرى ئۇلارنى يەنە بىرنەچچە زامان تۇرۇڭلار، دەپ تۇتقان بولسىمۇ، ئۇلار مەھمۇد بوۋىسىنىڭ ۋاقتىنى ئېلىۋەرمەسلىك ئۈچۈن كېتىش نىيىتىگە كەلدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار مەھمۇد بوۋىسىغا ئۇزۇن ئۆمۈرلەرنى ھەم تېخىمۇ زور ئۆتۈقلارنى تىلىشىپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن، تۇرگۇن خەرىتىدىكى بىر جاينى بارماقلىدى...

ئانىسىنى يىتتۇرۇپ قويغان ئۇرۇق

— خەرىتىنى خاتا بېسىۋاپسەن، — دېدى زۇمرەت ئۆزلىرىنىڭ كۆز يەتكۈسىز قۇملۇققا كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرگۈنگە نارازى بولۇپ، — ئەمدى بۇ چۆلدە ئېزىپ قالساق قانداق قىلىمىز؟

— راست دەيدۇ! شۇنداق مەنزىرىلىك جايلار تۇرسا، قۇملۇقتا پوق بارمىكەن، — دېدى ئايچەشمۇ قاقشاپ.

— قېنى ئېيتىڭلارچۇ، نەگە بارغۇڭلار بارىكىن؟ — دېدى تۇيغۇن ئۆز كارامىتىنى بىر كۆرسىتىۋالماقچى بولۇپ كۆرەڭلەپ.

— سۇيى ئەلۋەك، يېشىلچىلىق جايلارغا بارمامدۇق.

ئۇلار بۇ يەردىن ئەمدىلا كېتەي دەپ تۇرۇشقا تۇيۇقسىز كىمدۇر بىرىنىڭ يىغلاۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ قالدى.

— ھوش! — دەپ ھەممەيلەننى تىنچ بولۇشقا ئىشارەت قىلدى تۇرگۇن. دېگەندەكلا بىر بالىنىڭ «ئاپا! ئاپا!» دەپ يىغلاۋاتقانلىقى ئاڭلاندى.

«قىزىق ئىش، ئەتراپ غىڭ تۇز، بىرەر ئادەمنىڭ

سايىسىمۇ كۆرۈنمىسە، نەدىن كېلىۋاتقان يىغا ئاۋازىدۇ بۇ؟» ئۇلار ئەتراپقا سەپسېلىپ قاراشتى، لېكىن بوران ئۇچۇرۇپ ئەكېلىپ قويغان بىر تال توغراق شېخىدىن بۆلەك ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. تۇيۇقسىز بايىقى يىغا ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى.

«ئاپا! ئاپا!» دەپ خېلىغىچە يىغلاپ يەنە توختاپ قالدى ئاۋاز. يىغا ئاۋازى ئۇلارنىڭ قېشىدىنلا كېلىۋاتاتتى، ئەمما زادى نەدىدۇ؟

— جىننىڭ ئاۋازى ئەمەستۇ - ھە؟ — تۇيغۇن ئويلانمايلا شۇنداق دەپ سالدى. بۇ گەپ بىلەن تەڭ ھەممەيلەننى قورقۇنچ باسقىلى تۇردى.

— بولۇڭلارچۇ، تېز كېتەيلى! — دەپ يالۇۋردى زۇمرەت. دەل شۇ چاغدا تۇرگۇن ئالدىدىكى قۇم ئارد-ىدا تۇرغان كىچىككىنە بىر نەرسىنىڭ چۈمۈلىدەك مىدىرلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى - دە:

— توختاپ تۇرۇڭلار! — دېدى. ئاندىن ئېڭىشىپ ئۇ نەرسىنى ئالقىنىغا ئالدى. بۇ بىر تال ئۇرۇق ئىدى. ئۇرۇق تۇرگۇنىنىڭ ئالقىنىدا تۇرۇپ ئۇنىڭ بويىنىغا ئېسىلماقچى بولغاندەك قوللىرىنى سوزغىنىچە:

— ئاپا! ئاپا! — دەپ يەنە يىغلىغىلى تۇردى.

— سەن مېنىڭ ئاپام - ھە؟ — دەپ سورىدى ئۇرۇق ئېسەدەپ تۇرۇپ. تۇرگۇن بېشىنى چايقىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇق يەنە ئازابلىنىپ يىغلاپ كەتتى.

«باياتىن يىغلاۋاتقان مۇشۇ ئۇرۇق ئىكەن - دە!» دەپ ھەيران بولۇشتى ھەممىسى.

— ۋايتوۋا، ئۇرۇقمۇ يىغلايدىكەن - ھە؟ — دېدى ئايچەش ياقىسىنى تۇتقىنىچە. ئاندىن ئۇلار بۇ بىچارە ئۇرۇق بىلەن پاراڭلىشىشقا باشلىدى.

— سېنىڭ ئاپاڭ كىم؟ — دەپ سورىدى تۇرگۇن كىچىككىنە ئۇرۇقتا كۈلۈمسىرەپ قاراپ.

— بىلمەيمەن، — دېدى ئۇرۇق كىچىككىنە قوشۇمسىنى تۇرگىنىچە چۈچۈك تىلدا.

— ئۇنداق بولسا، ئاپاڭنىڭ چىرايى - تۇرقىنى دەپ بەرگىن، بىز ئىزدەپ باقايلى.

— مېنىڭ ئاپام... مېنىڭ ئاپام ...— دەپ ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى ئۇرۇق، — كۆك، ياق، يېشىل، ياق، ياق، قىزىل... ئۇ مېنى پەرىشتەم دەپ ئەركىلەتتى.

— بۇ گەپچە سېنىڭ ئاپاڭ ...— دەپ بېشىنى قاشلاپ تۇرۇپ كەتتى تۇرگۇن. ئاندىن چورتلا كېسىپ، — ئۇرۇق دېگەننىڭ ئاپىسى تۇپراق بولمامدۇ؟— دېدى.

— مېنى مازاق قىلما جۇمۇ! بولمىسا ئاپامغا دەيمەن! — دەپ يىغلاپ كەتتى ئۇرۇق.

بۇ چاغدا تۇرگۇن نېرىدا تاشلىنىپ ياتقان يۇلغۇن شېخىنى كۆرۈپ قالدى-دە، ئۇرۇقنى يۇلغۇن شېخىنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ دېدى:

— سېنىڭ ئاپاڭ مۇشۇغۇ دەيمەن؟

— ياق! ياق! مېنىڭ ئاپام ئۇنداق سەت ئەمەس! — دەپ يەنە يىغلىغىلى تۇردى ئۇرۇق. شۇنىڭ

بىلەن ھەممەيلەننىڭ: «ئۇنى يىغىدىن قانداق توختىتار-مىز» دەپ بېشى قاتتى.

— قانداق قىلساق بولار؟ تاشلىۋېتىپ كېتىۋەرەمدۇق - يە؟ — دېدى تۇيغۇن.

— بىچارە يىغلاپ تۇرۇۋاتسا، يالغۇز تاشلاپ كېتىشكە قانداق كۆڭلىمىز ئۇنايدۇ، — دېدى زۇمرەت قارشى چىقىپ.

— ئەڭ ياخشىسى، ئۇنىڭغا ئاپىسىنى تېپىشىپ بېرەيلى، — دېدى تۇرگۇن. تۇرگۇننىڭ گېپىگە ھەممەيلەن ماقۇل دېيىشتى.

— ئېيتقىنا، سەن زادى قايسى تەرەپتىن ئۇچۇپ كەلگەن؟ — سورىدى ئايچەش ئۇرۇقتىن.

— ئاۋۇ ياقتىن، — دېدى ئۇرۇق كۆنچىقىش تەرەپنى كۆرسىتىپ، ئاندىن تۇرۇپلا بۇ گېپىدىن يېنىپ، — ياق، ياق، ئاۋۇ ياقتىن، — دەپ كۆنىپىتىش تەرەپنى كۆرسەتتى. ئۇرۇق شۇنداق دېدى-دە، يەنە ئۆزىگە ئىشىنەلمەي، — ئاۋۇ ياقتىنغۇ دەيمەن، — دەپ غەرب تەرەپنىمۇ كۆرسەتتى.

— زادى قايىقتىن؟

ئۇرۇق ئەتراپىغا قاراپ گاڭگىراپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن:

— بىلمەيۋاتىمەن، — دېگىنىچە يەنە يىغلىغىلى تۇردى.

— تازىمۇ بىر ئىش بولدى، نەدىن كەلگىنىنى ئۆزىمۇ دەپ بېرەلمىسە، ئاپىسىنى بىز قانداق تېپىپ

بېرەرمىز، — دەپ غودۇكشىدى تۇيغۇن.

ئۇلار ئۇرۇقنى كۆتۈرۈپ ماڭغا ئەگرى - بۇگرى ئۆسكەن بىر تۈپ توغراق تۈۋىگە كېلىپ قالدى. سۇ يېتىشمىگەنلىكتىن توغراقنىڭ يوپۇرماقلىرىمۇ شالاڭ ئىدى.

— ئاپاڭمىكىن، قاراپ باققىنا، — دېدى تۇرگۇن ئۇرۇقنى توغراقنى كۆرسىتىپ.

— مېنى مازاق قىلىۋاتىسىلەر، ھۆ، ھۆ! — دەپ يىغىنى سالدى ئۇرۇق، — مېنى قويۇۋەت، كېتىمەن! كېتىمەن!

ئۇرۇق تۇرگۇننىڭ قولىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ يالماناڭ ماڭدى.

— ئۆزى كىچىك بولغىنى بىلەن، ئاچچىقى ئەجەب يامانكەنا! — دەپ كۈلۈپ كەتتى ئايچەش.

تۇرگۇن بەزلەپ يۇرۇپ ئاران دېگەندە ئۇنى تۇتۇۋالدى ھەم:

— بولدى، خاپا بولمىغىن، مەن ئويلىمايلا دەپ ساپتىمەن، — دەپ كەچۈرۈم سورىدى.

— مېنىڭ ئاپام ئاشۇنداق سەتمۇ؟! — دەپ دوق قىلدى ئۇرۇق.

— ياق، ياق، ئۇرۇقتاينىڭ ئاپىسى ئاسماندىكى ئايدەك شۇنداق چىرايلىق! — دېدى زۇمرەت ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇقتاي پەسكويغا چۈشۈپ، چىرايى يەنە ئېچىلدى.

ئۇلار تالاي - تالاي قوم بارخانلىرى، يارداڭلاردىن

ئۆتۈپ، كىچىككىنە بىر ئوچۇقچىلىققا چىقتى. نېرىدا تېخىمۇ ھەيۋەتلىك قۇم بارخانلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى. بۇ جايدا ئۇزاقتىن بېرى قۇم ئاستىدا ياتقان قەدىمىي بىر شەھەرنىڭ بىر بۇرجىكى ئېچىلىپ قالغانىدى...

— ئانام چوقۇم مۇشۇ شەھەردە، — دېدى ئۇرۇقتاي تولۇق ئىشەنچ بىلەن. چۈنكى، ئاپىسى ئۇنىڭغا قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالغان شەھەرلەر ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى بەك جىق سۆزلەپ بەرگەنىدى.

ئۇلار ئۇرۇقنىڭ ئاپىسىنىڭ بۇ شەھەردە بولۇشىغا ئىشەنمىسىمۇ، ئۇنىڭ خەقىشلىك قىلىپ يىغلاپ تۇرۇۋېلىشىدىن قورقۇپ، ئۇنى شەھەرگە ئەكىرىپ چىقماقچى بولۇشتى. ئىزدە ـ ئىزدە بىر ئۆيىنىڭ تۆشۈكىنى تاپتى ھەمدە تۆشۈك ئارقىلىق ئۆيگە چۈشتى. بىراق، ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى قۇم توسۇۋالغانىدى. ئۇرۇق بۇنى كۆرۈپ «ئاپا! ئاپا!» دەپ بۇدرۇق پۈتلىرىنى پىلتىڭلاتقىنىچە يەنە يىغلىغىلى تۇردى.

ئايچەش ئۇرۇقنى «يىغلىما، ئاپئاق ئۇكام! ئاپاڭنى چوقۇم تېپىپ بېرىمىز!» دەپ بەزلىگەندىن كېيىن، ئۇلارنى بۇ شەھەرنىڭ ئەينى چاغدىكى ئاۋات مەزگىلىگە باشلاپ باردى.

شەھەر كوچىلىرى دەل ـ دەرەخلەر بىلەن تولغان، ئېرىقلاردا سۈپسۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان، يول بويى ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. يىراقتا شاھ ئوردىسى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

— مېنىڭ ئاپام چوقۇم خانىش، — دېدى ئۇرۇق-تاي يەنە ئاپىسى سۆزلەپ بەرگەن چۆچەكلەرنى ئەسكە ئېلىپ.

— بۇ مۇمكىنمۇ؟ ئۆزىمىزگە ئىش تاپماي، قاي-تىپ كېتەيلىچۇ، — دېدى تۈيغۇن غودۇڭشۇپ. لې-كىن، ئۇرۇقتاينىڭ خەقىشلىك قىلىپ تۇرۇۋېلىشى بىلەن، ئۇلار ئامالسىز شاھ ئوردىسىغا كىردى ھەمدە مىڭبىر بالالىقتا خانىش بىلەن كۆرۈشتى.

— ئاپا! ئاپا! سەن مېنىڭ ئاپام! — ئۇرۇقتاي خانىشنى كۆرۈپلا ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى.

كىچىككىنە بىر تال ئۇرۇقنىڭ ئۆزىنى «ئاپا» دەپ ئاتىغانلىقىدىن قاتتىق ئاچچىقلانغان خانىش ئۇنى بىر شاپىلاق بىلەنلا ئۇرۇپ يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

دېمىسىمۇ راست ـ دە! شۇنچىۋالا ھۆرمەتلىك بىر خانىشنىڭ بىر تال ئۇرۇق تۇغۇپ قويۇشى مۇمكىنمۇ؟ بۇ ئىشنى ئۆز شەنىگە قىلىنغان قاتتىق ھاقارەت دەپ بىلگەن خانىش ئۇرۇق بىلەن تۇرگۈن بەشەيلەننىڭ ھەم-مىسىنى زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇدى. ناۋادا ئايچەش «چىكىلدا سائىتىم، چىكىلدا» دەپ قۇتۇلدۇرۇپ قال-مىغان بولسا، ھەممىسىنىڭ كاللىسى ئېلىناتتىمىكىن-تاڭ؟

ئۇلار شەھەرنىڭ قۇم باسقان مەزگىلىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بۇ جايدىن تېز كەتمەكچى بولۇپ يەنە سەپىرىنى داۋاملاشتۇردى.

ماڭە - ماڭە كەچ كىرىپ قۇملۇقتىلا يېتىپ قېلىشتى. قاراڭغۇ چۈشكەنچە كۆكتىكى يۇلتۇزلار شۇنچە نۇرلىنىپ، ئۇلارغا كۆز قىسىپ قاراشقا باشلىدى.

— پاھ، كېچە ئاسمىنى نېمىدېگەن چىرايلىق - ھە! — دەۋەتتى ئايچەش چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان يۇلتۇزلارغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ.

— مېنىڭ ئاپام چوقۇم ئاشۇلارنىڭ ئىچىگە مۆكۈۋالغان، — دېدى ئۇرۇق تۇيۇقسىزلا يەنە نېمىنىدۇر ئەسكە ئېلىپ.

— سەن دېگەن ئۇرۇق تۇرساڭ، ئۇلار دېگەن يۇلتۇز تۇرسا، قانداقسىگە ئاپاڭ بولىدۇ؟ — دېدى تۇيغۇن سەل تېرىكىپ.

شۇ گەپ بىلەن تەڭلا ئۇرۇقتاي يەنە «ئاپا! ئاپا!» دەپ كۆكچەيلىك قىلىپ يىغلاشنى باشلىۋەتتى.

— ئاشۇ مېنىڭ ئاپام! ئاپام مېنى پەرىشتە دەيتتى، — دېدى ئۇرۇقتاي ئەڭ نۇرلۇق بىر يۇلتۇزنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ.

— نەدىنمۇ ئۇچرىدى بۇ كۆكچەي! — دەۋەتتى ئايچەش ئاخىر جىلە بولغىنىدىن ئۆزىنى باسالماي.

— كىچىك ئەمەسمۇ، ئىش ئۇقمايدۇ، — دېدى زۇمرەت.

— بوپتۇلا، يىغىسىلا توختايدىغان ئىش بولسا، ئاشۇ يۇلتۇزنىڭ قېشىغا ئاچىقىپ كەلسەكمۇ كېلەيلى، — دېدى تۇيغۇن.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۇرۇقنى ئۇ يۇلتۇزنىڭ

قېشىغا ئېلىپ چىقتى.

ئۇ يۇلتۇز كىچىككىنە بىر تال ئۇرۇقنىڭ ئۆزىنى «ئاپا» دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئاندىن كۈلكىدىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ:

— سېنىڭمۇ بالا قىلىۋالسام بولاتتى، ئۆزۈڭمۇ بىر تاتلىق بالىكەنسەن. بىراق، يەنىلا ئۆز ئاپاڭنى تاپقىنىڭ تۈزۈك، — دېدى.

ئۇلار باشقا بىرقانچە يۇلتۇزدىنمۇ سوراپ كۆرگەندى، ھېچقايسىسى ئۇرۇقنىڭ ئۆزىنىڭ بالىسى ئەمەسلىكىنى ئېيتتى. شۇڭا، ئۇلار ئامالسىز يەنە قۇملۇققا قايتىپ چۈشۈشتى.

— ئاپام ماڭا دېگىز توغرۇلۇق چۆچەك سۆزلەپ بەرگەن، شۇڭا ئۇنى دېگىزدىمىكىن دەيمەن، — دېدى ئۇرۇقتاي يەنە غەلۋە قىلىپ.

ئۇلار بۇنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ، دېگىز بويىغا ئاپاردى.

— ئاپا! ئاپا! سەن مېنىڭ ئاپام ـ ھە؟ — دەپ توۋلىدى ئۇرۇق كۆز يەتكۈسىز دېگىزغا قاراپ. لېكىن، دېگىزدىن سادا كەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن تۇرگۈن ئۇنى قىرغاققا تېخىمۇ يېقىن ئاپاردى.

— ئاپا! ئاپا! مېنى تونۇماس بولۇپ قالدىڭما؟! — دەپ يىغلاشقا باشلىدى ئۇرۇق. بۇ قېتىم دېگىزنىڭ ئۇنىڭغا رەھمى كەلدى بولغاي، زۇۋانى ئېچىلدى.

— كەچۈرگىن، ئۇرۇقتاي، مەن سېنىڭ ئاپاڭ

ئەمەس. ئەگ ياخشىسى ئۆز ئاياغىنى تاپقىن، — دېگىنىز شۇنداق دېگەندىن كېيىن زادىلا زۇۋان سۆزمىدى.

ئۇلار قۇملۇققا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇرۇق-تىگ ئاپىسىنى ئىزدەپ يەنە نۇرغۇن يول ماڭدى. ماڭە - ماڭە ئاخىر بىر كۆل بويىغا كېلىپ قالدى. دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىز كەلگەن شامال تۇرگۈنىنىگ قولىدىكى ئۇرۇقتاينى ئۇچۇرتۇپ يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

تۇرگۇن «ئاپلا!» دېدى-دە، ئۇرۇقتاينى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ ئارقىسىدىن قوغلىدى. بىراق، شامال شاخ - شۇمبا، قۇم - توپىلارنى قوشۇپ ئۇچۇرغاچقا، ئۇرۇقنى تاپالمىدى. ئۇرۇقتاي شۇلار بىلەن ئارىلىشىپ كۆلگە چۈشۈپ كەتكەنىدى...

ئۇلار بىچارە ئۇرۇقتاينى خېلى ئۇزاق ئىزدەپمۇ زادىلا تاپالمىدى. ئۇنىگ يىغلىغان ئۇنىمۇ ئاڭلىنار ئەمەس. «ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟» دەپ بېشى قاتتى ئۇلارنىگ. ئىزدەپ ھېچ تاپالمىغاندىن كېيىن ئايچەشىگ كاللىسىغا غەلىتىلا بىر ئوي كەلدى-دە، سىناپ كۆرۈپ باقماقچى بولدى.

«چىكىلدا سائىتىم، چىكىلدا.»

ھەش - پەش دېگۈچىلا ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. كۆل بويىدا جالا - جالا ئېچىلىپ ئوتقاشتەگ تاۋلىنىپ تۇرغان بىر توپ يۇلغۇن ئۇلارغا شوخ جىلۋە بىلەن قاراپ تۇراتتى.

— ئىككى يىل بۇرۇن بۇ جايدا يۇلغۇن يوق ئىدىغۇ؟ — دەپ ھەيران بولدى ئايچەش.

— مەنچۇ، قاراڭلار، ئىككى يىل بۇرۇن تۇرگۇن ئاكامنىڭ قولىدىن چۈشۈپ كەتكەن ھېلىقى ئۇرۇقتىن ئۇنۇپ چىققان، — دېدى يۇلغۇن بىردىنلا زۇۋانغا كېلىپ.

— ئاپاڭنى تاپتىڭمۇ؟ — تەڭلا سوراشتى بەشەيلەن.

— تاپتىم، تاپتىم!

— قېنى، بىر كۆرسەتكىنە.

— مەن ئۇنۇپ چىققان مۇشۇ تۈپراق مېنىڭ ئاپامكەن.

— ئىلگىرى گېپىمىزگە ئەجەب ئىشەنمىگەنتىڭغۇ؟

— ھەي، ئۇ چاغلاردا ئەقىلسىز، نادان ئىكەنمەن، ئاپامنىڭ قوينىدا تۇرۇپمۇ يەنە ئاپام نەدىسەن دەپ قاڭقىپ يۇرۇپتىكەنمەن. ئەمدى بىلدىمكى، مېنىڭ ئاپام دەل مۇشۇ قۇم بىلەن تولغان تەكلىماكان ئىكەن! بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز كۆرۈنگەن نەرسىنى ئانام دەۋەرمەيمەن!

يۇلغۇننىڭ گەپلىرىدە بالىلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىغان، بېشىدىن نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇقلار ئۆتكەن مويىسپىتلەرچە پىكىر بالقىپ تۇراتتى.

تارىم يولۇسىنى سېغىنىش

ئۇلار تارىم دەرياسىنى ياقىلاپ كېتىۋېتىپ، بىر ھۇۋقۇشنىڭ ئەتراپىغا بىرنەچچە پاقىنىڭ ئولىشىۋالغان-لىقىنى كۆردى. ھۇۋقۇش پاقىلارغا نېمىلەرنىدۇر دې-مەكتە ئىدى.

— ۋايتوۋا، ھۇۋقۇش بىلەن پاقىنىڭ سۆزلەشكە-نىنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن. ئۇلار نېمە دېيىشىۋاتقا-دۇ - ھە؟ — دېدى ئايچەش ھەيران بولۇپ.

— تۇرگۇن ئاكا، كارامىتىڭىزنى بىر كۆرسىتە-ڭە، — دېدى زۇمرەت تۇرگۇنگە چاقچاق ئارىلاش.

ئۇلار ھۇۋقۇش، پاقىلارنى ئۇركۈتۈۋەتمەس-لىك ئۈچۈن، ئېگىز بىر غۇزمەك يۇلغۇننى دالدا قە-لىپ، يۇلغۇن شاخلىرى ئارىسىدىن ئۇلارغا سەپسېلىپ قارىدى.

بىر پاقىنىڭ ئوچەي - قارنى چۈۋۈلۈپ ساڭگىلاپ قالغان، ئىككى پاقا ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىشىۋالغان، يەنە بىر پاقا ھۇۋقۇشنى نېمە دەركىن دەپ ئۇنىڭ ئاغزى-غا تەقەززا بولۇپ قاراپ تۇراتتى.

— نېمە بولغان؟ — دەپ سورىدى ھۇۋقۇش يارىدار پاقىنىڭ يۇرىكىنى تۇتۇپ كۆرگەندىن كېيىن.

— تاش بېسۋاپتۇ، — دېدى ھۇۋقۇشنىڭ ئالدىدا تۇرغان پاقا.

— ئۇچەي - قېرىنلىرى ساق ئىكەن، يۇرىكىنىڭ سوقۇشىدىمۇ مەسىلە يوق، ساقىيىپ كېتىدۇ، — دېدى ھۇۋقۇش تولۇق ئىشەنچ بىلەن. ئاندىن ياردار پاقىنى ياندىكى بىر كۆلچەك بويىغا ئاپىرىشنى بۇيرۇدى.

— بۇ ھۇۋقۇش دوختۇر ئوخشايدۇ، — دېدى تۇيغۇن ئايچەشكە پىچىرلاپ.

— ھۇش! — دەپ گەپ قىلماسلىققا ئىشارەت قىلدى تۇرگۇن دەرھال.

پاقىلار ياردار پاقىنى كۆلچەك بويىغا يۆلەپ ئاپارغاندىن كېيىن، ھۇۋقۇش:

— ئۇنى ياتقۇزۇڭلار، — دېدى.

پاقىلار ئۇنى ياتقۇزدى. ھۇۋقۇش ئۇنىڭ ئۇچەي - قېرىنلىرىنى بىرقۇر ئوڭشىغاندىن كېيىن:

— ئەمدى ئىچىڭگە دەم تارت! — دېدى. ياردار پاقا ئاغرىققا چىداپ تۇرۇپ ئاستا - ئاستا دەم تارتقاندى، ئۇچەي - قېرىنلىرى قورسىقىنىڭ ئىچىگە كىرىشكە باشلىدى. ئاخىرىنى ھۇۋقۇش كىرگۈزۈۋەتتى. ئاندىن يېرىق ئوستىگە لاي سۇركىدى.

— ئەمدى قوللىرىڭ بىلەن قورسىقىڭنى مەھكەم تۇتىدە، جايىڭدا قىمىر قىلماي جىم يات! يېرىق ئېچىلىپ قالمىسۇن جۇمۇ! — ھۇۋقۇش شۇنداق دېگەندىن كېيىن ئاخىرىدا يەنە مۇنداق دەپ جېكىدى، — ئۇچ كۈن مۇشۇنداق ياتسەن! ئاندىن كۆلچەككە چۈشۈپ

كەتسەك بولىدۇ.

— تېڭىپ ئۇستام، ئۇ ساقىيارمۇ؟ — دەپ سورىدى بىر پاقا ئەنسىرەپ.

— ساقايمىغىنىغا مەن ئىگە، — دېدى ھۇۋقۇش ئوك قانىتىنى كۆكسىگە ئۇرۇپ.

ھۇۋقۇشنىڭ ئىشەنچ بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزىدىن پاقىلارنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشتى بولغاي، ئارتۇقچە گەپ قىلىشمىدى.

— سەن مۇشۇ يەردە يېتىپ ئوبدان ئارام ئال، بىز ھالىڭدىن خەۋەر ئالغىلى يەنە كېلىمىز، — قالغان پاقىلار شۇنداق دېيىشىپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى-دە، كۆلچەككە سەكرەپ چۈشۈپ كېتىشتى. ھۇۋقۇش بولسا يەنە ئۆز ئورنىغا قايتىپ كېلىپ، يوغان بىر تال يۇپۇرماققا يېزىلىغان قاندىقتۇر بىر خەتلەرنى ئوقۇغىلى تۇردى.

— قارىغاندا، بۇ ھۇۋقۇش داڭلىق تېڭىپ ئوخشايدۇ، — دەپ پىچىرلىدى زۇمرەت.

— ئۇنىڭ بىلەن بىر پاراڭلىشىپ كۆرسەك بولىدىكەن، — دەپ پىچىرلىدى تۇيغۇنمۇ.

بۇ چاغدا ھۇۋقۇشنىڭ قېشىغا بىر مولۇن ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا قورسىقىنى تۇتقىنىچە ئالدىراش يۈگۈرۈپ كەلدى.

— ھە، نېمە بولدۇڭ مولۇنجان؟ — دەپ سورىدى ھۇۋقۇش يوپۇرماق كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قاراپ.

— ۋاي - ۋاي، قورسقىم! مۇجۇپ، ئىچىم سۇ-رۇپ...

— نېمە يېگەنتىڭ؟

— زەھەرلىك بىرنەرسە يەۋالغان ئوخشايمەن. كۆڭلۈم ئىلىشىپ قۇسقۇم كېلىپلا تۇرىدۇ، بىر ئامالدىن قىلغان بولسىڭىز، تېۋىپ ئۇستام، — مەن ئۇنىڭ چىرايىدىن ئاغرىق ئازابىغا چىدىيالمايۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— ئۆزۈڭىمغۇ نەپسىڭ يامانراق نېمە، قورسقىڭ ئېچىپ كەتسە كۆزۈڭگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان ... — ھۇۋۇش شۇنداق دېگەچ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، يۇلغۇن ئارىسىغا قويۇپ قويغان بىر دورىنى ئالدى.

— مە، ماۋۇنى يەپ راسا بىر قۇسۇۋەتسەڭ ساقىيىپ كېتىسەن، — دېدى ھۇۋۇش دورىنى مولۇنغا سۇنۇپ.

— مارالقۇلاققۇ بۇ؟ — دېدى مولۇن دورىنى ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قارىغاندىن كېيىن، — باشقا ياخشىراق دورىڭىز يوقمۇ؟

— بۇنىڭغا يېتىدىغان دورا نەدە بارىكەن. ماڭ يۈگۈر، دەرھال قايتىپ بېرىپ دوراڭنى يېگىن!

مولۇن ھۇۋۇشقا كۆپ رەھمەتلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن، «ۋاي - ۋاي، قورسقىم!» دەپ ئىڭرىغىنىچە دىڭگۈسلاپ كېتىپ قالدى.

ھۇۋۇشنىڭ بۇ ئىككى كېسەلگە بۇيرۇغان داۋاسىدىن قايىل بولۇشقان تۇرگۇن بەشەيلەننىڭ دەرھاللا

ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ كۆرۈشكىسى كەلدى. بىراق، مۇشۇ ھالىتىدە بارسا، ئۇنىڭ ئۇركۈپ قېچىپ كېتىشى تۇرغان گەپ ئىدى. شۇڭا، تۇيغۇن نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن ھەممەيلەننى ئۇنىڭ جەمەتىگە — ھۇۋقۇش چۈجىلىرىگە ئايلاندۇرۇپ قويدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇستاز!

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇنىڭغا تەڭلا سالام بېرىشتى. شۇئان ئۇ چۆچۈپ بېشىنى يوپۇرماق كىتابتىن كۆتۈرىدى-ده، ئالدىدا بەش ھۇۋقۇش چۈجىسىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئاندىن بىردىنلا ئېسىنى تېپىپ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! كېلىڭلار، كېلىڭلار، بالىلىرىم! — دېدى ئۇلارنى قېشىغا تەكلىپ قىلىپ.

— ھە، نېمە بولغانتىڭلار؟ — دەپ سورىدى ئۇ «قايسىڭلار كېسەل؟» دېگەندەك ئۇلارغا بىرقۇر قاراپ.

— بىز كېسەل ئەمەس، — دېدى تۇرگۇن چۈشەندۈرۈپ، — بۇ جايدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ سىزگە سالام بېرەيلى دېدۇق.

— ۋاي، باركاللا، كىمنىڭ بالىلىرى سىلەر؟ قەۋەتلا تاتلىق بالىكەنسىلەرغۇ.

ئۇلار بىردەم ئەھۋاللاشقاچ ئۇنى - بۇنى سوراشقاندىن كېيىن، گەپ تەبىئىي ھالدا تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ كەسپىگە يۆتكەلدى.

— تېۋىپ بوۋا، سىز كېسەللەرنى ئاجايىپلا داۋالايدىكەنسىز، — دېدى زۇمرەت كۆڭلىدىكىنى يوپۇتماي تۇزلا ئېيتىپ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دېدى ھۇۋقۇش ئۇنىڭغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

— بىز تەرەپتە قارنى يېرىلىپ كەتكەنلەرنى بالىنىستقا ياتقۇزۇپ، قورسقىنى نەچچە يېپلىق قىلىپ تىكىپ، ئاسما ئوكۇل سالىدۇ. ئەمما، سىز لاي سۇركەپ قويۇپلا بولدى قىلدىڭىز...

— ھىم، بۇ گېپىڭلارچە سىلەر ئادەم جىق يەردىن كەلگەن ئوخشىمامسىلەر؟ — دېدى ھۇۋقۇش ئۇلارغا ياتسىراپ قاراپ، — پەمىمچە، بۇ يەرلىك ئەمەس-كەنسىلەر - ھە؟

— شۇنداق، بىز بۇ يەرلىك ئەمەس، — دېدى تۇرگۇن، — داڭقىڭىزنى ئاڭلاپ، شۇنچە يىراقتىن سىزدىن تەلىم ئالايلى دەپ كېلىشىمىز.

— مەندىن تەلىم ئالمەن دېسەڭلار، ئۇنداق ئاسما ئوكۇل، پاسما ئوكۇل دېگەنلەرنى ئېغىزغا ئالغۇچى بولماڭلار، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش كەسكىنلىك بىلەن، — مەن ئۇنداق خىمىيىۋى دورىلارنى ئىشلىتىپ ھايۋانلارنى زەھەرلەيدىغان ئىشلارغا قەتئىي قارشى. مېنىڭ قوللىنىدىغانلىرىمۇ ساپلا تەبىئىي داۋالاش ئۇسۇلى، ئىشلىتىدىغانلىرىمۇ ساپلا تەبىئىي دورىلار.

تېۋىپ ھۇۋقۇش بىرمۇنچە تەلىم بەرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى سىناپ باقماقچى بولدى.

— ماۋۇ كىتابنى ئوقۇپ بېقىڭلارچۇ، — دېدى ئۇيوغان بىر تال يوپۇرماقنى ئۇلارغا بېرىپ.

يوپۇرماقنى ئايچەش ئىلىپ ھېچنېمىنى

كۆرەلمىدى. «خەت يوققۇ بۇنىڭدا، قانداقسىگە كىتاب دەيدىكىنە؟» دەپ ئويلىدى ئۇ. ئۇنىڭ ئوقۇيالماي ھەجىلەپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن تۇيغۇن دەرھال يوپۇرماقنى ئالدى-دە، خاسىيەتلىك نوقۇتقا ئىلتىجا قىلدى. شۇئان يوپۇرماقتىكى خەتلەر ئۇنىڭغا بىرمۇبىر كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

— قوتازدىكى قوتۇر كېسىلىنى داۋالاش ئۇسۇلى، — دەپ ئوقۇشقا باشلىدى تۇيغۇن، — قوتاز قوتۇر بولۇپ قالسا، ئۇنى كۆل بويىغا ئەكېلىپ پاتقاقلا ئېغىناتماق كېرەك. پاتقاق قوتۇر ئۈستىگە چاپلىشىپ قۇرۇپ، ئۇچ - تۆت كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يەنە كۆلگە كېلىپ يۇيۇنۇپ ئادالىۋەتسە، قوتۇر كېسىلى سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدۇ.

— ۋاھ، ۋاھ، يارايسەن، ئالامەت پەيزى ئوقۇۋەتكەن! — دەپ ماختاپ كەتتى تېۋىپ ھۈۋقۇش تۇيغۇندىن مەمنۇن بولۇپ. ئاندىن نوقۇتنىڭ خاسىيىتى بىلەن قالغان تۆتەيلەنمۇ يوپۇرماقتىكى باشقا خەتلەرنى تېۋىپ ھۈۋقۇشقا ئوقۇپ بەردى.

— بولدى، ھەممىگلار سىناقتىن ئۆتتۇڭلار، — دېدى تېۋىپ ھۈۋقۇش ئۇلارغا قايىل بولۇپ، — ھەممىگلارنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلدىم!

ھۈۋقۇش تېۋىپ ئۇلارغا باشقا يوپۇرماق كىتابلىرىنىمۇ كۆرسىتىپ تۇرۇۋشىغا ئورۇقلاپ ئۆلەيلا دەپ قالغان بىر قېرى بايتال كېسەل كۆرسەتكىلى كېلىپ قالدى.

— سىلەر كېسەل كۆرۈشنى ھازىردىنلا باشلايسىلەر، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش.

— بۇ قانداق بولار؟ — دېدى تۇرگۈن ئىككىلىنىپ، — بىز تېخى بىر قېتىممۇ كېسەل كۆرۈپ باقمىغان تۇرساق.

— كېسەل كۆرۈش ئۇنچىلىك تەس ئىش ئەمەس. مەن ئىشىنىپ كۆرۈڭلار دېدىممۇ بولدى، چوقۇم كۆرۈپ كېتىسىلەر. بىلەلمىگەن يەرلىرىڭلارغا مانا مەن بار.

— نېمە بولغان؟ — سورىدى تۇرگۈن قېرى بايتالدىن.

— يېسەم - يېسەم قورسىقىم تويمايدۇ، يە بىر چىرايىمغا چىقمايدۇ. كۈندىن - كۈنگە ئورۇقلاپ كۆتۈرەم بولايلا دەپ قالدىم، — دېدى بايتال ھارغىن ئاۋازدا.

ئۇلار بۇنىڭغا ئۇلاپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي تېۋىپ ھۇۋقۇشقا قاراشتى.

— ئۇنىڭ يۈرىكىنى تەكشاپ بېقىڭلار، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش.

تۇرگۈن بەشەيلەن بىر - بىرلەپ بايتالنىڭ يۈرىكىگە قۇلىقىنى يېقىپ تەكشاپ باققان بولسىمۇ، ھېچنېمىنى بىلەلمىدى. شۇڭا، ئاخىر تېۋىپ ھۇۋقۇشقا ئىلتىجا قىلىپ:

— كەچۈرۈڭ، بىز راستىنلا بىلەلمىدۇق، — دېيىشتى.

تېۋىپ ھۇۋقۇش كۈلۈپ كەتكەندىن كېيىن:
— بوپتۇ، كېسەللىككە مەن دىئاگنوز قويۇپ بې-
رەي، بۇنى ئاستا - ئاستا ئۆگىنىۋالسىلەر، —
دېدى-دە، بايتالنىڭ قورسىقىغا چاپلىشىپ تۇرۇپ، ئۇ-
نىڭ يۈرىكىنى تىڭشاپ كۆردى.
— ئىچىڭىزدە پارازىت قۇرت بارىكەن، — دېدى
ئۇ ئاخىر چورتلا ھۆكۈم قىلىپ.
— قۇرت؟ — دەپ چۆچۈپ كەتتى بايتال، —
ۋىيەي، قورقۇتمىسىڭىزچۇ!
— بۇنىسى راست، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش بې-
شىنى لىڭشىتىپ تەمكىنلىك بىلەن، — ئەمما بۇنىڭ
داۋاسى بەك ئاددىي.
ئاندىن ئۇ تۇرگۇن بەشىيلەنگە يۈزلىنىپ دېدى:
— قېنى دەپ بېقىڭلارچۇ، بۇنىڭغا قانداق دورا
بەرسەك بولار؟
— بىز تەرەپتىنغۇ قۇرت دورىسى دەيدىغان مەخ-
سۇس بىر خىل دورا بولىدىغان، — دېدى ئايچەش.
— لېكىن، بۇنىڭ دورىسى بايتالنىڭ ئۆز بەدىنى-
دە، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش بايتالنىڭ قۇيرۇقىنى
ئىما قىلىپ.
شۇئان ھەممەيلەن بايتالنىڭ قۇيرۇقىغا قاراشقىنى-
چە ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قېلىشتى.
— ھە، قۇيرۇقىدىن ئازراق كەسمەي نېمە قاراپ
تۇرىسىلەر؟ — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش بۇيرۇق تەلەپپۇ-
زىدا.

بىراق، ئۇلار نېمە بىلەن كېسىشنى بىلەلمەي ھاڭ-ۋېقىپ تۇرۇۋېرىشتى.

— ئەكېلىڭلار، مەنلا كېسەي، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئاخىر سەل تېرىكىپ. ئاندىن ئاتنىڭ قۇيرۇ-قىدىن بىر تۇتام قىلنى چىشى بىلەن قىرقىپ تېخىمۇ ئۇششاقلىدى ھەمدە تۇرگۈنگە قىلنى يوغان بىر تال يوپۇرماققا ئوراشنى بۇيرۇدى. قىل يوپۇرماققا ئورىلىپ بولغاندىن كېيىن، بايتال تېۋىپنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئۇنى چاينىمايلا يۇتۇۋەتتى.

— مۇشۇنىڭغىلا قۇرت چۈشۈپ كېتەرمۇ؟ — دەپ سورىدى بايتال قايتار ۋاقتىدا سەل ئىشەنمىگەن ھالدا.

— چۈشمىسە مانا مەن بار، — دېدى تېۋىپ ھۇۋ-قۇش يەنە مەيدىسىگە مۇشتلاپ.

— ئۇستام، بۇ دورىنىڭ نېمە ئۈچۈن قۇرت چۈ-شۈرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز، — دەپ سورىدى تۈيغۇن بايتال كەتكەندىن كېيىن تېۋىپ ھۇۋ-قۇشتىن.

— بۇنىڭ داۋلىسى بەك ئاددىي، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئالدىرىماي سۆز باشلاپ، — يوپۇرماق ئاتنىڭ قورسىقىغا كىرگەندىن كېيىن ھەزىم بولۇپ پارچىلە-نىپ كېتىدۇ، ئەمما قىللار ھەزىم بولماي ئۆز پېتى تۇرۇۋېرىدۇ. نەتىجىدە ئۇ ئۈچەي يولىدىكى پارازىت قۇرتلارغا سانجىلىپ ئازار بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پارازىت قۇرتلار ئۆزلىرىنى قاچۇرىمىز دەپ تېزەك بە-لەن بىللە ئارقا پېشابتىن چىقىپ كېتىدۇ.

ئۇنىڭ ئاددىي، ئەمما ئورۇنلۇق چۈشەندۈرۈشىنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن قايىل بولۇشتى ھەم ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىمۇ ئېشىشقا باشلىدى.

تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ سۆزى تۈگەپ تۇرۇشىغا بىر ئەركەك جەرەن ئالدىراش يېتىپ كەلدى.

— تېۋىپ ئۇستام، بىزنىڭ مەھەللىگە بىر بېرىپ كەلگەن بولسىڭىز، — دېدى جەرەن ھاسىراپ تۇرۇپ.

— ھە، نېمە بولدى؟ ئاۋۋال ئېيتمامسەن؟ — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش.

— بالىلارنىڭ ئانىسى ئورنىدىن قوپالماس بولۇپ قالدى، بېرىپ كۆرۈپ باققان بولسىڭىز، — دېدى جەرەن يېلىنىپ.

— بوپتۇ، بارسام باراي، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش. ئاندىن تۇرگۈن بەشەيلەنگە قاراپ ئېيتتى، — يۈرۈڭلار، سىلەرمۇ بىللە بېرىڭلار.

ئۇلار ئەتراپىغا سىم تارتىپ قورشالغان چوڭ بىر جەرەن فېرمىسىغا باردى. دېگەندەك ئۇ جايدا تۇلۇمدەك سەمرىپ كەتكەن بىر چىشى جەرەن قوپالماي ياتقاندەكەن.

— ئورنىدىن تۇرالماس بولۇپ قالغىنىغا مانا ئۈچ كۈن بولدى، — دېدى ئەركەك جەرەن، — تۇرغۇزۇپ باقىلى دەپ ھەرقانچە كۆتۈرسەكمۇ پۈتلىرىمىنىڭ ھېچ ماغدۇرى يوق دەپلا تۇرىدۇ.

تېۋىپ ھۇۋقۇش چىشى جەرەننى بىرقۇر تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن:

— پۇتلىرى ھەرىكەت ئىقتىدارىنى يوقىتىپتۇ، ھەرقانچە داۋالىغان بىلەنمۇ ئامال يوق، — دېدى بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ.

— تېۋىپ ئۇستام، بالىلىرىم ئۇچۇن بولسىمۇ بىر ئامال قىلغان بولسىڭىز، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، — دەپ يالۋۇردى ئەركەك جەرەن.

— ئۇزاق مەزگىل ھەرىكەت قىلماسلىقتىن بولغان كېسەل بۇ، ئەمدى ۋاقتى ئۆتۈپتۇ. ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىڭلار...

تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇلارغا بىرمۇنچە تەسەللى بەرگەندىن كېيىن، تۇرگۇن بەشەيلەننى ئەگەشتۇرۇپ جەرەن بېقىش فېرمىسىنى بىرقۇر ئايلىنىپ كۆردى. ئاندىن يوغان بىر توغراقنىڭ شېخىغا قونۇپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى. بۇ جايدىكى جەرەنلەر تەييار ئوت - چۆپلەرنى يەپ، تەييار سۇنى ئىچىپ ئۆگىنىپ كەتكەچكە، بىر - بىرىدىن بىغەم كۆرۈنەتتى. نۇرغۇن جەرەنلەر قورسىقى تويغانلىقتىن يېتىپ كۆشىمەكتە ئىدى. ئۆرە تۇرغانلىرىمۇ ئاندا - ساندا ھەرىكەت قىلغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئاساسەن جىم تۇرۇشاتتى. پەقەت بىرنەچچە جەرەن موزىيىلا قىيغىتىپ چېپىپ يۇرۇشەتتى.

— مېنىڭچە، ئاشۇ كۆشەپ ياتقان جەرەنلەرمۇ كېيىنچە ئورنىدىن تۇرالماس بولۇپ قالىدۇ، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش نېمىنىدۇر كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ.

— نېمىشقا بۇنداق دەيسىز؟ — دەپ سورىدى تۇيغۇن.

— چۈنكى، جەرەن دېگەن كۈندە يۈگۈرۈپ تۇرماسا بولمايدۇ، قانچە كۆپ يۈگۈرۈپ، سەكرەپ بەرسە ئۇلار شۇنچە تىمەن، شۇنچە چەبدەس بولۇپ كېتىدۇ. ئەتىدىن كەچكىچە تەييارغا ھەييار بولۇپ كۆشەپ ياتقۇرسە پالەچ بولماي نېمە بولاتتى...

ئاندىن ئۇلار پەستە قېرى بىر جەرەننىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىش ئۈچۈن قېشىغا چۈشتى. قېرى جەرەن تېڭىپ ھۇۋقۇشنى كۆرۈپلا تونۇدى-دە:

— ۋوي - ۋوي، تېڭىپ ئۇستام، قايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى سىزنى؟ ئەجەب بۇ ياققا قەدەملىرىڭىز يېتىپ قاپتۇغۇ، — دېدى خۇش بولغىنىدىن.

تېڭىپ ھۇۋقۇش كېلىش سەۋەبىنى ئېيتقانىدى، قېرى جەرەن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ:

— ھەي، نېمىسىنى دەيسىز، ھازىرقى بۇ ياشلار بارغانچە ھۇرۇنلىشىپ كېتىپ بارىدۇ. يەپ - ئىچىپلا يېتىشقان. يەنە ئادەمنىڭ گېپىنى ئىلىك ئېلىشمىغان، — دېدى. ئاندىن بىردەم دېمىنى ئېلىڭالغاندىن كېيىن يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئاۋۇ كۈنى نەۋرەمگە يولۋاسنىڭ گېپىنى دېسەم، «يولۋاس دېگەن قانداق نېمە ئۇ؟» دەيدۇ. شۇنچە سۆزلەپ چۈشەندۈرسەممۇ، مىتمۇ قىلىپ قويماي چېكەتكىدەك قاراپلا تۇرىدۇ. ھەي، يولۋاس، بۆرە دېگەنلەرنى بىرەر قېتىممۇ كۆرۈپ باقماي چوڭ بولغان بالىلاردا ھوشيارلىق نېمىش قىلسۇن. يەنىلا بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يەتمەيدۇ -

ده. ئۇ چاغلاردا قاراڭغۇلار، ئوچۇقچىلىق ئايدالالاردا يۈ-
رۈپ، چۆپنىڭ ئۈچىنى يەپ، سۈنىڭ سۈزۈكىنى تېپىپ
ئىچەتتۇق. بۆرە، يولۋاس دېگەنلەر داۋاملىق قوغلاپ
تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھىدىنى يىراقتىنلا ھىدلاپ بىر قا-
چىدىغان بولساق بىرەر سائەتچە يۈگۈرۈپمۇ ھارمايت-
تۇق. ھەر كەڭ ئېغىنلاردىن، ھەر ئېگىز تاشلاردىن
بىر سەكرەپلا ئۆتۈپ كېتەتتۇق. كۈشەندىلىرىمىزنى
ھەرگىز يەتكۈزمەيتتۇق. شۇنداق يۈگۈرۈپ، سەكرەپ
باقمىغىنىمغا تالاي - تالاي زامانلار بولۇپ كەتتى. مانا
ئەمدى ئاۋۇ ياققا كىرىپ ئوتلايلى دېسەك دېھقانچىلىق
مەيدانى، قاشالاپ كىرگۈزمەيدۇ. قاچايلى دېسەك، يول-
ۋاس، بۆرىلەر تۈگۈل، قوغلىغۇدەك تۈلكە، سۈلەيسۈن
دېگەنلەرمۇ يوق. ھېچقايسىسى بىزنى بېقىۋاتقان ئىگە-
لىرىمىزدىن قورقۇپ يېقىن كېلىشەلمەيدۇ. ھەي، مۇ-
شۇنداق كېتىۋەرسە، بالىلىرىمىزنىڭ كېيىنلىكى نېمە-
مۇ بوپ كېتەر...

قېرى جەرەن سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە غەمگە پاتقىنىچە ئويچان كۆزلىرىنى يىراقلارغا تىكتى.

— ئۇنداقتا سىز بۇ يەرگە قانداق كىرىپ قالغان؟— سوراپ قالدى ئايچەش.

— ھە، نېمىسىنى دەيسىلەر، گەپ يەنە شۇ ئۆزە-
مىزدە، — دېدى قېرى جەرەن يەنە ئۇھ تارتىپ قويۇپ، — بىز جەرەنلەر يورۇقلۇققا ئامراق كېلىدە-
كەنمىز. ئادەملەر بىزنىڭ بۇ مىجەزىمىزنى بىلىۋېلىپ كېچىسى ماشىنا بىلەن كېلىدۇ - دە، ماشىنىنىڭ

چىرىغىنى يېقىپ قويۇپ ئۆزلىرى جىم تۇرۇۋالىدۇ. بىز نۇرغا ئىنتىلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېرىدە-كەنمىز. مەن مانا مۇشۇنداق تۇتۇلۇپ قالغان.

ئۇلار قېرى جەرەن بىلەن خوشلىشىپ، تېڭىپ ھۇۋقۇشنىڭ تۇرار جايىغا قايتىشتى.

— بايىقى قېرى جەرەننىڭ گېپى مېنى ئويلاندۇ-رۇپ قويدى، — دېدى تېڭىپ ھۇۋقۇش ئۇچۇپ كېتىۋې-تىپ، — تەبىئەت دۇنياسىدىكى بارلىق جانلىقلارغا تەھدىت سېلىپ تۇرىدىغان بىر كۈچ بولغىنى ياخشى-كەن، بولمىسا ھەممىسى بىخۇدلىشىپ، ئاقىۋەتتە ھالا-كەتكە يۇزلىنىدىكەن. ئۆتكەندە ئاۋۇ توغراقلىقتىكى قويلاردا دېۋەڭلىك كېسىلى كۆرۈلۈپ بارغانىدىم. بىر قېرى قوچقارنىڭ دېيىشىچە، قويلارنى پات - پات بۆرە قوغلاپ تۇرمىسا، دېۋەڭلىشىپ، قوتۇر بېسىپ، مېڭە-سى يىگلەپ، ھەر خىل كېسەللەرگە دۇچار بولارمىش. شۇنىڭغا قارىغاندا، تارىم ۋادىسىدا يەنە يولۋاس پەيدا بولۇپ قالغان بولسىچۇ دەپ ئويلاپ قېلىۋاتىمەن. شۇ-نىڭدا مۇنچىۋالا كېسەللىك يامراپمۇ كەتمەس ئىدى.

— بىراق، دەرسلىكتىن ئوقۇشمىزچە، ھازىر شىنجاڭ يولۋىسىنىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىپتۇدەك، — دېدى تۇيغۇن گەپكە ئارىلىشىپ.

— پەقەت شۇ‌ېتسىيە دېگەن دۆلەتتىكى بىر مۇزېي-دىلا شىنجاڭ يولۋىسىنىڭ تېرىسى ساقلىنىۋېتىپتۇ، — دېدى زۇمرەتمۇ ئۆزىنىڭ بىلىدىغانلىرىنى دەۋىلىشقا ئالدىراپ.

ئۇلار تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ تۇرالغۇسىغا كېلىپ قو-
نۇشتى. بۇ چاغدا تۇرگۇن بىر چاغلاردا دادىسى سۆزلەپ
بەرگەن ئۆردەك بوۋىسىنىڭ يولۇاس بىلەن ئېلىشقانلىقى
ھەققىدىكى ھېكايىنى ئەسلەپ قالدى-دە، كۆڭلىدىن غە-
لىتە بىر ئوي كېچىپ:
— تېۋىپ ئۇستام، بىز سىزنى شىنجاڭ يولۇسى
بار چاغقا ئاپىرىپ كەلسەك قانداق دەيسىز؟ — دېدى.
— بولدىلا، خىيالىي گەپلەرنى قويۇپ، ئەمەلىي
ئىشقا تۇتۇش قىلايلى، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇلار-
نى چاقچاق قىلىۋاتقۇ دەپ ئويلاپ.
— تۇرگۇن راست دەۋاتقۇ، — دېدى تۇيغۇنمۇ
تۇرگۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ.
تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇلارنىڭ سەبىيلىك چىقىپ تۇر-
غان كۆزلىرىگە بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئىختىيار-
سىز كۈلۈپ كەتتى-دە، بېشىنى چايقىغىنىچە:
— ھەي، بالىلىق دېگەنزە ئاجايىپ گۈزەل چاغدە.
مەنمۇ سىلەرچىلىك مەزگىلىمدە ئاجايىپ گۈزەل خىيال-
لارنى قىلىپلا يۈرەتتىم، — دېدى.
— تېۋىپ ئۇستام، بىزگە راستىنلا ئىشەنمەيۋاتە-
سىز - ھە؟ ئۇنداق بولسا كۆزىڭىزنى بىر يۇمۇپ بېقىڭ-
چۇ، — دېدى ئايچەش.
تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇلارنى قانداق ئويۇن ئوينايدىكىن
دەپ كۆزىنى يۇمدى.
— ئەمدى كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، — دېدى ئايچە-
چەك.

تېۋىپ ھۇۋقۇش كۆزىنى ئېچىپلا ئۆزلىرىنىڭ باش-
قىلا بىر دۇنياغا بېرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران
قالدى ھەم بۇ بالىلاردا ئاجايىپ بىر سېھرىي كارامەتنىڭ
بارلىقىغا ئىشىنىپ، ئۇلارغا ئەيمىنىش ئىچىدە قارىدى.
ئۇلار بۇنىڭدىن يۇز يىللار ئالدىدىكى كۆنچى دەريا-
سى بويىغا بېرىپ قېلىشقانىدى. ئەتراپ قېلىن يۇلغۇن-
لۇق، قومۇشلۇق، توغراقلىقلار بىلەن پۇركەنگەن،
يېقىنلا بىر جايدا ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان كۆنچى دەرياسى
كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ياۋا ئۆردەكلەرنىڭ غاقىلداشلىرى،
قۇشلارنىڭ سايراشلىرى، بۇغا موزايلىرىنىڭ مەرەشلە-
رى پات - پات ئاڭلىنىپ تۇراتتى.
تېۋىپ ھۇۋقۇش ئەتراپقا قىزىقسىنىپ قاراۋېتىپ
تۇيۇقسىزلا قومۇشلۇق ئارىسىدا بىر يولۋاسنىڭ ماراپ
ياتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى-دە، قورققىنىدىن:
— ۋاي، يولۋاس، يولۋاس! تېز قېچىڭلار! —
دەپ ۋارقىراپ كەتتى.
شۇئان ھەممەيلەن ئۇركۈشۈپ پالاقلىشىپ ئۈچۈش-
قىنىچە ئېگىز بىر توغراق ئۈستىگە چىقىپ قونۇۋېلىش-
تى. ئاندىن يەنە ئۇ يولۋاس تۇرغان جايغا قاراشتى.
راسا كۆچىگە تولغان يوغان بىر ئەركەك يولۋاس
قومۇشلۇق ئارىسىغا مۆكۈنۈپ، نېرىدىكى يۇلغۇنلۇق
ئارىسىدا تىمىسقىلاپ يۇرگەن بىر ياۋا توڭگۇزنى كۆزە-
تىپ ياتاتتى. قومۇشلۇقنىڭ ئىچكىرىسىدە بىر چىشى
يولۋاسنىڭ ئەتراپىدا ئىككى ئەينۈك بىر - بىرى بىلەن
چىشلىشىپ ئوينىشىۋاتاتتى.

ياۋا توڭگۇز يېقىنراق كېلىشىگە ئەركەك يولۋاس مۆكۈنۈپ ياتقان يېرىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى-دە، ياۋا توڭگۇزنىڭ كانىيىدىن ئالدى. ياۋا توڭگۇز بىردەم تىركىشىپ تېپىرلىغاندىن كېيىن، ئاخىر جان بەردى. بۇ چاغدا چىشى يولۋاس بىلەن ئەينۈكلىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى-دە، ياۋا توڭگۇزنى بىر - بىرى بىلەن قىزغىنلىشىپ مەززە قىلىپ يېگىلى تۇردى.

ئۇلار بىردەم بۇنى تاماشا قىلغاندىن كېيىن، تۇرغۇن:

— ئەمدى ئاۋۇ ياققا بېرىپ باقامدۇق، — دېدى ئۆزىنىڭ مەھەللىسىنى كۆرسىتىپ. بىراق، بۇ بۇنىڭدىن يۇز يىللار ئىلگىرىكى ئىش بولغاچقا، تۇرگۇنلەرنىڭ مەھەللىسى ۋە ئۆيىنى تېپىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

— ياھ، ياھ، بۇ جايدا يولۋاس ھەقىقەتەن كۆپكەن جۇمۇ! — دەۋەتتى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ.

ئۇلار ئەتراپىنى قومۇش، يۇلغۇن، جىگدىلەر ئوراپ تۇرغان بىر قوشاما ئۆي بويىدىكى توغراقتا بېرىپ قونۇشتى.

— قاراڭلار، قاراڭلار، يەپ كېتىدىغان بولدى! — دەپ ئەنسىز ۋارقىراپ كەتتى يەنە تېۋىپ ھۇۋقۇش.

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراغاندى، قومۇشلۇق ئارىسىغا مۆكۈنۈپ ياتقان بىر

يولۇاسنىڭ كۆل بويىدىن ئۇجۇل يىغىۋاتقان بىر مومايغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشتى.

— ئاپلا، يەۋتتىدىغان بولدى! — دەپ ئەنسىز چىرقىراپ كەتتى زۇمرەت.

دەل شۇ چاغدا كۆلنىڭ نېرىسىدا ئۇجۇل يىغىۋاتقان بىر يىگىت ئوقتەك ئېتىلىپ كەلدى-دە، چاپىنىنى پۈلاڭلىتىپ يولۇاسنىڭ ئالدىنى توستى. يولۇاس ئۇنىڭغا بىرەدەم خىرىس قىلىپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاستا كەينىگە يېنىپ كېتىپ قالدى.

— ئۆرەك بوۋامغۇ بۇ! — دەۋەتتى تۇرگۇن خۇش بولغىنىدىن كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي.

— ياپياشلا يىگىتنى بوۋام دېسەك كىم ئىشىنىدۇ، — دېدى تۇيغۇن.

— بۇ دېگەن ئۇنىڭ ياش ۋاقتى تۇرسا، ئىشقىلىپ ئۇ مېنىڭ بوۋام بولغاندىكىن بوۋام دەيمەنده.

— ئۆرەك بوۋام بىلەن بىرەدەم پاراڭلىشايلىچۇ، — دېدى ئايچەشمۇ بۇنداق ئوبدان پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى سەبىي بالىلارغا ئايلىنىپ، ئۆرەكنىڭ قېشىغا باردى. بايىقى مومايۆرەكنىڭ ئانىسى بولۇپ، ئىككىسى ئۇجۇل تالقىنى تەييارلىۋېلىش ئۈچۈن كۆل بويىدىكى يېكەنلىككە كەلگەنكەن. ئۇلار ئۆرەك ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن سالام ـ سەھەت قىلىشقاندىن كېيىن، ئۆرەكتىن يولۇاسلار ھەققىدە بىلىدىغانلىرىنى سۆزلەپ بېرىشىنى

تەلەپ قىلىشتى.

— يولۋاس دېگەنغۇ بەك كۆچلۈك نېمە، — دەپ سۆز باشلىدى ئۆردەك، — بىراق ئۇنىڭمۇ كۈشەندىسى بار. ئۇ ھەر يوغان ھايۋانلاردىن قورقمىغىنى بىلەن، كىچىككىنە چۈمۈلىدىن بەك قورقىدۇ، — بۇ گەپكە ھەممەيلەننىڭ قىزىقىپ قالغانلىقىنى سەزگەن ئۆردەك بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن تېخىمۇ قىزىپ سۆزلىگەن تۇردى، — بۇلتۇر يازدا بىر چىشى يولۋاسنىڭ يېڭىلا تۇغۇلۇپ تېخى قۇرىمىغان ئەينۈكلىرىگە چۈمۈلە ئۇلىشىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ قالغانىدىم. چۈمۈلىلەر بىچارە يولۋاسنىڭ كۆز ئالدىدىلا ئۇنىڭ ئىككى ئەينۈكىنى يەۋەتتى. يىلدا چۈمۈلىلەرنىڭ بۇنداق ئەينۈكلەردىن نەچچىنى يەپ كېتىدىغانلىقىنى كىم بىلىدۇ. ئىشقىلىپ، يولۋاسنىڭمۇ قورقىدىغان نېمىسى بار.

ئۆردەك ئاندىن يەنە دادىسىنىڭ يولۋاسلار بىلەن نەچچە قېتىم ئېلىشقانلىقىنى، ھەقىقىي ئەركەك بولۇش ئۈچۈن ئۆمرىدە چوقۇم بىر - ئىككى قېتىم يولۋاس بىلەن ئېلىشىپ بېقىش كېرەكلىكى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

ئۇلار ئۆردەك بىلەن خېلى ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن، يەنە ھۇۋقۇشقا ئايلىنىپ، تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ تۇرالغۇسىغا قايتىپ كېلىشتى. ئەمما، تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ كۆز ئالدىدا يەنىلا يۇز يىللار ئالدىدىكى ئاشۇ مەنزىرىلەر تۇراتتى...

— كاللامغا ئاجايدىپ بىر پىكىر كېلىۋاتىدۇ، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ھاياجانلىنىپ، — سىلەردىكى مۇشۇ سېھرىي كارامەتتىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭ يولۇسىنى دەۋرىمىزگە باشلاپ ئەكەلگىلى بولغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە!

— ئەكەل دېسىڭىز ھازىرلا ئەكېلىمەن، — دېدى تۇيغۇن كارامىتىنى كۆرسىتىۋېلىشقا ئالدىراپ.

— بىراق، بۇ پەقەت گۈزەل ئارزۇدىنلا ئىبارەت، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش، — ئەمەلىيەتتە شىنجاڭ يولۇسىنىڭ ئەسلى ئاللىبۇرۇن قۇرۇپ كەتكەن. 1979 - يىلى 2 - ئايدا ھىندىستانىنىڭ يېڭى دېھلى شەھىرىدە ئېچىلغان يولۇاسلارنى قوغداش ھەققىدىكى خەلقئارالىق يىغىندا دۇنيادىكى يولۇاسلارنىڭ ئون بىر خىل كەنجى تۈرى ئىچىدە ئۇچ تۈرىنىڭ ئاللىبۇرۇن نەسلى قۇرۇپ كەتكەنلىكى، شۇلارنىڭ بىرى شىنجاڭ يولۇسى ئىكەنلىكى ئېلان قىلىنغان.

— خىيالىي ئىش بولسىمۇ بىر ئەكېلىپ كۆرۈپ باقمامدۇق، قانداق بولىدىكىن؟ — دېدى تۇرگۇن تەكلىپ بېرىپ. بۇ ئىشقا قالغانلارمۇ قىزىقىپ قالدى.

— مېنىڭچە، شىنجاڭ يولۇسى قايتىپ كېلىدىغان بولسا، ھايۋانلار ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن نۇرغۇن كېسەللىكلەر ئۆزلۈكىدىن تۈگىگەن بولاتتى. مەنمۇ نۇرغۇن باش قېتىنچىلىقتىن قۇتۇلغان بولاتتىم، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش.

ئۇلار ئۇنى - بۇنى دېيىشىپ ئاخىر بۇ خىيالىي

ئويۇننى بىر ئويناپ باقماقچى بولۇشتى.

— ئەمما، بۇنى ئاۋۋال پۈتكۈل هايۋانلارنىڭ ئېگىدىن ئۆتكۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ، — دېدى تېۋىپ هۇۋقۇشنىڭ يەنە نېمىدىندۇر ئەنسىرەپ، — مەن بۇنىڭ ئىلمىي ئاساسىنى تۈرغۈزاي، ئاندىن هەممىمىز بىرلىكتە تەشۋىق قىلايلى.

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، تېۋىپ هۇۋقۇش بىر پارچە ماقالىنى يېزىپ پۈتتۈردى.

— مەن ئاۋۋال سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي، ئاڭلاپ بېقىڭلار، — دېدى تېۋىپ هۇۋقۇش. ئاندىن دەستە - دەستە يوپۇرماقلارغا يېزىلغان ماقالىسىنى ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى:

«... يېقىنقى يىللاردىن بېرى يۇرتىمىزدىكى هايۋانلار ئارىسىدا خىلمۇخىل كېسەللىكلەر پەيدا بولۇپ، هاياتىمىزغا ئېغىر تەهدىت سېلىۋاتىدۇ. پاڭقۇشلۇق، مېڭىسى يىگىلەش، هورۇنلۇق، ئوپقانلىق، پالەچلىك، سېمىزلىك، يەنە ئىسىم قويغىلىمۇ بولمايدىغان ئاجايىپ - غارايىپ كېسەللىكلەر يامراپ، داۋالاشقا مېدىتسىنا ئىلمىمۇ يېتىشەلمەي قالدى.

...

دۇنيادا چوقۇم بىزگە تەهدىت سېلىپ هەر ۋاقىت خىرىس قىلىپ تۇرىدىغان قۇدرەتلىك بىر كۈچ بولمىسا بولمايدۇ. مۇشۇكلەر بولمىسا چاشقان يامراپ كېتىدۇ، تۈلكە - سۇلەيسۇنلەر بولمىسا توشقان. قويلار پات - پات بۆرە قوغلاپ تۇرمىسا، هوشيارلىقىنى يوقىتىپ يا

پاكقوش بولۇپ قالىدۇ، يا قوتۇر بولۇپ كېتىدۇ. يول-ۋاسىنىڭ تەھلىكىسى يوقالغاندىن بېرى تەكلىماكاندىكى ياۋايى ھايۋانلار بىخۇدلىشىپ كەتتى. بۇغا، جەرەنلەرمۇ بارغانچە جەڭگىۋارلىقىنى يوقىتىپ، بۇرۇنقىدەك يۈگۈرەلمەس بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق كېتىۋەرسە كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىزدىن ئۈمىد كۈتۈش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. سىلەرگە بۇنى مۇنداق بىر مىسال بىلەن چۈشەندۈرمەكچىمەن. ئامېرىكىنىڭ دۆلەتلىك باغچىسىدا ئىلگىرى قىممەت باھالىق بىر خىل بۇغا بېقىلغان. بۇغىنىڭ تېز كۆپىيىشىنى نەزەردە تۇتۇپ، باغ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يولۇاس، ئېيىق، بۆرە دېگەنلەرنى قىرىپ تاشلىۋەتكەن. نەتىجىدە بۇ خىل بۇغا تېز كۆپەيگەن، ئەمما ھوشيارلىقىنى يوقىتىپ، ئاقىۋەتتە يەپلا يېتىدىغان بولغان. ئاقىۋەتتە ئۇلار ئارىسىدا بىر خىل كېسەللىك تارقىلىپ، بۇغىلار قىرىلىشقا باشلىغان. ئەنە شۇنىڭدىلا ئالىملار ئۆزلىرىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى بىلىشىپ، يولۇاس، ئېيىق، بۆرە دېگەنلەرنى بۇ باغقا ئەكېلىپ قويۇپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بۇغىلار ئارىسىدىكى بۇ خىل كېسەللىكمۇ ئاستا - ئاستا تۇگەشكە باشلىغان.

...

مەن پۈتكۈل ھايۋانات ئەھلىگە شۇنى خىتاب قىلىمەنكى، ھەممىمىزنىڭ سالامەتلىكى، ئەمىنلىكى ھەمدە ئەۋلادلىرىمىزنىڭ كەلگۈسىنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭ يولۇسىنى ئارىمىزغا قايتۇرۇپ كېلەيلى!»

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇنىڭ ماقالىسىنى ئاڭلاپ بول-
غاندىن كېيىن، بۇنىڭ چوڭقۇر ئىلمىي ئاساسى بارلى-
قىنى ھېس قىلىشتى-دە، ئويغا پېتىشتى. ئاخىر ئۇلار
مەسلىھەتلىشىپ كۆرگەندىن كېيىن، جىمى ھايۋاناتنىڭ
ۋەكىللىرىنى يىغىپ كېڭەش ئۆتكۈزمەكچى بولۇشتى.
بىراق، ئىش ئۇلارنىڭ كۈتكىنىدەك چىقمىدى. تېۋىپ
ھۇۋقۇش ماقالىسىنى ئەمدىلا ئوقۇپ بولۇپ تۇرۇشىغا
تۇلكە ئۆكتە قوپۇپ، شالۋاقلىرىنى چاچراتقىنىچە:
— مۇشۇمۇ گەپ بولدىمۇ ھۇۋقۇشاخون، سېنى
خېلى تۇزۇك نېمە دېسەك، ئەسلى قوينۇڭدا پىچاق
ساقلاپ يۈرۈپتىكەنسەندە. يولۋاس دېگەن ئۇ مۇشتۇم-
زوردىن ئاران دېگەندە قۇتۇلۇپ مۇشۇ كۈنگە ئېرىشكەن
تۇرساق، يەنە بېشىمىزغا بالا تېرىماقچىمۇسەن! — دەپ
قاينىپلا كەتتى.
— ھۇۋقۇش دېگەنبىلەنغۇ ئەزەلدىن خۇشۇم يوق-
تى، — دەپ ئۇنى سۆكۈشكە باشلىدى ئىككىنچى بولۇپ
توشقان سۆز ئېلىپ، — قاچانلا بولسا شۇملۇقنى چىل-
لاپلا تۇرغان. يولۋاسنىڭ زامانىسىدا بىز نېمە كۈنلەرنى
كۆرمىدۇق - ھە! يە ئىشەنچلىك ئۇۋىمىزدىن چىقالمى-
غان، چىقساقمۇ سىرتتا ئۇزاقراق تۇرالمىغان. مېنىڭ-
چە، بۇ ھۇۋقۇش دېگەن شۇمپەنلەرنى بۇ يۇرتتىن قوغ-
لىۋېتىش كېرەك.
— توشقانىنىڭ دېگىنى توغرا! — دېدى بۇ چاغدا
بىر بۇقا غەزەپلەنگىنىدىن يەرنى تىلغاپ تۇرۇپ، —
بىزگە شۇملۇق تىلەيدىغان مۇنداق نائەھلىلەرنى

چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتسەكمۇ ئەرزىيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن ھايۋانلار تەرەپ - تەرەپتىن غۇلغۇلا قىلىشىپ، ھوۋقۇشلارغا ھومىيىشقىنىچە يوپۇرۇلۇپ كېلىشكە باشلىدى. قۇشقاچ، كەكلىك، ھۆپۈپلەر بولسا ئۇچۇپ كېلىشكىنىچە ئۇلارنى چوقۇلاشقا باشلىدى. قالغان ھايۋانلارمۇ — مۈڭگۈزلۈكلىرى ئوسۇشكە، مۈڭگۈزى يوقلىرى تېپىشكە، يەنە بەزىلىرى چىشلەشكە باشلىدى. ناۋادا ئايچەش «تەپكەك باتۇر»نىڭ ئىشقا سالىمىغان بولسا، ئۇلارنىڭ بىرىمۇ ساق قالمىغان بولاتتى.

ھايۋانلار «تەپكەك باتۇر»نىڭ زەربىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كەتكەندىن كېيىن، تېۋىپ ھۇۋقۇش ئاغزىدىن ئېقىۋاتقان قانىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— مەيلى نېمە كۆرسەك كۆردۈق، شىنجاڭ يولۇدىسىنى قايتۇرۇپ كەلمىسەك بولمايدۇ، — دېدى قەتئىيلىك بىلەن.

تۈيغۇن ئۇستازىنىڭ كۆڭلىدىكى چۈشىنىپ، ھايت - ھۇيت دېگۈچىلا بىر توپ شىنجاڭ يولۇسىنى پەيدا قىلىپ قويدى.

يولۋاسلار تارىم دەرياسىنى بويلاپ ماڭغاچ شۇنچىلىك دەھشەت ھۇۋلىدىكى، پۈتكۈل تارىم ۋادىسى لەرزىگە كەلدى. بەخىرامان يېتىشقان بۇغا، جەرەن، قوي، كالا، ئات، ئېشەكلەر بۇ قورقۇنچلۇق ئاۋازنى ئاڭلاپ ئورۇنلىرىدىن چاپچىپ تۇرۇشۇپ، قۇلاقلىرىنى دىك

تۆتۈپ، پۈشقۇرۇشقا باشلىدى. ھەتتا ئۇچار قۇشلارمۇ بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە سەگەكلىشىپ تېتىكلىشىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن ھايۋانات دۇنياسى قاينام - تاشقىنلىققا چۆمدى.

قىسقىسى، يولۋاسنىڭ كۆچلۈك نەرسىنى ئاڭلاپ غەپلەت ئۇيقۇسىدا ئۇخلاپ ياتقان توغراقلىق، يۇلغۇنلۇق، قومۇشلۇق، ھەتتا قۇم بارخانلىرىمۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىشكەنىدى...

قارغىش تەگكەنلەر

ئۇلار پايانسىز قۇملۇقتا ماڭە - ماڭە ئاخىر ھېرىپ قالدى ۋە بىر بارخان تۆۋىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئالدى.

— تۇرگۇن ئاكا، ئىسسىقتا مۇشۇنداق مېڭىۋېرىپ كاۋاپ بولۇپ قالمايلى يەنە، — دېدى زۇمرەت قۇملۇق-تىن ھۇپ - ھۇپ ئۇرۇلۇپ تۇرغان ئىسسىق دەستىدىن ۋايساپ.

— مۇنچىلىك ئىسسىقنى ئىسسىق دېمەيمىز جۇمۇڭ، — دېدى تۇرگۇن ئىسسىقتىن چىپ - چىپ تەرلەپ تۇرسىمۇ يەنىلا پېتىدىن چۈشمەي، — سىز كەسىلەنچۈكنى كۆرۈپ باققانمۇ؟

— ھەئە، تېلېۋىزوردىن كۆرۈپ باققان.

— ئاشۇ كەسىلەنچۈكچۇ قاراڭ، دەسسىسە تاپان كۆيۈدىغان قۇملۇقتىمۇ ئايلاپ - ئايلاپ تۇرۇپ ھېچنېمە بولمايدۇ.

— كەسىلەنچۈك بىلەن بىزنىڭ نېمە مۇناسىۋىتىمىز؟ — ئەجەبلىنىپ گەپكە قوشۇق سالدى تۇيغۇن.

— ئادەممۇ چېنىقىپ بەرسە، ئاشۇ كەسىلەنچۈكتەك ئىسسىقتىن قورقماس بولىدۇ.

تۇرگۇننىڭ بۇ گېپى بىلەن ھەممەيلەننىڭ ئاغزى

تۇڭاقلىنىپ جىم بولۇپ قېلىشتى.

ئايچەچەك تۇيۇقسىز ئالدىدىكى قۇم بارخىنىنىڭ تۆۋىدە تال - تال يېرىلىپ كەتكەن ياغاچنىڭ چىقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

— ئاۋۇنىڭغا قاراڭلارچۇ، ئۇ يەردە بىرنەرسە بار-دەكلا كۆرۈنىدۇ، — دېدى ئايچەچەك ئىختىيارسىزلا.

ھەممەيلەن ئۇ كۆرسەتكەن جايغا قاراپ توغرا بالداقلىق بىر ياغاچنىڭ قۇمدىن قىيا چىقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈشتى.

— نېمىدۇ - ھە؟ بىرەر پادىشاھنىڭ خەزىنىسى كۆمۈلگەن جايمۇ، كىم بىلىدۇ، — تۇيغۇن شۇنداق دېگەچ بېرىپ قۇمنى سىيرىپ چۇشۇرۈپ ئېچىشقا باشلىدى. ئاڭغىچە قالغانلارمۇ بېرىپ ئۇنىڭغا يارەملەشتى. قۇمنى خېلى سىيرىپ چۇشۇرگەندىن كېيىن، ئۇلار ئاخىر بۇنىڭ بىر ياغاچ ئىشىك ئىكەنلىكىنى بىلىشتى.

— بۇ بىرەر ئۆينىڭ ئىشكى ئوخشايدۇ، — دېدى ئايچەچەك.

— ئۆينىڭ ئىشكىمۇ ياكى بىرەر سىرلىق ئوردىنىڭ ئىشكىمۇ ئاۋۋال ئېچىپ كۆرۈپ بىرنېمە دېمەيدۇق، — دېدى تۇيغۇن.

ئۇلار قۇمنى خېلى چوڭقۇر كولاپ ئاخىر ئىشكىنى ئاچتى.

ئايھاي، قۇم بارخىنىنىڭ ئاستىدا راستتىنلا كاتتا بىر ئۆي بارىكەن ئەمەسمۇ!

بىراق، ئۆي ئىچى ئولارغا غەلىتىلا تويۇلدى. ئۆي ئىچىدىكى گىلەم، شىرە، ئويۇق، شامدانلارنىڭ ھەممىسىنىلا قوم - توپا بېسىپ كەتكەن، تاختۇشقا تىزىپ قويۇلغان ھېجىر - كومزەكلەرمۇ خوددى لاي سۇركەپ قويۇلغاندەك كۆرۈنەتتى. بۆشۈكتە بىر بوۋاق تاتلىققىنە ئۇخلاۋاتاتتى. قىزىق يېرى، بوۋاقنىڭ پۇشۇلداپ ئۇخلىشى بولمىغاندا ئۇنىمۇ لايدىن ياساپ قويغان قورچاق-مىكىن دەپ قالاتتى كىشى. ئۆي ئىچىدە بوۋاقتىن باشقا ئادەم كۆرۈنمەيتتى... ئولار ئۆي ئىچىگە سىنچىلاپ بىر-قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن، يەنە بىر ئىشىكنى ئېچىۋېدى، ئازادە بىر ھويلا ۋە ھويلىنىڭ نېرىسىدا مېۋىلىك بىر باغ كۆرۈندى. بىراق، ھويلىدىكى جىمى نەرسىلەر ھەممىدە باغدىكى جىمى دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار ئۈزاق مەزگىل توپا ياغقاندەك تولىمۇ يېقىمسىز، توپا رەڭلا كۆرۈندى. دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدا نە بىرەر يېشىللىق، گۈللەرنىڭ بەرگىلىرىدە نە بىرەر قىزىللىق كۆرۈنمەيتتى. يوللارمۇ، تاملارمۇ، ئۆيلەرنىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىمۇ ساپلا توپا رەڭگىدە ئىدى. باغدىكى بىر دەرەخكە قونۇۋالغان بىرنەچچە قۇشمۇ توپا رەڭ بولغاچقا، زادى نېمە قۇش ئىكەنلىكىنى ھېچ بىلگىلى بولمىدى. تۇرگۇن تۇيۇقسىز بۇ جايىنىڭ ئاسمىنىنىڭمۇ توپا رەڭگىدە ئىكەنلىكىنى بايقاپ قالدى - دە:

— ۋايتوۋا، ئاسمىنىدىمۇ توپا يېغىپلا تۇرىدىكەن ئەمەسمۇ بۇ يەرنىڭ، — دەۋەتتى.

ئۇلار ھەيران بولۇشقىنىچە ھويلىدىكى بىر دەرۋا-
زىنى ئېچىپ چوڭ كوچىغا چىقتى. مۇنۇ كارامەتنى
كۆرۈڭ، بۇ جايىنىڭ ئادەملىرىمۇ توپا چىراي ئىكەن
ئەمەسمۇ؟ ئۇستۇبشىدىن پۇر - پۇر توپا تۆكۈلۈپ تۇر-
غان، بىر - بىرىدىن ئۆتە مۇز چىراي، بىر - بىرىگە
قاراشلىرىدىنمۇ ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇرىدىكەن. تۇرگۇن
تۇيۇقسىز يۇزى سۇسراپ كەتكەن يەردەك چاك - چاك
يېرىلغان بىر كىشىنىڭ ئۆزلىرىگە خۇددى ئاچ قالغان
بۆرىدەك ۋەھشىيلەرچە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قال-
دى-دە، ئىختىيارسىز تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى.
— يۇرۇڭلار، تېز ماڭايلى، ئاۋۇ كىشى بىزگە
يامان غەرەز بىلەن قاراۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ شۇڭا ئاستا
شۇنىرلاپ.
ئۇلار ئۇ كىشىنىڭ كۆزىگىمۇ قاراشتىن ئەيمىنىپ
ئىتتىك ئۆتۈپ كېتىشتى. كوچىلارنى ئايلانغانچە ئۇلار-
نىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشقىلى تۇردى. بۇ جايىنىڭ
كۆللىرىدىمۇ ساپلا لاي سۇ، يەنە ئات - ئېشەك، ئۆر-
دەك - غاز، ئىت - مۇشۇكلىرىمۇ ساپلا توپا رەڭدە
بولغاچقا، بەزىدە ئۇلارنىڭ بايقىغىلىدەك بولماي
قالىدىكەن.
ئۇلار بىر كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن ئايلىنىشىغلا
كىشىلەرنىڭ پاتپاراق بولۇپ قېچىشۇاتقانلىقىنى كۆ-
رۈپ قېلىشتى. كوچىنىڭ يەنە بىر ئۇچىدىن تامدەك
بەستلىك بىر كىشى ئالدىغا ئۇچرىغانلىكى كىشىنى قام-
چىلاپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. كىشىلەر ئوپۇر -

توپۇر بولۇشۇپ، قامچىدىن ساقلىنىپ قېلىش ئۈچۈن باشلىرىنى چاڭگاللىشىپ ھەرقايساقلارغا قېچىشاتتى. خۇرجۇن كۆتۈرۈۋالغان بىر بوۋاي «قاچمەن» دەپ پۇتلىشىپ كېتىپ دۇملا چۈشتى-دە، ئاغزى - بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى. بىراق، ئۇنىڭ قېنىمۇ لاي سۇ رەڭگىدە ئىدى... ئاتلىق ئۆكتەم كىشى بالا كۆتۈرۈۋالغان بىر ئايالنى سوقۇپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى، ئايال نەچچە قەدەم نېرىغا قاڭقىپ كەتتى. بالىسى قولىدىن ئاجراپ تامغا سوقۇلدى-دە، قىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. يەنە بىرنەچچەيلەننىڭ باش - كۆزلىرى قامچا زەربىدىن يېرىلىپ كەتتى. ئۆكتەم كىشى بولسا غالىبلارچە قاقاقلاپ كۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ قوغلاپ يۈرۈپ ئۇرماقتا ئىدى.

ئايچەش بۇ ناھەقچىلىككە زادىلا چىداپ تۇرالمىدى-دە، ئىختىيارسىزلا خاسىيەتلىك ئۆتۈكىگە: «تەپكەك باتۇر!» دەپ پىچىرلىدى. شۇئان «تەپكەك باتۇر» ئوقتەك ئۇچۇپ بېرىپ ھېلىقى ئۆكتەمنى ۋاسىلدىتىپ راسا تەپكىلى تۇردى. بۇنىڭدىن مەڭدەپ كەتكەن ئۆكتەم ئاتتىن يىقىلىپ چۈشتى. «تەپكەك باتۇر» ئۇنى تېخىمۇ قاتتىق تەپكىلى تۇرغانىدى، ئاخىر ئۇ تەڭ كېلەلمەي يەنە بىر كوچىغا قېچىپ كىرىپ كەتتى.

كوچىدىكى پاتىپاراقچىلىق تىنچىغاندىن كېيىن، تۇرگۇن ئاغزى - بۇرنى قاناپ كەتكەن ھېلىقى بوۋايدىن سورىدى:

— بوۋا، سىلەر شۇنچىۋالا كۆپ تۇرۇپ، ئاشۇ بىر

ئۆكتەمگە بوزەك بولساڭلار قانداق بولغىنى؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز سېنىك؟ ئۇ دېگەن مۇشۇ مەھەللىنىڭ قارا باتۇرى تۇرسا، بىزنى بوزەك قىلمىسا قانداق بولىدۇ؟ — دېدى بوۋاي ھېچ ئىش بولمىغاندەك پەرۋاسىز ھالدا.

بوۋاينىڭ بۇ جاۋابىنى ئاڭلاپ ئۇلار ھاڭ - تاڭ قېلىشتى.

— بۇ گېپىڭىز قاملاشمىدى، بوۋا، — دېدى تۇيۇغۇنىك بىردىنلا ئىچى قاينىاپ، — ئۇنداق ئۆكتەملەرگە چوقۇم بىر تېتىپ قويۇش كېرەك - دە.

— باشقا يەرلىك ئوخشىمامسىلەر؟ — دېدى بوۋاي ئۇلارغا مەنسىتمەسلىك بىلەن بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن، — بىزنىڭ بۇ يەردىكىلەرنىچۇ قارغىش تەگكەنلەر دەپ ئاتايدۇ. كۆچلۈكلەر ئاجىزلارنى بوزەك قىلىپ تۇرمىسا بىز قوپۇپ ئۇلارنى بوزەك قىلىمىز. كۈندە تاياق يەپ تۇرمىساق ياكى بىرەرسىنى ئۇرۇپ تۇرمىساق بەدىنىمىز قېچىشقاندەك بولۇپ تۇرالمايمىز.

بوۋاينىڭ بۇ غەلىتە گەپلىرىنى ئاڭلىشىپ ئۇلار تېخىمۇ ھەيران قېلىشتى.

— مېنىڭ سىلەردەك مۇنداق خاسىيەتلىك ئۆتۈكۈم بولغان بولسىزە، — دېدى بوۋاي خۇرجىنىنى ئۆشىنىسىگە ئارتىپ مېڭىشقا تەمشىلىۋېتىپ، — كۈندە ئۆتكەن - كەچكىلەرنى ئۇرۇپ، بىر كۈندىلا مۇشۇ يەرنىڭ قارا باتۇرى بولۇۋالاتتىم.

بوۋاي كېتىۋېتىپ يەنە نېمىلەرنىدۇر دېدى-دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— ۋايتوۋا، مۇنداقمۇ ئىشلار بولىدىكەن، ھە؟— دەپ ياقىسىنى تۈتتى ئايچەش.

ئۇلار كوچىنى ئارىلاپ ماڭغانىدى، ھەممىلا كىشى ئۇلارغا ھەۋەس بىلەن قاراشقىلى تۇردى.

— ئەمدى مەھەللىمىزنى مۇشۇلار سورايدىغان بولدى.

— قارىسا كىچىكلا بالىلاركەن، ھېلىقى تۇر دېگەن ئۆكتەمنى بۇرنىدىن بۇلاق قىلىۋەتتى دېگىنە.

— چوڭ بولسا قانچىلىك يامان بولۇپ كېتەر - ھە؟

كىشىلەر ئۇلارنى كۆرسىتىشىپ پىچىرلاشماقتا ئىدى.

— ھەي، ھەي، قىزچاق،— دېدى كۇچتۇڭگۇر بىر ئەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ،— خاسىيەتلىك ئۆتۈ-كۈڭ بىلەن مېنىمۇ بىر سۇر - توقاي قىلىپ باقساڭ بولاتتى.

— سارىڭ بولدىڭىزمۇ؟ — دەۋەتتى ئايچەش خاپا بولغىنىدىن،— بىكاردىن - بىكارغىلا ئادەم ئۇرۇپ نېمە قىلىمەن؟

— ماۋۇ ئەخمەقلىقنى كۆرۈڭلار، شۇنداق يامان نېمىسى تۇرۇپ ئادەم ئۇرمايمەن دېگىنىنى،— ئۇ كە-شى ئايچەشنى راستىنلا ئەخمەق چاغلاپ قالغانىدى،— ئىشلەتمىسەڭ ماڭا بېرىۋەتكىنچۇ.

بۇ گەپ بىلەن كوچىدىكىلەر ئۇلارنى كۆرسىتىپ شىپ نېمىلەرنىدۇر دەپ كۈلۈشكىلى تۇردى.

— نېمانداق بىزەك خەق بۇ! يۈرۈكلارچۇ، ئىت-تىك كېتەيلى، — دېدى ئايچەش ئۇلارنىڭ مەسخىرىلىك كۈلۈشلىرىدىن بىزار بولۇپ.

ئۇلار باشقا بىر كوچىغا كىرىپ يەنە بىر غەلىتە ئىشقا دۇچ كەلدى. بىر ئۆينىڭ دەرۋازىسىدىن ئىككى ئەر — قېرى بىر موماينى دۆشكەللىگىنىچە قوغلاپ چىقىپ كەلدى.

— قاچانغىچە باقمىز سەن قېرى دەللىنى، يو-قال! ئۆلۈكۈڭنىمۇ كۆرسەتمە، ھۇ كېسەل كۆرپىسى!

ئىككى ئەر موماينى دەرۋازىدىن ئىتتىرىپ چىقىرد-ۋەتتى - دە، دەرۋازىنى تاقىشىپ، غۇدۇرۇشقىنىچە ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى. موماي بولسا سەنتۈرۈلگىنىچە يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا يىقىلىپ چۈشتى.

تۇرگۇن بەشەيلەن مومايغا ئىچ ئاغرىتىپ يۆلەپ تۇرغۇزغانىدى، موماي ئاچچىقلاپ:

— يوقىلىش، سەن خەققە ھاجەتمەن ئەمەس-مەن! — دەپ چالۋاقاپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ تۇر-گۇن يەنىلا ئېغىر - بېسىق بولۇپ مومايدىن سورىدى:

— موما، ئۇلار سىزنىڭ نېمىڭىز؟

— شۇنىمۇ سورىغان بارمۇ؟ بالىلىرىم بولىمامدۇ!

— قېرىغىنىڭىزدا سىزنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرد-ۋەتكىنىگە قارىغاندا، بالىلىرىڭىزنىڭ كۆيۈمىسى يوق-كەن، — دېدى ئايچەش مومانىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرۇپ.

— بۇ يەرلىك ئەمەسكەنسىلەردە، — دېدى موماي ئۇلارغا بىردىنلا گۈمان بىلەن قاراپ، — بىزنىڭ بۇ يەردىچۇ، قاراڭ، ئاتا - ئانىسى قېرىپ كەتكەندە مۇشۇنداق ئۆيدىن قوغلىۋېتىدۇ. بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نەرى بار.

— ئەمدى نەدە تۇرىسىز؟ — سورىدى زۇمرەت.

— كوچىدا سۆرۈلۈپ يۈرىدىغان گەپ. بۇلارنى سوراپ نېمە قىلىشماقچىدىڭ، ئوت قۇيرۇقلار. مەندە ئېلىشىڭ بارمىتى - يە؟!

مومانىڭ ئۆزلىرىگە خۇددى كۆرۈك توخۇدەك ھۇرپىيىشلىرىدىن ئۇلار ئاخىر ئۇنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. يول بويى ئۇلار ئاغرىق دەستىدىن ئىڭراپ يانقان يەنە بىر بوۋاينىمۇ ئۇچراتتى. ئۇنىمۇ بالىلىرى «تولا ئاغرىپ بىزگە جاپا سالدىڭ!» دەپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكەنىكەن. تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇنىڭدىن بالىلىرىنىڭ نېمىشقا ئۆزىنى قوغلاپ چىقىرىۋەتكەنلىكىنى سورىغانىدى، ئۇ بوۋايمۇ خۇددى بايىقى مومايدەكلا جاۋاب بەردى:

— ئادەم قېرىغاندىكىن، بالىلىرىنىڭ ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋېتىشى تۇرغان گەپ - دە. شۇنىمۇ سورىغان بارمۇ؟

بالىلار بۇ بوۋاي بىلەن خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتى. بىلدىكى، بۇ شەھەردە كىشىلەر ئارىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەت، ئىنساپ - دىيانەت دېگەنلەر ئاللىبۇرۇن ئۆلگەن ئىكەن. ھېچكىم ھېچكىمگە ياردەم قولىنى

سۇنمايدىكەن ھەم ئىچمۇ ئاغرىتمايدىكەن، ھەممە ئادەم پەقەت ئۆز مەنپەئىتىنىڭ غېمىدىلا ياشايدىكەن. چوڭلار كىچىكلەرنىڭ، كۆچلۈكلەر ئاجىزلارنىڭ نېسىۋىسىنى خالىغىنىچە تارتىۋالىدىكەن. نومۇس - ھايا دېگەنمۇ ئاللىبۇرۇن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن، كىچىككىنە مەنپەئەت ئۈچۈن ئاتىسى بالىسىنى، بالىسى ئاتىسىنى سېتىۋېتىشىنمۇ راۋا كۆرۈۋېرىدىكەن. شۇڭا، بۇ شەھەردىكى لەرنى باشقا يەردىكىلەر «قارغىش تەگكەنلەر» دەپ ئاتىشىدىكەن. ھەممىدىن كىشىنىڭ ئىچىنى ئاچچىق قىلىدىغىنى، بۇ يەردىكىلەر ئۆزلىرىنىڭ بۇ نامىدىن نومۇس قىلىش ئەمەس، «بىز دېگەنچۇ، قارغىش تەگكەنلەرنىڭ ئەۋلادى جۇمۇ!» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ پەخىرلىنىش ھېس قىلىدىكەن.

— ئەمما، بۇۋىلىرىمىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىشىمچە، — دېدى بۇۋاي سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئىلگىرى بو جاينىڭ ئاسمىنى كۆپكۆك، زېمىنى ياپيېشىل، سۇلىرى سۈپسۈزۈك ئىكەندۇق. كېيىن ئادەملىرى بەك ئەسكىلىشىپ كەتكەنلىكتىن، خۇدايىمىنىڭ قارغىشىغا كېتىپ توپىغا كۆمۈلۈپ كېتىپتۇدەك...

بۇۋاينىڭ سۆزى تۇگىگەندىن كېيىن، ئۇلار بۇۋايغا: «بىز بىلەن كېتىڭ، سىزنى ئۆز بۇۋىمىزدەك كۆرۈپ باقىمىز!» دېگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇۋاي: «ئۆلۈكۈمنى قاغا - قۇزغۇنلار يەپ كەتسە رازىمەنكى، سەندەك يالغانچىلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭمايمەن. يوقۇلىش!» دەپ زادىلا ئۇنىمىدى. شۇڭا، ئۇلار ئامالسىز

بوۋاينى ئۆز مەيلىگە قالدۇرۇپ يولىنى داۋاملاشتۇردى.
بۇ قېتىم ئۇلارغا تېخىمۇ ئېچىنىشلىق بىر ئىش ئۇچرىدى.
ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىدىكى بىر دۆڭ بويىغا كېلىشىگە بوۋاق كۆتۈرۈۋالغان بىر ئايالنى ئۇچراتتى. ئۇ ئايال يۆگەككە ئورالغان بوۋاقنى دۆڭ تۈۋىدىكى بىر ئازگالغا قويۇپ قويدى-دە، خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك كەلگەن يولى بىلەن ئارقىسىغا قايتتى. تۇرگۇن بەشەيلەن بۇنىڭدىن غەلىتىلىك ھېس قىلىپ دەرھال ئازگال بويىغا يۈگۈرۈپ باردى-دە، بوۋاقنى قولىغا ئالدى. بوۋاق شۇنداق تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. بىراق، بوۋاقنىڭ ئىككى قولى يوق ئىدى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەننىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى. ئاڭغىچە زۇمرەت بوۋاقنى تاشلاپ كەتكەن ئايالنىڭ ئارقىسىدىن توۋلىدى:
— ھوي، ئاچا، توختاڭە!
ئۇ ئايال مېڭىشتىن توختاپ ئۇلارغا خۇنۇك كۆزلىرى بىلەن يېقىمسىز قارىدى.
— ھە، نېمە ئىش؟ — دېدى ئۇ ئەرلەردەك «تورۇك - تورۇك» ئاۋازدا.
— بۇ بوۋاقنى نېمىشقا تاشلاپ كېتىسىز؟
— كىم ئۇنى ئەيىبناق تۇغۇلسۇن دەپتۇ. چولاق بولغاندىكىن تاشلىۋېتىمەندە، — دېدى ئۇ ئايال پەرۋاسىزلارچە.
— ئۆز بالىڭىز تۇرۇپ ئېچىڭىز ئاغرىمامدۇ؟
— نەدىن كەلگەن بۇدۇشقاقلار بۇ، — دېدى ئايال

بىردىنلا خاپا بولۇپ، — بىزنىڭ بۇ يەردىچۇ، بوۋاقلىرىمىزنى باققۇمىز كەلسە باقمىز، باققۇمىز كەلمىسە مەھەللە سىرتىغا ئاچقىپ تاشلىۋەتسەك بولىۋېرىدۇ. ھېچكىم بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق.

— ياق، ياق. بۇ ئىنسان قېلىپىدىن چىققانلىق ... — تۇيغۇن ئۇ ئايالغا بىرنېمىلەرنى چۈشەندۈرمەكچى بولغانىدى، ئۇ ئايال:

— نەدىن ئۇنگەن شۇمبۇيىلار بۇ، خەقنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىپ. شۇمەكتەك تۇرۇشۇپ ئادەمگە تەربىيە ئىشلەپ كەتكىنىنى قارىمامدىغان، بۇ ھارام تاماقلارنىڭ ... — دەپ ۋالاقلىغىنىچە بۇرۇلۇپلا كېتىپ قالدى.

ئايچەش بوۋاقنى كۆتۈرگىنىچە ئۇ ئايالنىڭ ئارقىسىدىن ھاڭۋېقىپ قاراپلا قالدى. تۇرگۇن ئۆزىنى بەسىۋالمىغان بولسا، مۇنداق رەھىمسىز ئاننىڭ ئارقىسىدىن يۇگۈرۈپ بارغىنىچە نەچچە شاپىلاق سېلىۋەتكەن بولاتتى. بىراق، بۇ جايدىكى ئادەملەرنىڭ بولۇشى مۇشۇ تۇرسا، بۇنىڭغا نېمە ئامال؟

— ئەمدى بۇ بوۋاقنى قانداق قىلىمىز؟ — دېدى ئايچەش قۇچىقىدا دۇنيادىن بىخەم ئۇخلاۋاتقان مېيىپ بوۋاققا قارىغىنىچە بېشى قېتىپ.

— ئىشقىلىپ، ئۇنى تاشلاپ كەتسەك بولمايدۇ، — دېدى ئايچەچەك نېمىنىدۇر خىيال قىلىپ.

ئۇلار بوۋاقنى ئېلىپ دۆڭ ئۈستىگە چىقىشتى، ئاندىن قارغىش تەگكۈرلەرنىڭ بۇ شەھىرىگە بىرقۇر

نەزەر سالدى. ئىسمى - جىسمىغا لايىق بۇ شەھەر ئۇلارغا ھەقىقەتەن تولىمۇ سۆرۈن، يېقىمسىز تۇيۇلدى. ئاسماندىن يېغىپ تۇرغان توپا پۈتكۈل شەھەرنى خۇددى ئۆلۈكنىڭ چىرايىدەك خۇنۇك كۆرسىتىپ تۇراتتى. ھەممىلا يەر، ھەممىلا نەرسە توپا رەڭ بولغاچقا، قەيىرى تاغ، قەيىرى باغ، قايسىسى جانلىق، قايسىسى جانسىز دەماللىققا پەرق ئەتكىلىمۇ بولمايتتى. قىسقىسى، بۇ شەھەردە ھەممە نەرسە ئۆلگەن: كىشىلەرنىڭ روھى، ھاياتقا زوق بېغىشلاپ تۇرىدىغان شوخ كۈلكىلەر، مېھرىبانلىق بىلەن تولغان ئىللىق كۈلۈمسىرەشلەر...

— بۇ خەق راستىنلا بىزگە ئوخشاشمايدىكەن، بۇ يەردىن تېز چىقىپ كېتەيلى، — دېدى تۇرگۈننىڭ كۆڭلى بىر شۇملۇقنى تۇيغاندەك بولۇپ. بۇ گەپنى قالغان تۆتەيلەنمۇ توغرا تېپىپ، دەرھال ھېلىقى ئۆزلىرى تۇنجى كىرگەن ئۆي ئارقىلىق قوم ئاستىدا قالغان بۇ قارغىش تەگكۈرلەر شەھىرىدىن قۇملۇق ئوستىگە چىقىپ كەتمەكچى بولۇشتى. ئۇلار ئىتتىك ئارقىسىغا قايتىپ، كەلگەن يولى بىلەن ئۆزلىرى تۇنجى كىرگەن ھېلىقى ئۆينى ئىزدەپ ماڭدى. بىراق، ھەرقانچە ئىزدەپمۇ زادىلا تاپالمىدى.

— بۇ يەر ئەجەب قورقۇنچلۇق تۇيۇلۇۋاتىدۇ، — دېدى ئايچەش نېمىدىندۇر ئەنسىرىگىنىچە.

— مۇنداق توپا يېغىپ تۇرىدىغان جايغا نېمىدەپمۇ كىرگەندىمىز؟ — دېدى زۇمرەتمۇ يىغلامسىراپ.

دەل شۇ چاغدا ئۇلارغا ھارۋا ھەيدىگۈچىلىرىدىن بىر

كىشى ئۇچراپ قالدى.
— ئەسسالامۇئەلەيكوم، چوڭ دادا! — دېدى تۇرغۇن ئۇ كىشىدىن يول سورىماقچى بولۇپ.
— نېمە گەپ؟ — دېدى ئۇ كىشى ئۇنىڭ سالىمىنىمۇ ئىلىك ئالماي توڭلۇق بىلەن.
— بۇ شەھەردىن قانداق چىقىپ كەتكىلى بولىدۇ؟
— دەپ بەرسەم، نەچچە پۇل بېرىسىلەر؟ — دېدى ئۇ كىشى.
— يول سورىغانغىمۇ پۇل تۆلەمدىكىنە، — دەپ غودۇڭشىدى تۇيغۇن.
— قانچىلىك دېسىڭىز بېرەيلى، — دېدى تۇرغۇن ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتۇپ.
بالىلار يېنىدىكى پۇل - پۇچەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ئۇ كىشىنىڭ قولىغا تۇتقۇزغاندىن كېيىن، ئۇ كىشى يەنە بايىقىدەك توڭ تەلەپپۇزدا:
— بۇ شەھەرگە كىرىدىغان بار، چىقىش يوق! — دېدى - دە، ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېتىپ قالدى.
— نېمانداق ئوسال ئادەم بۇ! باشتىلا شۇنداق دېسە بولمامدۇ ئادەمنى ئەخمەق ئەتكۇچە، — دېدى زۇمرەت جېلە بولغىنىدىن ئۇ كىشىنىڭ ئارقىسىدىن ھومىيىپ قاراپ.
— ئەمدى بىزمۇ بۇ يەردە توپا چىراي بولۇپ يۈرمەيلىكەنمىزدە، — دېدى ئايچەچەكمۇ غەمگە پېتىپ.
— قولىمىزدا ھەر ئىسىل ئەڭگۈشتەرلەر تۇرسا، نېمىدىن غەم قىلاتتۇق، — دېدى تۇيغۇن بىردىنلا

كۆرەڭلەپ، — قاراپ تۇرۇڭلار، ھە، ھازىرلا بۇ جايدىن چىقىپ كەتمەيدىغان بولساق.

ئاندىن ئۇ، يانچۇقىدىكى خاسىيەتلىك نوقۇتنى ئېلىپ پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى دېدى. بىراق، بۇ قېتىم نوقۇت ھېچبىر كارامىتىنى كۆرسەتمەي، جىملا تۇرۇۋالدى.

«بۇنىڭغا نېمە بولدىكىنە؟ دانىشمەن قاغا رەنجىپ قالمىغاندۇ - ھە؟» دېدى تۇيغۇن گاڭگىرىغىنىدىن ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ. تۇيغۇنىنىڭ قولىدىكى ئەڭگۈشتەرنىڭ كارغا كەلمىگەنلىكىنى كۆرۈشۈپ، تۇرگۇن، ئايچەش، زۇمرەتلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەڭگۈشتەرلىرىنى سىناپ بېقىشتى. كۆردىكى، ئۇلارنىڭ ئەڭگۈشتەرلىرىمۇ كارغا كەلمىدى.

بۇ زادى نېمە ئىشتۇ - ھە؟ ئەمدى بۇ جايدىن قانداق چىقىپ كەتكۈلۈك؟

ئۇلار ئاخىر ھېچ ئامال تاپالماي، دانىشمەن قاغىنىڭ نامىنى ياد ئېتىپ، ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلدى. شۇئان دۆڭدە دانىشمەن قاغا پەيدا بولدى. بىراق، ئاۋۋال ئۇلارنى ئېغىز ئاچسۇن دېگەندەك لام - جىم دېمەي قاراپلا تۇراتتى.

— قاغا موما، بىزنى بۇ قارغىش تەگكۈرلەر شەھىرىدىن ئاچىقىپ كەتسىڭىز، — دېدى ئۇلار يالۋۇرۇپ.

— شۇنچىلىك ئىشقا چاقىرغانمىتىڭلار؟! — دېدى دانىشمەن قاغا بىردىنلا خاپا بولۇپ، — قاق، قاق،

قىرراق، قىرراق؛ ياق، دېدىم ياق، بۇ دېگەن بىر سىناق!

دانىشمەن قاغا شۇنداق دېدى-دە، ئۇلارنى تاشلاپ لەپپىدىلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ يېلىنىپ توۋلاشلىرىغىمۇ پەرۋا قىلماي قانداق كەلگەن بولسا شۇنداق ئۇچۇپ كۆزدىن يىتتى.

— يا ئەگگۈشتەرلىرىمىز كارغا كەلمىسە، يا دانىشمەن قاغا ياردەم قىلمىسا، يا بۇ يەردىن قانداق چىقىپ كېتىشنى بىلمىسەك، قانداقمۇ قىلارمىز ئەمدى؟ — دېدى زۇمرەت يىغلامسىراپ.

— ئۇنىڭ بۇ دېگەن بىر سىناق دېگىنىنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ؟ — دېدى تۇرگۇن، — دانىشمەن قاغا ئەگگۈشتەرلىرىمىزنى ئەتەي كارغا كەلمەس قىلىپ قويغان. ئۇ بىزنىڭ بۇ شەھەردىن زادى قانداق چىقىپ كېتىدىغانلىقىمىزنى بىر كۆرۈپ باقماقچى.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن چوڭقۇر ئويغا پېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. بىر چاغدا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭمۇ توپا - چاڭغا كۆمۈلۈپ، بۇ شەھەردىكى كىشىلەردىن پەرقلەندۈرگۈسىز بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىشتى...

ئۇلار نېمە قىلارىنى بىلەلمەي راسا بېشى قېتىپ تۇرغاندا، بوۋاق ئويغىنىپ كەتتى-دە، قىرقىراپ يىغلىغىلى تۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەممىنى ئۇنتۇشۇپ، بوۋاقنىڭ چۆرىسىگە يىغىلىشتى.

— بىچارىنىڭ قورسىقى ئېچىپ كېتىپتۇ، — دېدى ئايچەش بوۋاقنى بەزلىگەچ.

— قورسىقىغا بىرنەرسە بەرسەك بوپتىكەن، — دېدى زۇمرەت.

بىراق، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا بىرەر بۇردا نانمۇ يوق ئىدى.

— مەن يېگىلى نان تېپىپ كېلەي، سىلەر مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار، — دېدى تۇرگۇن.

تۇرگۇن بازارغا كىرىپ نۇرغۇن ئاھانەت ئىشىتىپ، خەقلەرنىڭ ئىشىنى قىلىپ بېرىپ ئاران دېگەندە ئىككى نان تېپىپ قايتىپ چىقتى. بوۋاقنىڭ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەچكە، ئۇلار چاينىپ بەرگەن نانىنى چاياشقىنىمۇ ئولگۈرمەي يالماپ يۇتقىلى تۇردى. ئايچەچەك لاي سۇنى ئازراق سۈزۈلدۈرۈپ بەرگەندى، بوۋاق ئۇنىمۇ غۇرتۇلدىتىپ ئىچتى. بوۋاق قورسىقى تويۇپ ۋىلىقلاپ كۆلگەندىن كېيىنلا، ئاندىن ئۇلار ئېشىپ قالغان نانىنى بۆلۈشۈپ يېيىشتى.

ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار شەھەر سىرتىدىكى بۇ قاقاس دۆڭنى ماكان ئېتىپ بوۋاقنى بېقىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. تۇرگۇن، تۇيغۇنلار بازاردا ئىشلەپ يەنە پىششىق گۆش، تۇخۇم، سۈتلەرنىمۇ ئاچقىقمىپ بوۋاققا بېرىپ تۇردى. بۇ جەريانداغى ئۇلار تالاي - تالاي تىل - ئاھانەت ئىشىتىپ، نەچچە رەت باشلىرى يېرىلغان بولسىمۇ چىدىدى. بوۋاقمۇ بېقىش تېپىپ، كۈندىن - كۈنگە چىرايلى نۇرلىنىپ، تاتلىق قىلىقلىرى چىققىلى تۇردى. ئۇلارمۇ بۇ مېيىپ بوۋاققا بارغانچە ئىچىكىشىپ، قارغىش تەگكەنلەرگە بولغان بىزارلىقىنى

بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇشقان بولۇشتى.

بىر كۈنى يېرىم كېچىدە تۇيغۇن ئويغىنىپ كېتىپ ئاجايىپ بىر مۆجىزىنى كۆردى. ئاسماننىڭ باشقا جايلىرى قازاننى دۇم كۆمتۇرۇپ قويغاندەك قاپقاراڭغۇ، پەقەت ئۇلارنىڭ دەل ئۈستىدىكى بۆلىكىدىلا يۇلتۇزلار چاراقلاپ يېنىپ تۇراتتى...

ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەنلا ئۇلار ئويغىنىپ ئاسمانغا قاراشتى. ئاخشام كۆرۈنگەن مۆجىزە راست بولۇپ چىقتى. ئۇلارنىڭ دەل ئۈستىدىكى ئاسماندىن كىچىك-كىنە بىر جاي ئېچىلىپ، ئۇزۇپ يۈرگەن قىزغۇچ بۇلۇتلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

يەنە بىرەر ھەپتە ئۆتۈپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدە كۆپكۆك ئاسمان كۆرۈنۈپلا قالماي، ئۇلار تۇرۇۋاتقان دۆڭ-مۇ كۆكىرىپ، گۈل - گىياھلار ئۇنۇشكە باشلىدى. بۇ ئىشتىن ئۇلار بىر ھەقىقەتنى چۈشىنىپ يەتكەندەك بولۇشتى.

— مېنىڭ بىلىشىمچە، بۇ يەرنىڭ ھەممىلا يېرىدىن توپا يېغىپ تۇرۇشى ئادەملىرىنىڭ خۇي - پەيلىگە باغلىق ئىكەن، — دېدى تۇرگۇن.

— تۇرگۇن ئاكامنىڭ دېگىنى توغرا. ئادەملەردە پەقەت ئۆزئارا كۆيۈنۈش، مېھىر - مۇھەببەت بولغاندىلا، ئاندىن دۇنيا گۈزەللىككە تولىدۇ. بۇنى مەن بىر كىتابتىن ئوقۇغان، — دېدى زۇمرەتمۇ تۇرگۇننىڭ بۇ گېپىنى قۇۋەتلەپ.

ئۇلار ئۈستىدىكى ئاسماننىڭ سۈزۈلۈپ، ئۆزلىرى

تۇرۇۋاتقان دۆڭنىڭ كۆكىرىشىنى ئۆزلىرىنىڭ ھېلىقى مېيىپ بوۋاققا كۆيۈنگەنلىكىدىن دەپ چۈشىنىشتى. شۇڭا، بوۋاققا تېخىمۇ كۆيۈمچانلىق بىلەن قاراشقا باشلىدى. دەرۋەقە، ئاز كۈن ئۆتمەيلا بۇ دۆڭ گۈزەل باغقا ئايلىنىپ، گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىشقا، سۈپسۈزۈك سۇلار شىرىلداپ ئېقىشقا، قۇشلار بەس - بەستە سايراشقا باشلىدى. يەنە كۆپكۆك ئاسماندىن قۇياش نۇرىمۇ دەل مۇشۇ جايغا چۈشۈپ، ئۇلارغا ئاجايىپ ئىللىقلىق ئاتا قىلماقتا ئىدى...

بۇ ئىش پۈتكۈل شەھەردىكىلەرگە پۈر كېتىپ، قارغىش تەگكەنلەر تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ ئۇلار تۇرۇۋاتقان باغنى كۆرۈشتى.

— ئۇلار تۇرۇۋاتقان جاينىڭ دەرەخلىرى نېمىشقا كۆپكۆك، بىزنىڭ نېمىشقا توپا؟ ئۇلارنىڭ ئاسمىنىدىن ئىللىق ئاپتاپ چۈشۈپ تۇرىدىكەنۇ، بىزنىڭ ئۈستىمىز-دىكى ئاسماندىن نېمىشقا داۋاملىق توپا يېغىپلا تۇرىدۇ؟

— قاراڭلار، ئۇلارنىڭ ئىچىدىغان سۈيىمۇ سۈپسۈزۈك ئىكەن!

— پاھ، پاھ، ئاۋۇ مېۋىلەرنىڭ مەي بولۇپ پىشىپ كەتكەنلىكىگە قاراڭلار. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنىلا بۇ بالىلار يالغۇز يېمەكچىمىكىنە؟

قارغىش تەگكۈرلەرنىڭ بۇنىڭغا ئىچى ئاداپ، ئۇلاردىن بۇ باغنى تارتىۋالماقچى بولۇشتى. بىراق، دائىمەن قاغا كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتامدۇ ياكى باشقا بىرەر مۆجىزە يۈز بەردىمۇ ئەيتاۋۇر، ئۇلار باغنىڭ

ئىچىگە زادىلا كىرەلمىدى. شۇڭا، ئاخىر ئۇلار بۇ بالىلارغا يېلىنىپ، بۇنىڭ سەۋەبىنى دەپ بېرىشنى سوراشتى.

— بۇنىڭ سەۋەبى بەك ئاددىي، — دېدى تۇرگۇن ياپيېشىل دۆڭ ئۈستىدە تۇرۇپ پەستەكى قارغىش تەگكۈرلەرگە غالىبلارچە گىدىيىپ قاراپ، — سىلەرنىڭ شەھىرىڭلاردا مېھىر - مۇھەببەت، ئىنساپ - دىيانەت دېگەنلەر ئاللىبۇرۇن ئۆلگەنكەن، ھېچكىم ھېچكىمگە ياردەم قولىنى سۇنمايدىكەن. داۋاملىق بىر - بىرىڭلارنىڭ پېيىنى قىرقىش، ئۆز مەنپەئىتىڭلار ئۈچۈن باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش بىلەنلا كۈنۈڭلار ئۆتىدىكەن. شۇڭا، سىلەر قارغىشقا كېتىپ، شەھىرىڭلار قۇم - توپا ئاستىدا قاپتۇ. سىلەردە قاچانكى ئاشۇ پەزىلەتلەر ئەسلىگە كەلگەندە، ئاندىن سىلەرنىڭ ئاسمىنىڭلارمۇ كۆپكۆك بولۇپ، باغ - ھويلا، مەھەللىلىرىڭلار يېشىلچىلىققا تولىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا سىلەرمۇ خۇددى بىزدەك سۈپسۈزۈك سۇلارنى ئىچىپ، مەي بولۇپ پىشقان ئېسىل مېۋىلەرنى يېيەلەيسىلەر...

تۇرگۇن خۇددى داڭلىق ناتىقلاردەك ئۇلارغا خېلى ئۇزاق ۋەز ئېيتتى. بۇ گەپلەرنىڭ زادى قاچانلاردا كالىلىسىغا كىرىپ قالغانلىقىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. بەلكىم يەنە شۇ دانىشمەن قاغا كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتقاندۇ...

ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىگە كىشىلەر «ھە» دېگەندە ئانچە ئىشىنىپ كەتمىدى. تۇرگۇن ئۇلارنى ئىشەندۈرۈش

ئۇچۇن، ئىشىنى نەق مەيدانىدىلا باشلاشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

— ناۋادا ئىشەنمىسەڭلار، سىلەرمۇ سىناپ كۆرسەڭلەر بولىدۇ. مەسىلەن، ئاۋۇ ئوتتۇرا مەھەللىدىكى بىر ئۆيدىن تېخى بىر ئاي ئىلگىرى بىر قېرى مومانىنى قوغلاپ چىقىرىۋەتكەن. ئەگەر شۇ مومانىنى قايتۇرۇپ ئەكىرىپ، ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالسا، شۇلار-نىڭ باغ - ھويلىسى چوقۇم يېشىللىققا تولىدۇ. ئۇلار-مۇ خۇددى بىزگە ئوخشاش سۈپسۈزۈك سۇ ئىچەلەيدۇ.

قېرى ئانىسىنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكەن ھېلىقى ئاكا - ئۇكا بۇنىڭغا بەك ئىشىنىپ كەتمىسىمۇ، ھەر ھالدا بىر سىناپ باقمامدۇق دېيىشىپ، ئانىسىنى ئىزدەپ تېپىپ راسا ئوبدان كۈتكىلى تۇردى. ئانىسىمۇ بەك جاپادا قالغانلىقتىن بالىلىرىنىڭ بۇ ئىشىدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. دېگەندەك، بىرەر ئاي ئۆتۈپ ئۇلارنىڭ ئاسمىنىمۇ سۈزۈلۈپ، باغ - ھويلىسى كۆكىرىشكە باشلىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ھېلىقى تاش يۈرەك ئانىمۇ ئالايىتەن دۆڭگە ئىزدەپ كېلىپ:

— بالامنى بېرىۋەتكەن بولساڭلار، ئۆزۈم باقسام، — دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى.

مېيىپ بوۋىنى باغرىغا بېسىپ، ئانىلىق مېھرىنى بېرىپ باققانىدى، ئۇنىڭ ئاسمىنىمۇ سۈزۈلۈپ، باغ - ھويلىسى كۆكەرگىلى تۇردى.

ئەنە شۇ ئىشلاردىن كېيىن، پۈتكۈل شەھەردىكىلەر بارا - بارا ئۆزئارا مېھىر - مۇھەببەت،

كۆيۈمچانلىقىنىڭ نەقەدەر مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىشتى - دە، ھېچكىم تەربىيە قىلمىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن بىر - بىرىگە قىزغىن سالام قىلىشىدىغان، بىرەر-سى پېشكەللىككە ئۇچرىسا ھەممىسى تەڭ ئىچ ئاغرىتىدىغان، تەڭ يارىدەم قىلىشىدىغان بولۇشتى. كىچىكلەر چوڭلارنى ھۆرمەتلەيدىغان، چوڭلار كىچىكلەرنى ئىزىدەتلەيدىغان ئىشلارمۇ بارا - بارا ئادەتكە ئايلانغىلى تۇردى...

ئەنە شۇنداق قىلىپ ئاخىر پۈتكۈل شەھەرنىڭ ئاسمىنى تولۇق سۈزۈلۈپ، كۈندۈزى ئىللىق ئاپتاپ سېپىلىپ تۇرىدىغان، كېچىسى ساناقسىز يۇلتۇزلار كۆز قىسىشىپ بۇ شەھەرگە ھەۋەس بىلەن قارىشىدىغان بولۇشتى. يەنە پۈتكۈل شەھەر يېشىلچىلىققا تولۇپ، مەھەللە - مەھەللىلەردە سۈپسۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ، قۇشلار بەس - بەستە سايرىشىپ تۇرىدىغان بولۇشتى. كىشىلەرنىڭ ئۇستۈېشىدىكى توپا - چاڭلارمۇ يوقىلىپ، ھەممىلا ئادەمنىڭ چىرايى قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ، خۇشال كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان بولدى. بۇ ئىشتىن قاتتىق ھاياجانغا چۆمگەن بىر شائىر مۇنداق بىر شېئىر يازدى:

مېھىر - شەپقەت بولمىسا ئەلدە،
ئايلىنارىكەن باغلارمۇ چۆلگە.
قۇرۇپ كېتىپ سۈزۈك بۇلاقلار،
قالىمىزكەن لاي سۇلۇق كۆلگە.

مېهنىر - شەپقەت بولمىسا ئەلدە،
ئاسماندىنمۇ توپا ياغاركەن.
توپا ئۆرلەپ چىرايلاردىنمۇ،
يۈرت ئىچىنى جۇتلۇق باسىركەن.

مېهنىر - شەپقەت تىرىلسە بىردىن،
ئايلىنىركەن چۆللەر بوستانغا.
لاي سۇلارمۇ سۈزۈلۈپ شۇئان،
قاتار ئىكەن قۇشلار داستانغا.

مېهنىر - شەپقەت تىرىلسە بىردىن،
ئاپتاپمۇ ھەم كۈلۈپ باقاركەن.
سولغۇن كۆزلەر نۇرانە بولۇپ،
چىرايلاردىن كۈلكە ياغاركەن.
.....

تۇرگۇن بەشەيلەن يېشىل دۆڭدە تۇرۇپ بۇ گۈزەل شەھەرگە تويماي قاراشتى.

— مەن دانىشمەن قاغىنىڭ بىزنى نېمىشقا سىنىماقچى بولغانلىقىنى ئەمدى چۈشەندىم، — دېدى تۇيغۇن نېمىنىدۇر خىيال قىلىپ.

— مەن مېهنىر - مۇھەببەتنىڭ قۇدرىتىنىڭ قانچىلىك كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتتىم، — دېدى ئايچەش.

— راستتىنى ئېيتسام، بۇرۇن بۇ جايدىن بىزار بولغان بولسام، مانا ئەمدى ھېچ كەتكۈم

كەلمەيۋاتىدۇ، — دېدى زۇمرەت.

بۇ چاغدا تۇيغۇن تۇيۇقسىز باغدىكى بىر دەرەخ ئۈستىدە دانىشمەن قاغىنىڭ قونۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

— قاراڭلار، قاغا مومىمىز! — دېدى ئۇ باشقىلارغا شۇ تەرەپنى ئىما قىلىپ.

ھەممەيلەن دەرھال ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراشتى. دېگەندەك، دانىشمەن قاغا ئۇلارغا مەمنۇنلۇق بىلەن كۈلۈپ قاراپ تۇراتتى...

ئەتلەس قىز

كىچىككىنە ئەتلەس پارچىسى قۇم ئاستىدا يېتىۋېرىپ بەكمۇ زېرىكتى.

«خەپ، بورانلار ئۇچۇرۇپ كېتىپ، بۇرۇنقىدەك خالىغان جايلاردا سەيلە قىلىپ يۈرگەن بولسام نېمىدېگەن راھەت!» دەپ ئويلىدى ئۇ. بىراق، ئۇستىنى بېسىپ تۇرغان قۇم مىدىرلايدىغاندەك ئەمەس.

بىچارە ئەتلەس زېرىكىش ئىچىدە ئۇزاق - ئۇزاق خىياللار سۈرۈپ، ئاخىر يەنە ئۇيقۇغا كەتتى.

ئۇ ئاجايىپ بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇنىڭدىكى يېشىل يىپلار يېشىل نۇرلارغا ئايلانغاندى. يېشىل نۇرلار خۇددى كاۋا پېلىكىدەك ئۇچ تارتىپ، قۇم بارخانلىرىنى شويلىماقتا ئىدى. پايانسىز قۇملۇق بىردەمدىلا يېشىل نۇرلارنىڭ چىرمىشى بىلەن ياپيېشىل بوستانلىققا ئايلاندى. ياپيېشىل توغراقلار، توپ - توپ قومۇشلۇقلار، چوغدەك جۇلالىنىپ تۇرغان يۇلغۇنلار، سۈپسۈزۈك كۆللەر، شىلدىر - شىلدىر بۇلاقلار... مانا ئەمدى ئەتلەس چىرايلىق بىر قىزغا ئايلىنىپ ئۇچۇشقا باشلىدى. پاھ - پاھ، ئەسلىدە تەكلىماكان كۆز يەتكۈسىز باغ - بوستان ئىكەن ئەمەسمۇ! يول بويى ھەممىلا

نەرسە ئۇنى كۆرسىتىشىپ: «ئەنە، ئەنە، ئەتلەس قىز» دېيىشىپ ئۇنىڭغا پەخىرلىنىپ قارىشاتتى. نەشپۈت ھەدىلىرى: «ھوي، ئەتلەس قىز، ئۇسسۇغانسىز، نەشپۈت يەپ كېتىڭ» دېسە، سۆكسۆك ئاكىلىرى:

«ئەتلەس قىز، توختاڭچۇ،
بىر دەم ئارام ئېلىڭچۇ»

دېيىشىپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىشاتتى.

ئەتلەس قىز داۋاملىق چوش كۆرمەكتە. بۇ قېتىم ئۇنىڭدىكى قارا يىپلار ئوچ تارتىپ، ھەش - پەش دېگۈچە پۈتكۈل تەكلىماكان زۇلمەت قاراڭغۇلۇققا چۆمدى. «ھەي، ئىسىت! قارا باسقاندەكلا بىر ئىش بولدىغۇ بۇ!» دەپ ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. لېكىن، كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشى بار ئىشقۇ. كېچە بولغان يەردە، تاڭ ئېتىپ يورۇق كۈن بولۇشمۇ تۇرغان گەپ.

ئەتراپ تۇم قاراڭغۇ، ئاسماندىكى جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا يېقىن ئارىدىكى ئېقىن كۆللەر سۇس جىمىرلاپ تۇراتتى. ئەتلەس قىز بىر تۈپ قېرى توغراقنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق خىيال سۈردى. مۇشۇنداق يالغۇز ئولتۇرۇپ تاڭ ئاشۇرماق نېمىدېگەن ئازابلىق ئىش - ھە!

ئاخىر ئەتلەس ئاجايىپ ياخشى بىر ئامالنى ئويلاپ تاپتى. ئۇزىدىكى قىزىل يىپتىن بىر تالىنى

سۇغۇرۇۋېلىپ، نېرىدىكى ئوچۇقچىلىققا تاشلىغانىدى، ئۇ بىردىنلا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان گۈلخانغا ئايلانىدى.

گۈلخان يېقىلدى دېگەن گەپ مەشرەپ باشلاندى دېگەن گەپ. دېگەندەكلا بىردەمدىلا گۈلخان بويىغا تەرەپ - تەرەپتىن ئادەملەر يىغىلىپ، مەشرەپ باشلىنىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەللىرىگە پوتا باغلىغان، تۇماق كىيىشكەن بوۋايلارمۇ، لېچەك ئارتقان مومايلارمۇ، چەبدەس يىگىتلەرمۇ، شوخ قىزلارمۇ بار ئىدى. يەنە ئۇششاق باللارمۇ چوڭلارغا ئەگىشىپ تەڭ كېلىشكەنىدى.

دولان راۋابى، داپ، چاڭ...لارغا جور بولغان دولان مۇقامى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەكتە. چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن بەس - بەستە ئۇسسۇل ئويناشماقتا، گۈلخان يورۇقىدا ئۇلارنىڭ شوللىرى يىراق - يىراقلارغا سوزۇلۇپ، دەريا دولقۇنلىرىدەك لۆمشىمەكتە ئىدى. ئەتىلەس قىزمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ قانغۇچە ناخشا ئېيتتى، ئۇسسۇل ئويناندى.

ئەتلەس قىز قىزىل يىپتىن يەنە نۇرغۇن قىزىلگۈللەرنىمۇ پەيدا قىلىپ، قىزلارنىڭ قۇلاقلىرىغا قىستۇرۇپ قويدى.

ئويۇنا - ئويۇنا، ئاخىر ھەممەيلەن ھېرىپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى. گۈلخانمۇ ئۆچۈپ، ئەتراپ يەنە قاراڭغۇلۇق ۋە تىمتاسلىققا چۆمدى. ئەتلەس قىزمۇ ھاردى بولغاي، توغراق تۇۋدىلا يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

بىر چاغدا نېمىدۇر بىر ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. يېقىنلا بىر كۆلچەكتىكى پاقىلار

كۇرۇلدىشىۋاتقانىكەن. بىراق، تاڭ يورۇيدىغاندەك ئەمەس. ئەتلەس قىز تاڭنى كۈتىۋېرىپ بەكمۇ ئىچى پۇشتى.

«ھەي، كاللامنىڭ ئىشلىمىگىننى، بۇنىڭ ئامالى بار ئەمەسمۇ؟»

ئۇ ئۆزىدىكى سېرىق يىپتىن بىر تالنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ غۇر - غۇر شامالارغا قويۇپ بېرىپ:

— ئەي ئۇچقۇر شامال، تىلىكىمنى ئۇيۇقتا يەتكۈز! — دېدى.

شامال شۇئان سېرىق يىپنى ئۇچۇرۇپ تاڭ ئاتار ياقتا ئېلىپ باردى. سېرىق يىپ ئۇيۇقتىن تال - تال نۇر بولۇپ تارقىلىشقا باشلىدى. ھەش - پەش دېگۈچە كۈن ئۆرلەپ، يەر - جاھان ئىللىق ئاپتاپقا چۆمۈلدى. ئەتلەس قىز بۇنىڭدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى-دە، يەنە ئۇچۇشنى داۋاملاشتۇردى. كۈن تىكلەنگەنچە ئەتراپ تونۇردەك قىزىپ كېتىۋاتاتتى.

ئەتلەس قىزنىڭ بەدىنىدىن تەر شۇرقىراپ، ئىسسىقتا چىدىيالماي قالدى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ ئالدىرىماڭلار جۇمۇ، بۇنىڭغىمۇ ئامال بار.

ئەتلەس قىز بىر تۇپ يۇلغۇن تۇۋىگە چۈشۈپ، ئۆزىدىن بىر تال كۆك يىپنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئەمدى، قانداق كارامەتنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى تېپىپ بېقىڭلارچۇ. تاپالمىدىڭلارمۇ؟ بوپتىلا ئۆزەملا دەۋېتەي، يۇلغۇن بويىدا تۇرۇم - تۇرۇم دولقۇنلار سويلاپ يۇرگەن كۆپكۆك بىر كۆل پەيدا بولۇپ قالدى.

كۆلدىن ئىللىق شامال كېلىپ ئەتلەس قىزنىڭ چاچلىرىنى يەلپۈپ ئارام بېغىشلاشقا باشلىدى.

ئەتلەس قىز سۇدىن ئوچۇملاپ قېنىپ ئىچكەندىن كېيىن، كۆلگە چۈشۈپ چۆمۈلۈشكە باشلىدى. پاھ، نېمىدېگەن راھەت! ئۇ ئۇزۇپ سەل ئىچكىرىلىگەندى، يوغان بىر تۈپ توغراق بويىدىن بىر توپ ياۋا ئۈزۈمنى ئۇزۇپ چىقىپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. يەنە بېلىجانلار، قۇمچاقلارمۇ ئەگىشىۋالغانىدى.

ئەتلەس قىز قارشى قىرغاققا چىقىپ قىزىق قۇمدا قاقلىنىپ ياتتى.

يىراقتا ھەيۋەتلىك قاراقۇرۇم تاغلىرى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئەتلەس قىز قاراقۇرۇم تاغلىرىغا قاراپ غىنىچە ئاجايىپ قىزىق بىر ئويغا چۆمدى: «ئاشۇ تاغلارغا قار ياغدۇرۇپ باقايچۇ.»

ئەتلەس قىز قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ ئۈستىگە ئۇچۇپ بېرىپ، ئاق رەڭلىك يىپىدىن بىر تالنى تاشلىغانىدى، شۇ ھامان پۈتكۈل تاغ - جىلغىلار ئاپئاق قارغا پۈركىنۈپ كەتتى.

ئەتلەس قىز تاغ قاپتىلىغا چۈشۈپ، پەيدەك مامۇق قارلارنى «غاچ - غۇچ» دەسسەپ مېڭىشقا باشلىدى. ئەتراپ خۇددى ئاننىڭ سۈتىدەك شۇ قەدەر پاك ھەم يېقىملىق كۆرۈنەتتى. قاردا يەنە بىرنەچچە ياۋا توشقانمۇ مۆكۈشمەك ئويناۋاتتى.

— ھەي، توشقانلار، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە مۆكۈشمەك ئويناي، بولامدۇ؟ — دېدى ئەتلەس قىز.

توشقانلار ماقۇل بولۇشۇپ ئۇنى قوشۇۋېلىشتى. ئۇلار قارلىق دالىدىكى قورام تاشلار ئارقىسىغا مۆكۈنۈپ ئويناشنى باشلىۋەتتى.

بىر چاغدا ئەتلەس قىز سوغۇققا چىدىماي چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى. بارا - بارا پۈتۈن بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ جىم تۇرالمايلا قالدى...

دەل شۇ چاغدا ئەتلەس قىز بۇ ئۇزاق چۈشىدىن ئويغىنىپ كەتتى. ئەسلىدە بوران ئۈستىدىكى قۇملارنى ئۇچۇرۇپ، ئۇنىڭ يېرىمى قۇم سىرتىغا چىقىپ بولغان، بوراندا راسا يەلپۈنۈۋاتقانىكەن. ئەتلەس قىز بۇنىڭدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. چۈنكى، ئەمدى ئۇ ئاخىر قۇم ئاستىدىكى زېرىكىشلىك دۇنيادىن قۇتۇلىدىغان بولدى.

ئەتلەس قىز خۇشاللىقىدا ئىككىلا يۇلقۇنۇپ، قۇمنىڭ چاڭگىلىدىن ئاجراپ چىقتى-دە، بوران بىلەن بىللە يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتتى.

ئاخىر بورانمۇ توختاپ ئۇ بىر تۇپ سۆكسۆك تۇۋىگە بېرىپ قوندى. سۆكسۆكنىڭ سەل نېرىسىدىكى قۇم دۆڭنىڭ تۈۋىدە ئۇچ ئادەم نېمىنىدۇر كولاش بىلەن ئالدىراش ئىدى. ئەتلەس قىز شامالنىڭ ئىتتىرىشى بىلەن سەل ئالدىغىراق سۈرۈلۈپ ئۇلارغا سىنچىلاپ قارىدى. ئەسلىدە ئۇلار بىر قەبرىنى كولاۋاتقانىكەن...

ئۇلار ئاخىر قەبرىنى ئاچتى. قەبرىدە يۈزىگە نېپىز يېپەكسىمان رەخت يېپىلغان، يۈك توقۇلمىدىن كىيىم، بۇغا تېرىسىدىن ئۆتۈك كىيگەن، قول

تىرناقلىرى قىزىل بويالغان بىر جەسەت ياتاتتى. بىر قاراشتىلا ئۇنىڭ ئايال كىشى ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. ئۇنىڭ يېنىدا چاكاندىدىن توقۇلغان بىر سېۋەت، سېۋەتتە بىر بوۋاقنىڭ جەسىتى بار ئىدى. بوۋاقنىڭ كۆزلىرىگە ئىككى تال تاش، باش تەرىپىگە قوي ئەمچىكىدىن ياسالغان ئېمىزگۈ قويۇپ قويۇلغانىدى. قەبرە ئىچىگە ئورۇقراق بىرى چۈشتى. سېمىزرەك بىرى قەبرە سىرتىدا تۇرۇپ ئۇ سۇنغان نەرسىلەرنى ئۇتۇرلۇق يەرگە تىزىشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە سۇنۇق ساپال پارچىلىرى كۆپرەك ئىدى. ساقاللىق، بەستلىك يەنە بىرەيلەن تاماكا چەككەچ ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكىتىگە سىنچىلاپ قاراپ تۇراتتى.

— ھوي ئوغرى، قوينۇڭدىكىنى چىقار! — دەپ بىردىنلا ۋارقىرىدى ساقاللىق كىشى ئورۇققا قاراپ قولىنى شىلتىغىنىچە.

— نېمىنى! — دەپ ۋارقىرىدى ئورۇقمۇ بوش كەلمەي.

— قوينۇڭغا بىرنېمىنى تىقىۋالدىڭغۇ، — دېدى ساقاللىق دېۋەيلەپ كەلگىنىچە. ئاندىن ساقاللىق بىلەن سېمىز كىشى ئورۇقنى تارتقۇچلاپ يۇرۇپ قەبرە سىرتىغا سۆرەپ ئاچىقتى. ئورۇق ئۆزىنى باشقۇرۇپ بولالماي دۇم چۈشتى. شۇئان ئۇنىڭ قوينىدىن دۇگىلەك بىر نەرسە ۋال - ۋۇل قىلغىنىچە يەرگە دومىلاپ كەتتى.

— ۋاھ، ئالتۇن بىلەزۈك! — دەۋەتتى سېمىز بىلەن ساقاللىق كۆزلىرىنى چۆچەكتەك چەكچەيتكىنىچە.

ئاندىن ئۇچى بىلەزۇكنى تالىشىپ پوملاقلىشىپ كەتتى.

— مەن ئاۋۋال تاپقاندىكەن مېنىڭ! — دەيتتى ئورۇق.

— قانداقسىگە سەن گۇيىنىڭ بولىدۇ، بۇ قەبرىنى مەن تاپقاندىكەن مېنىڭ، — دەيتتى ساقاللىق.

ئۇچەيلەن خېلى تالاشقاندىن كېيىن ئاخىر ھاردى بولغاي، ھەممە نەرسىنى تەڭ بۆلۈشىدىغانغا كېلىشتى.

بۇ چاغدا ئەتلەس قىز شامالنىڭ ئۇچۇرۇشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغانىدى.

— ئەتلەسقۇ بۇ! — دېدى ساقاللىق ئەتلەس قىزنى دەرھال قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ.

— قەدىمكىلەر توقۇغان ئەتلەستەك قىلىدۇ، — دېدى ئورۇق.

— خېلى پۇلغا يارىغۇدەك، — دېدى سېمىزمۇ خۇش بولغىنىدىن.

ئەتلەس قىز ئۇلارنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ قېچىپ كەتمەكچى بولدى، بىراق ئەمدى قېچىش مۇمكىنمۇ. بەلكىم بۇ ناكەسلەر ئۇنى يىراق جايلارغا ئاپىرىپ كىم-لەرگىدۇر سېتىۋېتەر. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مەڭگۇ ئەينەك قەپەسكە سولىنىپ ئۆتۈشكە مەجبۇر بولار. شۇلارنى ئويلاپ ئەتلەس قىزنىڭ كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش تۆ-كۈلدى. بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن قۇم بارخان-لىرىغا قاراپ: «مېنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!» دەپ بار ئاۋازى بىلەن نىدا قىلدى. ئۇنىڭ نىداسىنى كېيىن

ئوغرىلىرى ئاڭلىيالمايتتى. ئەمما، بۇ نىدانى شۇ تاپتا باياتىن بېرى بۇ جايدا ھەممە ئىشنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان تۇرگۇن، ئايچەش، تۇيغۇن، زۇمرەت، ئايچەچەكلەر ئاڭلاپ تۇرۇۋاتاتتى.

ئايچەش ئەتلەس قىزنىڭ ئېچىنىشلىق نالىسىغا چىداپ تۇرالماي، «تەپكەك باتۇر» دەپ بىرلا پىچىرلىدى. غانىدى، ئالقىنىدىكى خاسىيەتلىك ئۆتۈك بىردىنلا يوغىناپ بۇركۈتتەك ئۇچۇپ بارغىنىچە كېپەن ئوغرىلىرىنى قارىقويۇق تەپكىلى تۇردى. بۇ تۇيۇقسىز زەربىدىن مەڭدەپ كەتكەن كېپەن ئوغرىلىرى بۇنى «قەبرىدىكى ئۆلۈكنىڭ ئەرۋاھى ئوخشايدۇ» دەپ چۈشىنىپ قېلىشتى - دە، ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي بەدەر قاچقىلى تۇرۇشتى. ئۆتۈك ئۇلارنى خېلى جايلارغىچە تېپىپ قوغلىۋەتكەندىن كېيىن، ئايچەش ئۆتۈكىنى قايتۇرۇپ ئەكېلىۋالدى.

قەبرىدىن ئوغرىلانغان نەرسىلەر ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئۆز ئورنىغا قايتىپ، قەبرىمۇ بۇرۇنقى كۆمۈكلۈك ھالىتىگە كەلدى. ئاندىن تۇيغۇن خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن قەبرىنىڭ ئۈستىگە قۇم كۆچۇرۇپ تاپالماس قىلىۋەتتى.

ئەتلەس قىز ئۇلارغا قانداق رەھمەت ئېيتىشىنى بىلەلمەيتتى. ئەمما، ئايچەش ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن چەقىپ تۇرغان چەكسىز مىننەتدارلىقتىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ بولدى.

ئۇلار ماڭىدىغان چاغدا، ئەتلەس قىز:

— مېنىمۇ ئالغاچ كېتىڭلارچۇ، ئۆزۈم يالغۇز تۇ-
رۇپرىپ بەك زېرىكتىم، — دەپ يالۋۇردى.

تۇرگۇن بەشەيلەن ئەتلەس قىزنى ئېلىپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇردى. يول بويى ئەتلەس قىز ئۇلارغا ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ ئەسلىدە ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى يۇرۇڭقاش دەرياسى بويىدىكى بىر باپكار توقۇغان ئەتلەس ئىكەن. كېيىن بىر قىزغا كۆڭلەك تىككەندە مۇشۇ پارچىسى ئېشىپ قالغانىكەن. ئۇزاق زامانلاردىن كېيىن بۇ شەھەرنى قۇم بېسىپ كېتىپ، بۇ كۆڭلەك قۇم ئاستىدا قاپتۇ. بوراڭ-لارنىڭ ئۇچۇرۇشى بىلەن قۇم يۆتكىلىپ، ئەتلەس پار-چىسى تەكلىماكاندا سەرسان بولۇپ ئۇچۇپ يۈرۈپتۇ. ھېلى كۆمۈلۈپ، ھېلى ئېچىلىپ، قۇم ئاستىدىكى تالاي - تالاي شەھەرلەرنى كۆرۈپتۇ. ئەمما، يالغۇزلۇق-نىڭ دەردى جېنىغا پېتىپتۇ...

ئۇلار ماڭە - ماڭە يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ ئاياغ ئېقىنىغا قانداق چىقىپ قالغانلىقىنى بىلمەيلا قېلىشتى. دەريا بويىدىكى يۇلغۇنلۇق ئارىسىدىن يەنە كىچىككىنە بىر قوشاما ئۆيمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قوشاما ئۆينى كۆرۈپ ئەتلەس قىز ئۇلارنىڭ ئالدىدىلا ئۇچۇپ بېرىپ قوشاما ئۆي ئالدىدىكى جىگدىگە قوندى. قوشاما ئۆي ئالدىدا ئاتمىشلاردىن ھالقىغان بىر موماي پالاس توقۇپ ئولتۇراتتى.

ئەتلەس قىز موماي توقۇۋاتقان رەڭدار پالاسقا زوق-لىنىپ خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردى. ئاڭغىچە تۇرگۇن

بەشەيلەنمۇ يېتىپ كېلىشتى. بىراق، مومای ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى كۆرمىدى.

مومای ئولتۇرۇۋېرىپ بېلى تالدى بولغاي، ئورنىدىن تۇرۇپ بېلىنى مۇشتلىغىنىچە:

— خەپ، خەپ، بىر قىزىم بولغان بولسىچۇ، مۇشۇنداق چاغلاردا بېلىمنى تۇتۇپ قويسا قانچە خۇش بولۇپ كېتەرىدىم، — دېدى ئۇھسىنىپ.

بۇ چاغدا بوۋايمۇ ئېشەككە ئوتۇن ئارتىپ قايتىپ كەلدى.

— تېخىچىلا توقۇپ ئولتۇرۇپسەنغۇ، مومای. تاماق ئەتمەمدىڭمۇ؟ — دېدى بوۋای ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

— مانا ئەمدى، — دېدى مومای شۇنداللا چۈش بولۇپ كەتكەنلىكى ئېسىگە كېلىپ.

— خەپ، بىر ئوغلۇم بولغان بولسىچۇ، — دېدى بوۋايمۇ ئوتۇنلارنى چۈشۈرۈۋېتىپ. ئاندىن ئۆينىڭ ئالدىدىكى جىگدىلەرگە قونۇۋېلىپ ھەدەپ جىگدە چوقۇۋاتقان قاغىلارنى تاش ئېتىپ قوغلىدى.

— ھۇش، يوقىلىش ئاچ پاقىلار!

بوۋای ئۆيگە كىرىپلا ئىدىشتىن قاپاق چۆمۈچىتە سۇ ئېلىپ غۇرتۇلدىتىپ ئىچكەندىن كېيىن، مومىيىغا:

— مۇشۇ قارا قاغىلاردىن ئەجەبمۇ تويدۇم، بارى يوقى ئاشۇ ئىككى تۇپ جىگدىنىمۇ قۇرۇتۇپ بولای دەپتۇ، — دەپ ۋايسىغىلى تۇردى.

— ماۋۇ چاشقانلارنىڭ ئەلىمىنى دېمەمسىز، —

دېدى مومايمۇ دەرد تۆكۈپ، — بۇغداي ئېلىپ قويغان تاغارلاردىن تەشمىگىنى قالماپتۇ.

— يەنە ياۋا توشقانلارنىڭمۇ دەردى يېتىپ ئاشىدۇ، — دېدى بوۋاي، — تەرگەن كۆكتاتلارنى قىرىپ بوپتۇ.

— خەپ، خەپ، ئىگەكىم. بىر بالىمىز بولۇپ قالغان بولسا قانداق ياخشى بولار ئىدى.

— ئاۋۇ توخۇلارنىڭ ئەلىمچۇ تېخى، — دېدى مومايى، — ھېلى ئۆگزىنى تاتىلىغان، ھېلى يېيىپ قويغان قاقلارنى چوقۇغان. قېرىغان جېنىمدا ھېچ يېتىشەلمەيلا قالدىمغۇ. ئۇھ...

— ھەي، قېرىپتۇق. ياش ۋاقتىمدىغۇ يولۋاسقىمۇ بوزەك بولمىغان. مانا ئەمدى چاشقانلارمۇ بوزەك قىلغىلى تۇردى. بىر بالىمىز بولغان بولسىغۇ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ تاش ئېتىپ ھېچنېمىنى يولاتماس ئىدى.

— شۇنى دېمەمسەن، مومايى. خۇدايىمنىڭمۇ بىزگە رەھمى كەلمىدى. «جان بار يەردە قازا بار» دەپ ئەتە - ئۆگۈن موككىدىلا ئۆلۈپ تارتىپ قالساق، يىغىمىزنى كىممۇ يىغلار - ھە؟

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىرپەس مۇڭلىنىپ تۇرۇپ كېتىشتى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان ئەتلەس قىزنىڭ بوۋاي - مومايغا ئىچى ئاغرىدى ھەم ئۇلارغا قىز بولۇۋالغۇسى كەلدى.

دېمىسىمۇ، مۇشۇنداق بىچارە، ئاق كۆڭۈل بوۋاي-
مومايغا قىز بولغاندىنمۇ خۇشاللىق ئىش بولماس.
ئەتلەس قىزنىڭ شۇ هامانلا قوشاما ئۆيگە يۈگۈرۈپ
كىرگۈسى كېلىپ كەتتى. «بىراق، چىرايىم قان-
داقتۇ - هە؟ قۇم ئاستىدا يېتىۋېرىپ سەتلىشىپ
كەتتىممىكىن؟» شۇ ئوي كۆڭلىدىن كېچىپ، ئاۋۋال
ئۆز چىرايىنى بىر كۆرۈپ باقماقچى بولدى - دە، يېنىد-
ىكى كۆلچەك بويىغا باردى. پاھ، پاھ، نېمىدېگەن ئۆز
قىز بۇ! هۆپپىدە گۈللەر ئېچىلغان باغنى ئەسلىتىدىغان
چىمەندوپپىسى، قىرىق كوكۈلسلىق تال - تال چاچلە-
رى، چوغدەك جۇلالىنىپ تۇرغان ئەتلەس كۆڭلىكى
ئۇنىڭ ئايدەك جامالىنى تېخىمۇ نۇرانە كۆرسىتىپ تۇ-
راتتى. ئەتلەس قىز ئۆز هۆسن - جامالىدىن مەمنۇن
بولۇپ، پىسسىكىدە كۈلگەندى، ئويماقتەك زىنىخلە-
رى ئۇنى تېخىمۇ ئوماق كۆرسىتىۋەتتى.
ئەتلەس قىز شۇ خۇشاللىقىدا ئۇدۇل قوشاما ئۆيگە
يۈگۈرۈپ كىردى.
— دادا، ئانا، مەن سىلەرگە قىز بولغىلى كەل-
دىم! — دەۋەتتى ئەتلەس قىز ئىشىكتىن كىرىپلا.
«خۇدايىم توۋا! بۇ نېمە كارامەت! هازىرلا بىر
قىزىمىز بولسىچۇ دېسەك، راستتىنلا بىر قىز كىرىپ
كېلىۋاتىدىغۇ؟»
بوۋاي بىلەن مومای ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا
بولۇپ قالغان بۇ قىزغا هەيران بولۇپ قاراپلا قالدى.

— سىز، سىز نەدىن كەلگەن؟ كىمنىڭ قىزى-
سىز؟ — دېيىشىدى بوۋاينىڭ تىلى ئارانلا گەپكە
كېلىپ.
— مەن قۇملۇقتىن كەلدىم، تەكلىماكاننىڭ قى-
زى، — دېدى ئەتلەس قىز.
— ئىسمىڭىز چۇ؟
— ئەتلەس قىز.
— كىمنى ئىزدەيسىز؟
— سىلەرنى ئىزدەپ كېلىشىم. خالىساڭلار سە-
لەرگە قىز بولۇپ كەتسەم دەيمەن.
بۇ گەپ - سۆزلەرگە بوۋاي - موماينىڭ ھېچ
ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ئاخىر ئۇلار بۇمۇ خۇدايىمنىڭ
بىزگە قىلغان ئىلتىپاتى بولسا كېرەك دەپ، ئەتلەس
قىزنى قىز قىلىۋېلىشقا ماقۇل بولدى. قىز موماينىڭ
قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى. موماي ئۇنى باغرىغا چىڭ بە-
سىپ، چاچلىرىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىلىدى.
قىز بىردەمدىلا شۇنداق ئوخشىتىپ لەڭمەن ئەتتە-
كى، بوۋاي، موماي ئۆمرىدە مۇنداق ئوخشىغان لەڭمەن-
نى يەپ باقمىغانىدى. ئاندىن ئەتلەس قىز ئۆي ئىچىنى
پاكىز سۈپۈرۈپ، شۇنداق رەتلىك سەرەمجانلاشتۇردى.
قىزنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا قاراپ بوۋاي بىلەن موماي
خۇش بولغىنىدىن ئۇنىڭ ئەتراپىدىن پەرۋانىدەك ئايلە-
نىپ نېرى كېتەلمەيلا قالدى.

ئەتلەس قىز سىرتقا ماڭغانىدى، بوۋاي بىلەن مو-
ماي ئارقىسىدىن ئەگىشىپ تەڭ چىقتى. ئەتلەس قىز
يىراقتىكى توغراقلارغا قونۇۋالغان قاغىلارغا قاراپ قا-
غىلارنىڭ تىلىدا خىتاب قىلدى:

— ھەي، ئىنساپسىز قاغىلار، جاڭگالدىكى شۇنچە
جىگدىلەر يېتىشمىدىمۇ سىلەرگە؟ مۇشۇ بىچارە بو-
ۋاي - مومانىنى بوزەك قىلساڭلار سەت ئەمەسمۇ!

قاغىلار دەسلەپتە ئەتلەس قىزنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تە-
لىدا سۆزلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ھەيران قېلىشتى. ئۇ-
نىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلا - ئاڭلا ئاخىر قايىل بولۇشۇپ،
قىلغان ئىشلىرىغا خىجالەت بولۇشقا باشلىدى.

ئەتلەس قىز يەنە ياۋا توشقان، توخۇ، ئىت -
مۇشۇك، چاشقان، پاشا - چۈنلارغىچە ھەممىسىگە
تەربىيە ئىشلەپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن جىمى جان -
جانىۋارلار تەسىرلىنىپ، بۇنىڭدىن كېيىن بوۋاي بىلەن
مومانىنى بوزەك قىلماسلىققا ۋەدە قىلىشتى. قاغا، ياۋا
توشقان، بۇغا، كېيىكلەردىن بىرمۇنچىسى بوۋاي بىلەن
مومايغا بالا بولۇپ كېتىدىغان بولۇشتى تېخى!

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئوتۇن لازىم بولسا جاڭگال-
دىن ھايۋانلار ئۆزلىرى ئەكېلىپ بېرىدىغان بولدى.
توخۇ، قاغىلارمۇ مەخسۇس زىياندىش ھاشاراتلارنىلا
يەپ، ئۇلارنىڭ كۆكتاتلىقىنى قوغدايدىغان بولدى.
چاشقانلارمۇ بوۋاي - مومانىڭ ئارامچىلىقىنى دەپ

باشقا بىر جايغا كۆچۈپ كېتىشتى.

بوۋاي - مومای بۇ ئىشچان، ئەقىللىق قىزغا كۈندىن - كۈنگە ئامراق بولۇپ كەتتى. ئەتلەس قىزمۇ مۇشۇنداق كۆيۈمچان، ئاق كۆڭۈل بوۋاي - مومايغا قىز بولغىنىدىن ئۆزىنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلدى.

تونۇر بېشىدا

ئۇلار نىيەتىكى يۇلغۇن، جىگدىلەر بىلەن پۇركەن-گەن بىر مەھەللىدە كېتىۋېتىپ، بىر ئۆينىڭ قېشىدا-كى تونۇر بېشىدا ئوچ بالىنىڭ ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىۋات-قانلىقىنى كۆرۈپ قېلىشتى. تۇيغۇن بىلەن زۇمرەت بالىلارنىڭ تونۇر بېشىدا ئولتۇرۇپ چۆچەك ئېيتىشىدا-غانلىقىنى پەقەت كىتابلاردىنلا ئوقۇغان، ئەمما ئۆز كۆ-زى بىلەن كۆرۈپ باقمىغانىدى، شۇڭا بۇ ئىشقا قىزىقىپ قالدى.

— ئۇلار قانداق پاراڭلارنى قىلىشىدىكىن، بېرىپ ئاڭلاپ باقامدۇق؟ — دېدى تۇيغۇن.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن ماقۇل دېيىشىپ، ئۇ بالىلار-نىڭ قېشىغا بېرىشتى. ئۇلار بۇ ناتونۇش بالىلارغا ھەي-ran بولۇپ قاراشتى.

— بىركىمنى ئىزدەۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى ئون ئىككى ياشلار چامىسىدىكى ئوغۇل. ئۇ بالىلارنىڭ چو-ڭىدەك قىلاتتى.

— ياقەي، قارىساق، تونۇر بېشىدا ئولتۇرۇپسىز-لەر، پارىڭلارنى ئاڭلاپ باقساقمىكىن دەپ كېلىشى-مىز، — دېدى تۇيغۇن ئۇلارغا كۈلۈمسىرەپ.

بۇ گەپ بىلەن ئۇ بالىلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويغاندىن كېيىن، يەنە تۇرگۇن بەشەيلەنگە قاراشتى.

— سىلەر قەيەردىن كەلگەن؟ — دەپ سورىدى بالىلارنىڭ چوڭى.

تۇرگۇن ئۆزلىرىنى بىرمۇبىر تونۇشتۇرۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ بالا ئۇلارنىڭ چىرايىدىكى سەمىمىيلىككە ئاخىر قايىل بولۇپ، خالاپ - خالىمايراق ئۇلارنىمۇ تونۇر بېشىغا تەكلىپ قىلدى. ئەسلىدە ئۇلار تونۇرغا كاۋا كۆمۈپ قويۇپ، پاراڭلاشقاچ ئولتۇرۇشقانكەن. چوڭىنىڭ ئىسمى مەتتۇرسۇن، ئوتتۇرانچىسىنىڭ مەتروزى، كەنجىسىنىڭ مەتقۇربان ئىكەن.

— بىزنىڭمۇ بىر كاۋىمىز بار ئىدى، تەڭ پىشۇرۇپ، تەڭ يېسەك بولامدۇ؟ — دېدى تۇيغۇن.

— مەيلى، — دېدى مەتتۇرسۇن ئۇنى «چاقچاق قىلمۇاتامدىغاندۇ؟» دېگەندەك سەل گۇمان ئارىلاش.

تۇيغۇن بىر دوقمۇشتىن ئايلىنىپ، خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن ئىچىگە يېۋا توشقانىنىڭ گۆشى سېلىنىپ، تېشىغا لاي سۇركەلگەن بىر كاۋىنى پەيدا قىلدى-دە، تونۇر بېشىغا كۆتۈرۈپ كەلدى.

ئۇلار كاۋىنى تونۇرغا كۆمۈپ بولغاندىن كېيىن پاراڭغا چۈشۈشتى. بىردەم تاغدىن - باغدىن پاراڭلاشقاندىن كېيىن:

— چۆچەك ئېيتىشامدۇق، — دېدى تۇرگۇن.

بۇنىڭغا ھەممەيلەن ماقۇل بولۇشتى.

— ئاۋۋال سىلەر سۆزلەڭلار، — دېدى

مەتتۇرسۇن تۇرگۇنگە يول بېرىپ.

— ياق، ئاۋۋال سىلەرنىڭكىنى ئاڭلاپ باقايلى، — دېدى تۇرگۇن. «سەن سۆزلە، سەن سۆزلە» دېيىشىپ ئاخىر مەتتۇرسۇن ئاۋۋال سۆزلەيدىغان بولدى.

— بۇرۇنقى زاماندا جاڭگال بويىدا بىر بالا ئۆتكەن-كەن، — دەپ سۆز باشلىدى مەتتۇرسۇن بوۋىسىدىن ئاڭلىغالغان بىر چۆچەكنى ئېيتىپ، — ئۇ ناھايىتىمۇ ئاق كۆڭۈل، ئىشچان ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ جاڭگالغا ئوتۇنغا بېرىپ بىر قاپاق تېپىۋاپتۇ. قاپاقنى ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ تۇرۇشىغا قاپاقتىن سادا كەپتۇ.

مەتتۇرسۇن سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە دېمىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىردەم تىنىۋالدى.

— بولمامسەن، — دېدى مەتتۇربان چۆچەكنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاشقا تەقەززا بولۇپ.

— نېمە ئالدىرايسەن، — مەتتۇرسۇن ئۇنىڭغا «گېپىمگە قوشۇق سالما» دېگەن مەنىدە ئالىيىپ قاراپ قويغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — قاپاقتىن: «مەن بىر خىسلەتلىك قاپاق، بۇلدۇق دەپ بىر قېتىم دېسەڭ مەندىن سۇ چىقىدۇ. چېپ دېسەڭلا دەرھال توختايدۇ. ئەمما، كەينى - كەينىدىن ھەرگىز ئۇدا ئىككى قېتىم بۇلدۇق، بۇلدۇق دەپ سالما، بولمىسا مەندىن چىققان سۇنى توختىتالمايسەن» دېگەن سۆزلەر ئاڭلىنىپتۇ. ئوتۇنچى: «بۇمۇ خۇدانىڭ بەرگىنى، بۇنىڭدىن كېيىن چۆلدە سۇ تاپالماي قالارمەنمۇ

دەپ ئەنسىرىمەيدىغان بولدۇم» دەپ ئويلاپ شۇنچىلىك خۇش بولۇپ كېتىپتۇ. ئاندىن سىناپ بېقىش ئۈچۈن قاپاقنا قاراپ «بۇلدۇق» دەپتىكەن، قاپاقتىن سۇپسۇزۇك سۇ بۇلدۇقلاپ ئېقىشقا باشلاپتۇ. ئوتۇنچى قولىغا يۇزلىرىنى يۇيغاندىن كېيىن قانغۇچە ئىچىپتۇ. سۇ شۇنچىلىك مۇزدەك ھەم تاتلىق ئىكەن. ئاندىن «چىپ» دەپتىكەن شۇئان سۇ توختاپتۇ. ئوتۇنچى يولدا كېتىۋېتىپ ئۇسساپ كەتكەنلەرگە قاپقىدىن سۇ بېرىپتۇ. مەھەللىسىگە بارغاندىن كېيىن ئۇسساپ كەتكەنلەر، بېغىنى سۇغىرالمىغانلارنىڭ ھەرقاندىقىغا ياردەمنى ئايىماپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكلۈكى ئاخىر بېشىغا بالا بوپتۇ. بىر كۈنى ئۇنىڭ بۇ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتىرىگە كۆزى قىزارغان بىر مۇشتۇمزور قاپاقنى ئۇنىڭدىن تارتىۋاپتۇ ھەمدە شۇنىڭدىن كېيىن سۇ دېگۈچىلەرگە سۇ سېتىپ پۇل تاپىدىغان بولۇۋاپتۇ. بىچارە ئوتۇنچى ھەر قېتىم قاپقىنى بېرىۋېتىشنى سوراپ بارسىلا ئۇ مۇشتۇمزوردىن تاياق يەپ قايتىپ كېلىدىكەن. ئاقىۋەتتە شۇنداق بىر ئىش يۈز بېرىپتۇكى، — مەتتۇرسۇن بىردەم تىنىۋالغاندىن كېيىن چۆچىكىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇ مۇشتۇمزور بىر كۈنى قاپاقنا قاراپ ئالدىرىغىنىدىن «بۇلدۇق، بۇلدۇق» دەپ ئىككى قېتىم دەپ ساپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قاپاقتىن چىققان سۇ زادىلا توختىماپتۇ. سۇ ئاققانچە ئۇلغىيىپتۇ، دەسلەپتە ئېرىقتەك، ئاندىن ئۆستەڭدەك، ئاخىردا بېرىپ سەل كەلگەندەك ئېقىشقا باشلاپتۇ. ئېقىپ، ئېقىپ ئاخىر

هېلىقى مۇشتۇمزورنىمۇ ئېقىتىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ چۆچەكمۇ تۈگەپتۇ.

مەتتۇرسۇن سۆزلەپ بولۇپ ئۇلارغا «قانداقراق-كەن؟» دېگەن مەنىدە بىرقۇر قارىدى. بۇ چۆچەكنىڭ بەزى يەرلىرى كەمتۈكتەك تۇيۇلسىمۇ، لېكىن تۇرگۇن يەنىلا ئۇنى ماختاپ:

— بەك ئوبدان سۆزلىدىڭ، ھەقىقەتەن ياخشى-كەن، — دەپ ماختىدى. قالغانلارمۇ «ۋاي، بەك قى-زىقكەن!» دېيىشتى، ئاندىن «ئەمدى كىم سۆزلەي-دۇ؟» دېيىشىپ بىر - بىرىگە قاراشتى.

— مەن سۆزلەيچۇ، ئاكا، — دېدى مەتقۇربان بۇ چاغدا ئاكىسىغا يېلىنىش نەزىرىدە قاراپ.

— ئاۋۋال مۇنۇ مېھمانلار سۆزلىسۇن، — دېدى مەتتۇرسۇن.

— مەيلى، ئاۋۋال ئۇكىڭنىڭكىنى ئاڭلايلى، — دېيىشتى ئايچەش بىلەن زۇمرەت تەڭلا. شۇنىڭ بىلەن مەتقۇربان چۆچەك سۆزلەشنى باشلىدى.

— بۇيۇنقى زاماندا، — دەپ سۆز باشلىدى مەتقۇر-بان قوشۇمىسىنى تۇرگىنىچە چۇچۇك تىلدا، — بەك ئەقىللىق بىر بالا بوپتىكەن. ئۇ... ئۇ بەكمۇ ئەقىللىق ئىكەن...

مەتقۇربان شۇنداق دەپلا جىممىدە بولۇپ قالدى.

— ھە، ئاخىرىچۇ؟ — دەپ تەقەززا بولۇشۇپ ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراشتى تۇرگۇن بەشەيلەن.

— بۇ داۋاملىق ئاشۇنداق. سۆزلەيمەن دەپ باشلاپ

قويۇپلا ئاخىرىنى دېمەيدۇ، — دەپ ئەيىبلىدى مەتروزى ئىنىسىنى.

— ئۇنداق دېمەي تۇرغىن، مەتقۇربان چوقۇم دېيەلەيدۇ، — دەپ ئۇنى رىغبەتلەندۈردى تۇرگۇن.

— ھە، ئۇ بالا شۇنداق ئەقىللىق ئىكەن، — دەپ تۇرگۇننىڭ ئىلھاملاندۇرۇشى بىلەن يەنە سۆز باشلىدى مەتقۇربان، — ئۇ بالا بىر كۈنى قوغۇن سېتىۋاپتۇ. قوغۇنىنى ئۆزى، ئۇرۇقىنى توخۇسى، شاپىقىنى ئېشەكى يەپتۇ.

— ۋاي - ۋۇي، سېنىڭ دەيدىغىنىڭ كەچ كىرگەچە شۇ بىرلا، يا تولۇق دېمەيسەن، — دەپ يەنە ئەيىبلىگىلى تۇردى مەتروزى.

— ئاخىرىنى ئاڭلايلىچۇ، — دېدى تۇيغۇن مەتقۇربانغا يان بېسىپ، — قېنى سۆزلىگىنىچۇ، ئاپئاق ئۇكام.

— سۆزەپ بويدۇم، — دېدى مەتقۇربان كۆزلىرىنى سەبىيلەرچە پىلدىرلىتىپ.

— ھە، بوپتۇ، بۇ چۆچەكنى مەنمۇ ئاڭلىغانىدەك قىلغان، — دېدى ئايچەش بىردىنلا سۆز قىستۇرۇپ، — ئىشقىلىپ، مەتقۇربان ئۇكام ئوبدان سۆزلىدى.

— ئەمدى كىم سۆزلەيدۇ؟ — دېدى مەتتۇرسۇن تۇرگۇن بەشەيلەنگە بىرقۇر قاراپ.

— تۇرگۇن ئاكام بىر چۆچەك سۆزلەپ بەرسۇن، ئۇ چۆچەك سۆزلەشكە بەك ئۇستا! — دېدى زۇمرەت تۇرگۇنگە قاراپ. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن ئۇنىڭ

چۆچەك سۆزلەپ بېرىسەن دەپ تۇرۇۋېلىشتى. تۇرگۇن بىر دەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن گېلىنى قىرىپ قويۇپ ئالدىرىماي سۆز باشلىدى:

— بۇرۇنقى زاماندا، تەكلىماكان بۇك - باراقسان ئورمانلىق بىلەن تولغانىكەن. ئورمانلىقلاردا شىر، يىلپىز، پىل، بۇغا، كېيىك، يولۋاس، مولۇن دېگەندەك جىمى ھايۋان بار ئىكەن. بەزى جايدىكى ئورمانلىقنىڭ قېلىنلىقىدىن كىرىشكىمۇ كىشى ئەيمىنىدىكەن. ئەنە شۇ بۇك - باراقسانلىق ئارىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان «قارامىرەن» دېگەن بىر دەريا بويىدا بىر بەگلىك بار ئىكەن. بىر كۈنى بۇ بەگلىكنىڭ بېگى تۈيۇقسىزلا ئۆلۈپ قېلىپ، ئۇنىڭ تېخى تۇغۇلمىغان ئوغلىنى ۋارىسى قىلىپ تاللاشقا توغرا كەپتۇ. بىراق، بەگنىڭ قاراباش ئىسىملىك ئىنىسىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ ھوقۇق تارتىۋېلىش قەستىدە بوپتۇ ھەمدە قول ئاستىدىكىلەرنى يەڭگىسىنى ئورمانغا ئاپىرىپ ئۆلتۈرۈۋېتىشنى بۇيرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى چاپارمەن قاراباشنىڭ ئېغىرئاياغ يەڭگىسىنى قېلىن ئورمانلىققا ئېلىپ بېرىپتۇ. بىراق، ئۇلارنىڭ ئېغىربوي بىر ئايالىنى ئۆلتۈرۈشكە زادىلا قولى بارماپتۇ. شۇڭا، ئۇنىڭدىن ئوردىغا ھەرگىز قايتىپ بارماسلىق ھەققىدە ۋەدە ئالغاندىن كېيىن، ئۇنى ئورمانلىققا تاشلاپ قويۇپ بېشىنى ئېلىپ باشقا - باشقا ياققا كېتىپ قېلىشىپتۇ. ئۇ ئايال «ئورماندا بۆرە - يولۋاسلار يەپ كېتەرمۇ؟» دەپ ئەندىسىرىگەنىكەن، بەختكە يارىشا جىمى ھايۋانلار ئۇنىڭغا

ھېسداشلىق قىپتۇ. ئاخىر ئۇ ئايال ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، شۇنچىلىك چىرايلىق ھەم بۇدرۇق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئانىسىنىڭ سۈتى يېتىشمەپتىكەن، بىر مارال كېلىپ بالىنى ئېمىتىپتۇ. بىر كۆك بۆرە تېخى ئۇ ئوغۇلغا قۇتېىلگە دەپ ئىسسىمۇ قويۇپ قويۇپتۇ.

تۈرگۈن سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، تۈيغۇن خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن ھەممەيلەننى تۈرگۈن سۆزلەپ بېرىۋاتقان ئاشۇ قېلىن ئورمانلىق ئىچىگە ئەكېلىپ قويدى.

— ۋوي، بىز نەگە كېلىپ قالدۇق؟ — دېيىشىپ كەتتى مەتتۇرسۇن ئۇچ ئاكا ـ ئۇكا ئەتراپتىكى بۇككىدە ئورمان، «شىر ـ شىر» ئېقىۋاتقان بۇلاق سۈلىرى ھەمدە قۇتېىلگە، ئۇنىڭ ئانىسى ھەمدە ئۇنىڭ قېشىدا يولۋاس، بۇغا، جەرەن دېگەندەك جىقلا ھايۋانلارنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈشۈپ.

— يولۋاس! يولۋاس! تېز قاچايلى! — دەپ ئەنسىز ۋارقىرىۋەتتى مەتروزى قورققىنىدىن. شۇئان مەتتۇرسۇن بىلەن مەتقۇربانمۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ قاچماقچى بولدى.

— قورقماڭلار! — دېدى بۇ چاغدا تۈرگۈن كۈلگىنىچە ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، — تۈيغۇن ئاكاڭلار كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇلارنىڭ ھەممىسى خىيالىي تۈيغۇ، ئۇ يولۋاس بىزگە ھەرگىز چېقىلمايدۇ.

تۇرگۇن ئۇلارنى ئىشەندۇرۇش ئۈچۈن يولۇاسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى، يولۇاسمۇ خۇددى ئۇنىڭ بىلەن قەدىناس دوستىتەك ئۇنىڭغا ئاستا سۇركىشىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن مەتتۇرسۇن ئۇچەيلەننىڭ كۆڭلى ئاستا ئورنىغا چۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قېشىغا باردى. ئەمدىلىكتە تۇرگۇن باياتىن سۆزلەۋاتقان چۆچەك ئۇلارنىڭ راست كەچۈرمىشىگە ئايلىنىپ قالغانىدى.

قۇتبېلگەنىڭ ئانىسى بۇ بالىلارنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلار ھايۋانلار بىلەن دوست بولۇپ، قۇتبېلگە ئىنىسىنى ئويناتىپ، بىللە ئۆسۈشكە باشلىدى. تۇيغۇن خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئۇلارغا چىرايلىق بىر ئۆي ياساپ بەردى، تۇرگۇن تىلتاش بىلەن ھەممەيلەنگە جەمى ھايۋاناتنىڭ تىلىنى ئۆگىتىپ قويدى.

قۇتبېلگە شۇنچىلىك باتۇر، شۇنچىلىك زېرەك ھەم چەبدەس چوڭ بولسىكى، ھېچكىمنى ئۇنىڭغا تەڭ قىلغىلى بولمايتتى.

بىر كۈنى قاراباش بەگ شىكارغا چىقىپ، سۇ بويىدا بىرنەچچە بالىنىڭ ئويناپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قۇتبېلگەمۇ بار ئىدى. قۇتبېلگە ئاتىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى. شۇڭا، ئۇنى كۆرۈپلا قاراباش بەگنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشتىدە، نۆكەرلىرىگە دەرھال ئۇنى تۇتۇشنى بۇيرۇدى. قۇتبېلگە يىلپىز يۈگۈرۈشىدە يۈگۈرۈپ ئۇلارنىڭ زادىلا

يەتكۈزمىدى. قالغان بالىلارمۇ «قاچە - قاچە» ئاخىر قۇتۇلۇپ قالدى. ئورمان ئىچىدىكى ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، زۇمرەت:

— قولىمىزدا شۇنچىلىك ئېسىل ئەڭگۈشتەرلەر بولغاندىكىن، ئۇلارنىڭ راسا بىر ئەدىپىنى بەرسەك بولاتتى، — دېدى ئىچى قاينىپ.

— بۇ قېتىم ئۇنداق قىلمايلى، مېنىڭچە قۇتىبىلگە چوقۇم ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپالايدۇ، — دېدى تۇرگۇن تولۇق ئىشەنچ بىلەن.

ئەمدى گەپنى قاراباش بەگدىن ئاڭلايلى.

قاراباش بەگ قۇتىبىلگەنىڭ تېخى هايات ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى قەتئىي كۆزدىن يوقىتىش نىيىتىگە كەلدى هەمدە لەشكەرلىرىنى باشلاپ ئورمانلىققا ئىچكىرىلەپ كىرىشكە باشلىدى. ئۇ ناهايىتى زالىم هەم رەهىمسىز بولغاچقا، ئۇنىڭغا پۇقرالىرىلا ئەمەس، هەتتا جىمى هايۋانات، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۆچ ئىدى.

قاراباش بىر تەرەپ، قۇتىبىلگە بىر تەرەپ بولۇپ كەسكىن جەڭ باشلىنىش قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدىلا قالغانىدى. قۇتىبىلگە ئېگىز بىر توغراقنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، قاراباشنىڭ لەشكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆزلىرى تەرەپكە باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

— ئەمدى قانداقمۇ قىلارمىز؟ — دەپ غەمگە پاتتى توغراق تۈۋىدە تۇرغان ئانىسى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ياۋنىڭ

باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن.
قۇتىبېلگە توغراقتىن قايتىپ چۈشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قېشىغا تۇرگۇن بەشەيلەن ھەمدە يولۋاس، ئېيىق، بۇغا، بۆرە، پىللاردىن تارتىپ تاكى ھەرە، پاشا، كۆمۈتىلارغىچە يىغىلدى.
— ئەگەر قاراباش بەگ سىلەرگە چېقىلىدىغان بولسا، بىز يولۋاسلار ھەرگىز قاراپ تۇرمايمىز، — دېدى يولۋاسلارنىڭ ئاقساقىلى.
— قاراباش مېنىڭ دادامنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن، — دېدى بىر پىل غەزەپ بىلەن، — مەنمۇ ئۇزاقتىن بېرى ئۇلاردىن ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلاپ يۈرگەنتىم.
ھايۋانلار تۇشمۇتۇشتىن قاراباش بىلەن ئۇرۇشۇشقا ئۆزلىرىنى ئەۋەتىشنى قۇتىبېلگەدىن ئۆتۈنۈشتى. ئاخىر قۇتىبېلگە پىل بىلەن يولۋاسلارنى ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇشقا ئەۋەتتى.
بۇ چاغدا قاراباشنىڭ نۆكەرلىرى قۇتىبېلگە تۇرۇشلۇق ئورۇنغا كېلەيلا دەپ قالغانىدى. ئۇلار بىر ئېقىندىن ئەمدىلا ئۆتۈپ تۇرۇشقا بىر يېنىدىن يولۋاسلار، بىر يېنىدىن پىللار ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم باشلىدى. بۇ ئۇشتۇمتۇت زەربىدىن ئېسەنگىرەپ قالغان نۆكەرلەردىن نەچچە ئادەم يولۋاس ۋە پىللارنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىدا يەر چىشلىدى. قاراباش بەگ ئاران دېگەندە قۇتۇلۇپ، ساق قالغان لەشكەرلىرى بىلەن قېچىپ كەتتى. ئۇلار قېچىپ كەتكەندىن كېيىن پۈتكۈل ئورمانلىق غەلىبە

تەنتەنىسى بىلەن تولدى. بىراق، قاراباش شۇنىڭ بىلەن-
لا بولدى قىلماي، ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بار-
لىق لەشكەرلىرىنى ئەكېلىپ ئورمانلىقنى قورشۇال-
دى.
— ئەمدى قانداقمۇ قىلارمىز؟ — دېدى قۇتبېلگە-
نىڭ ئاپىسىنىڭ يەنە بېشى قېتىپ.
— قايغۇرمىسىلا، بۇنىڭغا چوقۇم ئامال تېپىلى-
دۇ، — دېدى تۇرگۈن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ.
يەنە جىمى جان - جانىۋارلارنىڭ ئاقساقاللىرى
يىغىلىپ، ئۇرۇش ھەققىدە جىددىي كېڭەش ئۆتكۈزۈل-
دى.
— بۇ قېتىم قاراباشنى كۆزدىن يوقاتقىنىمىز يو-
قاتقان! — دېيىشتى ئۇلار قەتئىي نىيەتكە كېلىشىپ.
ئاندىن ئۇلار ئۇرۇش پىلانى ھەققىدە تەپسىلىي توختە-
لىشتى.
— مېنىڭچە، — دېدى شىر ئاقساقال ھەممەيلەنگە
سۇرلۇك قارىۋەتكەندىن كېيىن، — شىر، يولۋاس،
بۆرە، قاپلانلار نەچچە سەپ بولۇپ، ئۇلارغا تۇشمۇتۇش-
تىن ھۇجۇم باشلايلى.
— بىز چاشقانلارنىمۇ بوش چاغلىماڭلار جۇمۇ! —
دېدى چاشقانلارنىڭ ئاقساقىلى گەپ قىستۇرۇپ، —
ئەگەر بىزنى ئەۋەتىدىغان بولساڭلار، ئۇلارنىڭ چۇل-
ۋۇر، ئېگەر - توقۇملىرىنى غاجاپ كارغا كەلمەس
قىلىۋېتەتتۇق.
— مېنىڭچە، — دېدى بۇ چاغدا ھەربىلەرنىڭ

ئاقساقىلى سۆز ئېلىپ، — ئۇلارغا بىز ھەرىلەرلا تېتىد-
يالايمىز. ئۇنچىۋالا زور قوشۇن ئەۋەتىشنىڭ ھاجىتى
يوق.

ئۇلار ئۇيان تالىشا، بۇيان تالىشا ئاخىر ھەرە ئاق-
ساقالنىڭ مەسلىھەتىنى دۇرۇس تېپىشتى ھەمدە پاشا،
كۆمۈتىلارنىمۇ ئۇلارغا يارەمچى قوشۇن قىلىپ ئەۋە-
تىشنى قارار قىلىشتى. ناۋادا ئۇلار تاقابىل تۇرالمىسا،
جەددىي يارەمچى قوشۇن سۈپىتىدە يولۋاس، شىر،
قاپلان، سىرتىلان، بۆرىلەر تەخ بولۇپ تۇرىدىغان
بولۇشتى.

بۇ چاغدا ياۋ قوشۇنلىرى تەرەپ - تەرەپتىن يوپۇ-
رۇلۇپ كېلىشكە باشلىغانىدى. ياۋغا قارشى دەسلەپتە
كۆمۈتىلار ئاتلاندى. ئۇلار جان - جەھلى بىلەن ياۋ
ئەسكەرلىرىنىڭ كۆزلىرىگە ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. كۆز-
لىرىگە كۆمۈتا كىرىپ ياشاڭغىرىشىپ تۇرۇشىغا پاشىلار
قوشۇنى شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ ئۇلارنى چېقىپ
ھېچ ئارامىنى قويمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ جەڭگە-
ۋارلىقى خېلىلا سۇسلاپ كەتتى. قاراباش بەگنىڭمۇ
يۈز - كۆزى پاشا چېقىۋەرگەنلىكتىن بىردەمدىلا ھۇر-
رەك - ھۇررەك قاپارغىلى تۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن
ھەرىلەر سەپ - سەپ بولۇشۇپ بىر ھۇجۇم باشلىغىلى
تۇرىدىكى، ئۇلارنىڭ ئاچچىق چېقىشلىرى ئالدىدا ياۋ
قوشۇنلىرىنىڭ قىلىچ، نەيزە، گۈرزە، ئوقيا، قالقان
دېگەنلىرى ھېچ كارغا كەلمىدى. ھەرىلەرنىڭ چېقىشىغا
چىدىمايۋ ئۇلار تىرىپىرەن بولغىلى تۇردى. ئۇچ - تۆت

يۇزچە ھەرە مەخسۇس قاراباش بەككىلا ھۇجۇم قىلدى. قاراباش بەگنىڭ يۈز - كۆز، باش، قۇلاق، بويۇن، پۇت - قوللىرىنىڭ ھەرە چېقىۋېرىپ ساق يېرى قالمىدى، ھەتتا بويىندىن ئىچىگىمۇ كىرىپ كەتتى. ئۇ ئاتتىن يىقىلىپ ھەر تەرەپكە جان ئېلىپ قېچىپ باقتى، ئاخىر بەدىنى ھۇپپىدە ئىششىپ، بېشى گاراڭ بولۇپ يىقىلدى. لېكىن، ھەرىلەر ھېچ توختاي دېمەيتتى...

ئەنە شۇنداق قىلىپ، قاراباشنىڭ شۇنچە كۈچلۈك قوشۇنى كۈمۈتا، پاشا، ھەرىلەرنىڭ ھۇجۇمىغىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەي بىتچىت بولدى. قاراباش ئۆزى بولسا زەھەرلىنىپ ئۆلدى.

قاراباشنىڭ ئۆلۈمىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ پۇقرالىرى ھەسرەت چېكىشىنىڭ ئورنىغا قاتتىق خۇش بولۇپ كەتتى. چۈنكى، ئۇلار ئۇنىڭ زالىملىقى، نادانلىقى، ئەسكىلىكلىرىدىن جاق تويۇشقانىدى. ئۇلار قۇتبېلگەنىڭ تېخىچە ھايات ئىكەنلىكىنى ئاڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇ ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنى ئورمانلىقتىن قايتۇرۇپ كېلىشتى ھەمدە قۇتبېلگەنى ئۆزلىرىگە بەگ قىلىپ سايلىۋېلىشتى. ئۇنىڭ بەگ بولغىنىغا جىمى پۇقرالارلا ئەمەس، ئورمانلىقتىكى جىمى جان - جانىۋارلارمۇ چىن دىلىدىن خۇش بولۇپ كېتىشتى ھەم ئۇنىڭ ئۇچۇن ئالقىش ياڭرىتىشتى.

شۇ كۈنى بۇ ئەلدە كاتتا مەيرەم ئۆتكۈزۈلدى. مەتتۇرسۇن ئوچ ئاكا - ئۇكا ھەمدە تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ بۇ قۇتلۇق مەيرەمگە قاتناشتى. ئۇلار ئۆزلىرىنى

ئۇنتۇشۇپ راسا ئويناپ - كۈلۈۋاتقاندا، تۇرگۈنىڭ چۆچىكى توگىدى - دە، ئۇلار بىردىنلا ئۆزلىرىنى ھېلىقى تونۇر بېشىدا كۆرۈشتى.

— ۋوي، يەنە تونۇر بېشىغا كېلىپ قاپتۇقتۇ؟— دەۋەتتى مەتقۇربان كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي.

— بايا تىن كۆرگەنلىرىمىز راستمىدۇ - ھە؟— دەپ سورىدى مەتتۇرسۇنمۇ تېخىچىلا خىيالىي تۇيغۇدىن بوشىنالماي.

بۇ چاغدا ئۇلار كۆمگەن كاۋىمۇ پىشىپ، مەززىلىك پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلۇشقا باشلىغانىدى.

— كاۋا پىشتى!— دېدى مەتتۇرسۇن شۇنداق تۇرغا كاۋا كۆمۈپ قويغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ.

ئۇلار كاۋىلارنى ئېلىپ، تېشىدىكى كېسەكلىرىنى ئۇرۇپ چۇشۇرۇۋەتكەندىن كېيىن كاۋىلارنى يېرىپ ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇزۇم، چىلان، مېغىز، جىگدە شىرنىسى، ياۋا توشقان گۆشى سېلىنغان كاۋىلار شۇنچىلىك مەززىلىك پىشقانكى، تۇيغۇن، زۇمرەتلەر ئۆمۈرىدە مۇنچىلىك شېرىنلىكنى زادىلا تېتىپ باقمىغان ئىدى.

ئۇلار بۇ نازۇ نېمەتلەرنى يېگەچ يەنە چۆچەك سۆزلەشنى داۋاملاشتۇردى.

— ئەمدى نۆۋەت مەتروزىغا كەلدى،— دېدى ئايچەچەك.

— ياق، ياق، سىلەر ئۇستىكەنسىلەر، سىلەر سۆزلەڭلار،— دېدى مەتروزى.

تونۇر بېشىدا كاۋا يەپ تۇرۇپ سۆزلىگەن چۆچەك نېمىدېگەن قىزىقارلىق - ھە! بىراقزە، بۇنداق چۆچەك- لەرنى ئاڭلاپمۇ ئاڭلاپ بولغىلى، يېزىپمۇ يېزىپ بولغۇ- لى بولمايدىكەن.

كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۇندۇق

ئاخشام ياغقان ئاپئاق قار قۇمۇل دىيارىغا ئاجايىپ گۈزەللىك بەخش ئەتكەنىدى. تۇرگۇن بەشەيلەن قۇمۇلنىڭ قەدىمىي يېزىلىرىدىن بىرى بولغان قاراتالدا كېتىۋېتىپ ئانا سۈتىدەك پاك ھېسلارغا بۆلەنگەن سەھرا مەنزىرىسىگە تويماي قاراشماقتا ئىدى. كېتىۋېتىپ، تۇيغۇنىنىڭ تۇيۇقسىز بىر دېرىزىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ھەممىلا يەر ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغاچقىمۇ، دېرىزە تەكچىسىگە قويۇپ قويۇلغان قاپاقتا ئۆستۈرۈلگەن ياپيېشىل مايسىلار بۆلەكچىلا جۇلالىق كۆرۈنەتتى. مايسىلارنىڭ ئارىسىغا سېرىق، ئاق رەڭلىك ياغاچ خورازلارمۇ سانجىپ قويۇلغانىدى. قاپاقنىڭ قېشىدا يەنە سەۋزىگە سانجىپ ياسالغان يۇلتۇزسىمان بىر نەرسىمۇ تۇراتتى. بۇلارنى كۆرۈپ ھەيران قالغان تۇيغۇن:

— قاراڭلارچۇ، ئاۋۇ دېرىزىدە ئاجايىپ بىر نەرسە تۇرىدۇ، — دېدى قالغانلارغا ئۇ دېرىزىنى كۆرسىتىپ.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن دېرىزە تۈۋىگە دۈررىدە ئولىشىپ، دېرىزىدىن كۇن نۇرىغا تەلپۈنۈپ تۇرغان يۇمران مايسىلارغا زوقلىنىپ قاراشتى.

— بۇ دېگەن كۆك مەشرەپنى ئۇچۇن ئۆستۈرگەن بۇغداي كۆكى، قېشىدىكى ئاۋۇ نەرسىنى كۇنچېچەك

دەيدۇ، — دېدى زۇمرەت چۈشەندۈرۈپ.
— بۇنى سەن نەدىن بىلىسەن؟ قارىسىغىلا سۆزلەمىگىن جۇمۇ؟ — دېدى تۈيغۇن زۇمرەتكە ئىشەنمىگەندەك قاراپ.
— مەنچۇ، بۇنى تېلېۋىزوردىن كۆرۈپ بىلىۋالغان، — دېدى زۇمرەت جىق نەرسىلەرنى بىلىدىغانلىقىدىن پەخىرلەنگەندەك ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇپ، — قۇمۇللۇقلار ئاشۇ كۆك بىلەن كۆك مەشرىپى ئۆتكۈزىدۇ. ئاۋۇ كۈنچېچەكنى كىم قولغا ئالسا، ھەممەيلەن شۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايدۇ.
— ئۇ نەرسىنىڭ ئىسمى ئەجەب ئانامنىڭ ئىسمىغا ئوخشايدىكەنە! — دېدى ئايچەچەك بىردىنلا گەپنى باشقا ياققا بۇراپ. ئايچەچەكنىڭ غىلىلداپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ئانىسىنى سېغىنغانلىقىنى چۈشەنگەن زۇمرەت تۆتەلەن بىرپەس جىمجىت بولۇپ قېلىشتى. تۇرگۇن ئارىدىكى جىملىقنى بۇزۇش ئۈچۈن تىلتاشنىڭ يارىدىمىدە قاپاقتىكى مايسىلارنىڭ زۇۋاننى بالىلارغا ئاڭلاتتى.
— ئاپا، بۇ گېپىڭچە، بىزنىڭ تاربخىمىز بەك ئۇزۇنكەن، شۇنداقمۇ؟ — دەۋاتاتتى چەتتەرەك ئۆسكەن بىر تال مايسا ئوتتۇرىدا سېرىق، ئاق خوراز تىكلەنگەن خادا ئاستىدىكى بىر توپ غۇژمەك مايسىغا تەلمۇرۈپ قاراپ. بالىلار بىر قاراپلا غۇژمەك مايسىنىڭ ئانىسى، چەتتە ئۆسكەن بىر تال مايسىنىڭ ئۇنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى.
— راست دەيسەن، ئوغلۇم. تاربخىمىزنى ۋاراقلاپ

كۆرىدىغان بولساق، تالاي - تالاي زامانلار، تالاي - تالاي خان - بەگلەر ئالماشقان، ئەمما بىز يوقالماس ئۇدۇم بولۇپ تا ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتىمىز. ھەر يىلى يەر - جاھاننى قار - مۇز قاپلىغان زىمىستان قىشتىمۇ بىز باھارنى ئەسلىتىپ، كىشىلەرگە ئۈمىد بېغىشلاپ تۇرىمىز. ئەتىيازدا جۇت قايتىپ، ھوت كىر-گەندىمۇ جىمى جان - جانىۋار بىز ئارقىلىق كۆكلەمگە ئۇلىشىدۇ...

بالىلار بۇ ئاننىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى ئاڭلا-غانچە مەپتۇن بولۇپ قالدى. مايسا ئانا بالىلىرىغا ئۆز-لىرىنىڭ «ئوغۇزنامە» دېگەن داڭلىق ئەسەر يېزىلىش-تىنمۇ كۆپ ئىلگىرىكى دەۋرلەردىلا بار ئىكەنلىكىنى ھەمدە ئۆزلىرى ھەققىدە يېزىلغان نۇرغۇن بېيىت - قوشاقلارنى ئېيتىپ بەردى. تۇيغۇن خاسىيەتلىك نوقۇ-تىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتتىمۇ ياكى باشقا بىرەر سە-ۋەب بولدىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۇلار ئاڭلا - ئاڭلا ئۆزلىرىنىڭ-مۇ بەش تال مايسىغا ئايلىنىپ قاپاققا ئورنىشىپ قالغا-لىقىنى بىلمەيلا قېلىشتى.

ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ كۆرۈپ بىلدىكى، ئوتتۇ-رىدا ئولتۇرغان مويسىپىت ئاننىڭ ئىسمى كۆكخان، بايىقى زېرەك بالىسىنىڭ ئىسمى كۆكجان ئىكەن. تۇر-گۇن بەشەيلەن بىرەمدىلا ئۇلار بىلەن ئىچىكىشىپ كەت-تى، كۆكخاننى كۆكخان ئانا، كۆكجاننى ئاداش دەپ ئاتىۋېلىشتى. ھەممىدىنمۇ ئايچەچەك ئۇلارغا بەكرەك قىزىقىپ قېلىۋاتاتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىسىملىرى،

يېنىدا ئاسماندىكى كۈن، ئاي، يۇلتۇزلارنى ھەمدە مېھ-
رىبان ئانىسى كۈنچەچەك خاتۇن بىلەن شانۇشەۋكەتلىك
ئاتىسى تۈركلۈگ قاغاننى ئەسلىتىپ تۇرىدىغان كۈنچە-
چەك، يەنە ياپيېشىل يۇلغۇنزارلىق، قومۇشزارلىق،
ئېكىنزارلىقلارنى ئەسكە سېلىپ تۇرىدىغان ياپيېشىل
مايسىلار ئۈنى خۇددى يىراق قەدىمكى ئۆز يۇرتى-
كروران ۋادىسىغا ئاپىرىپ قويغاندەك تۇيغۇغا چۆمدۈر-
مەكتە ئىدى.

ئۇلار كۆكخان ئانىنىڭ قىزىق پاراڭلىرىنى راسا
ھۇزۇرلىنىپ ئاڭلىغاندىن كېيىن، كۆكجان ئۇلارغا
«بۇرگەم - بۇرگەم» ئويۇنىنى ئۆگىتىشكە باشلىدى.
دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىز ئۆينىڭ تۆڭلۈكىدىن لەپىلدەپ
چۈشۈۋاتقان بىر تال قار چېچىكىنى كۆرۈپ قالدى-دە،
دەۋاتقان سۆزىنى ئۇنتۇپ ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالدى. بۇ
قار چېچىكى ئەمەلىيەتتە ئاپئاق ھەم چىرايلىق بىر قىز
بولۇپ، ئۇ ئېگىز كۆكتىن خۇددى ماموق پەيدەك لەر-
زان لەپەڭشىپ دەل مۇشۇ ئۆينى نىشانلاپ چۈشكەنىدى.
قىز لەپەڭشىپ چۈشۈۋېتىپ ئۇلارغا ئىللىق كۈلۈمسە-
رەپ قويغاندىن كېيىن، قازان بېشىغا قويۇپ قويۇلغان
بىر چېلەك سۇغا چۈشۈپ قوندى.

— ھەتتىگىنەي! — دەۋەتتى كۆكجان بىلەن تۇر-
گۇن تەڭلا. كۆكجان ھەتتا سەكرەپ چۈشۈپ ئۈنى قۇ-
تۇلدۇرۇۋالماقچىمۇ بولدى. بىراق، ئۇ ھېچ ئىش بول-
مىغاندەك پىسسىڭكىدە كۈلۈپ قويۇپ:

— مەندىن ئەنسىرىمەڭلار! — دېدى - دە، بىر-

دەمدىلا سۇ سىياقىغا كىرىپ چېلەكنىڭ ئىچىدە ئەركىن ئۇزۇپ ئويناشقا باشلىدى. ئۇزۇۋېتىپ تېخى:

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.»

دەپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى. چېچەكقىزنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ كۆكجاننىڭ ئېسىگە بىردىنلا ئانىسى دائىم ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان: «كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۈندۇق» دېگەن سۆز كەلدى ـ دە، ئۇلاپلا:

«يەردىن ئۈندۇق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

دەپ ناخشىنى داۋاملاشتۇردى. چېچەكقىز بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆكجانغا كۆزىنىڭ قىرىدا «لەپپىدە» قاراپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىغاندەك:

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.»

دېگەن بايىقى ناخشىسىنى تەكرارلاپ ئېيتىۋەردى. كۆكجانمۇ:

«يەردىن ئۈندۇق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

دېگەننى تەكرارلىدى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشىنى ئۆزىنى دورىغانلىق دەپ چۈشەندى بولغاي، ئۇ قىز كۆكجانغا ئالتىيىپ قاراپ قويغاندىن كېيىن، دومسىيىپ جىم بولۇۋالدى. كۆكجان بولسا «بىلەرمەنلىك قىلىمەن» دەپ ئۇنى رەنجىتىپ قويغانلىقىدىن سەل ئوڭايسىزلىنىپ قالدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ: «مۇشۇنداق قىلسام ئۇ قىز مەن بىلەن بەسلىشىپ تېخىمۇ جىق ناخشا ئېيتامدۇ-كىن!» دەپ ئويلىغانىدى.

ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ ئىش تۇرگۇن بەشەيلەنگە قىزىق تۇيۇلدى. دەل شۇ چاغدا ئويلىمىغانلا بىر ئىش يۈز بەردى: ئۆي ئىگىسى قاپاق چۆمۈچىتە چېلەكتىكى سۇدىن ئۇسۇپ دېرىزە تەكچىسىدىكى كۆككە قۇيدى. قاپاق چۆمۈچىتە هېلىقى قىزمۇ بار ئىدى. سۇ مايسىلارنىڭ ئۈستىگە قۇيۇلۇۋاتقاندا ئۇ قىز قورقۇپ كەتكىنىدىن كۆكجانغا چىڭ يېپىشىۋالدى. ئۆي ئىگىسى سۇنى قۇيۇپ بولغاندىن كېيىن، قاپاق چۆمۈچىنى قازان بېشىغا قويۇپ قويۇپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. بىراق، ئۇ قىز تېخىچىلا ئىسىگە كېلەلمەي دىر - دىر تىترىگەنچە كۆكجانىنىڭ قولىغا چىڭ يېپىشىپ تۇراتتى. دەل شۇ چاغدا قىز هەممەيلەننىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇ ئىشتىن بىردىنلا ئۈيلىپ هۇپپىدە قىزارىدى - دە، كۆكجانىنىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ئاقتېكەنگە سانجىپ قويۇلغان ئاقبالداقنا ئىرغىپلا چۈشۈۋالدى. ئەمما، بۇ چاغدا كۆكجانىنىڭ بەدىنى ئوت - كاۋاپ بولۇپ، ئانىسى ۋە دوستلىرىنىڭ ئالدىدا خىجىللىقتىن

باش كۆتۈرەلمەي قالغاندى. ئوغلىنىڭ چىرايىدىكى ھەربىر نازۇك ئالامەتلەرگىمۇ زەن سېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ تۇرغان كۆكخان ئانا: «ئوغلۇم چوڭ بولۇپ قاپتۇ. لېكىنزە، ئۇ ئىشلارغا تېخى بالـ دۇر. خۇدا بۇيرۇسا، ئەڭ چىرايلىق قىزلاردىن چە- كىپ تۇرۇپ...» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ھەم ئاقبالداقتا ئولتۇرۇپ كۆكجانغا قىيا بېقىپ قاراپ تۇر- غان ئۇ قىزغا مەنىستەمسلىك بىلەن قاراپ قويدى. كۆكجانمۇ ھەرقانچە ئۇيلىپ تۇرغىنى بىلەن كۆزلىرى- نى يەنىلا ئاشۇ قىزدىن ئۈزەلمەيۋاتاتتى.

— ئىسمىڭىز نېمە؟— دەپ سورىدى ئايچەش ئۇ- نىڭغا ئامراقلىق قىلىپ.

— بىزنىڭ ئىسمىمىز بولمايدۇ، — دېدى ئۇ قىز پىسسىڭكىدە كۈلۈپ قويۇپ، — قار بولۇپ ياغساق قار، توڭلىساق مۇز، ئېرىسساق سۇ، پارغا ئايلانساق ھور دەپ ئاتاۋەرسەڭلەر بولىدۇ.

— ئەمما، بىزدە ھەممە نەرسىنىڭ ئىسمى بولمىسا بولمايدۇ. سىزگە خۇددى ئۆزىڭىزگە ئوخشاش چىراي- لىق ئىسىمدىن بىرنى قويۇپ قويساق قانداق دەيسىز؟

— ئىختىيارىڭلار.

— ئۇنداق بولسا... ئۇنداق بولسا ...— دەپ نېمە ئىسىم قويۇشىنى قويالماي ئويلىنىپ تۇرۇپ قالـدى ئايچەش.

— ئۇ بىزگە دەسلەپ قار چېچىكى سىياقىدا كۆ- رۈنگەندىكىن، چېچەكتىن دەپلا ئىسىم قويمامسىلەر، —

دەپ تەكلىپ بەردى كۆكخان ئانا.

بۇ گەپنى ھەممەيلەن ماقۇل تېپىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىزنىڭ ئىسمى چېچەكقىز بولۇپ قالدى. چېچەكقىز ئاقبالداقتا بىردەم تۇرغاندىن كېيىن، ئاستا - ئاستا سىكىپ كۆزدىن يىتتى.

«ھەي ئىسىت، قاراپ تۇرغۇچە سەكرەپ چۇشۇپ ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋالسام بوپتىكەن» دەپ ئەپسۇسلاندى كۆكجان شۇندىلا ئەقلىگە كېلىپ. بىراق، چېچەكقىز شۇنىڭ بىلەنلا يوقاپ كەتمىدى. مەشتە گۇرۇلدەپ كۆ-يۇۋاتقان ئوتنىڭ تەپتىدە ھايالدىمايلا يەنە پارغا ئايلى-نىپ، سۇزۇك شايكى سىياقىدا ئۇچۇپ كۆككە كۆتۇرۇ-لۇشكە باشلىدى. بۇنى يەنە تۇنجى بولۇپ كۆكجان كۆ-رۇپ قالدى. چېچەكقىز بۇ قېتىم چىمەندوپپا كىيگەن، چاچلىرى قىرىق ئۆرۇم قىلىپ ئۆرۇلگەن، ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن سىياقتا ئىدى. ئۇ ئۆي ئىچىدە لەرزان تولغىنىپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. ئۇ ناخشىنى قانداق يېقىملىق ئېيتقان بولسا، ئۇسسۇلىنىمۇ شۇنداق چىرايلىق ئويىندى. ئۇنىڭ رەققاسلار دەك شوخ جىلۋە بىلەن ئويىنغان بۇ ئۇسسۇلىنى كۆرۇپ كۆكجان ۋە تۇرگۇن بەشەيلەنلا ئەمەس، ھەتتا كۆكخان ئانىمۇ تە-سىرلەنگىنىدىن چاۋاك چېلىپ كەتتى. چېچەكقىز ئۆي ئىچىدە بىردەم ئۇسسۇل ئويىنغاندىن كېيىن تۇڭلۇكتىن يەنە ئاسمانغا كۆتۇرۇلۇشكە باشلىدى. ئۇچۇپ چىقىپ كېتىۋېتىپ، قولىنى پۇلاڭلاتقىنىچە ئۇلارغا ئاخىرقى

قېتىم كۈلۈمسىرەپ قارىدى. ئۇلارمۇ كۈلۈمسىرىگىنىدە. چە ئۇنى ئۇزىتىپ قېلىشتى. كۆكجان خۇددى «تۇرۇپ تۇرۇڭا!» دېمەكچى بولغاندەك ئاغزىنى ئېچىپ، قولىنى سوزغىنىچە تۇرۇپلا قالدى...

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن چېچەكقىزنى كۆرۈش زادىلا نېسىپ بولمىدى. بالىلارلا ئەمەس كۆكخان ئانىمۇ ئۇنىڭ ئېيتقان ناخشىسى بىلەن ئويىنىغان ئوسۇلىنى سېغىنىدىغان بولۇپ قالدى. هەممىدىن چاتاق بولغىنى، شۇ ئىشتىن كېيىن ئادەتتە تولا سوئال سوراپ، ناخشا ئېيتىپ، شوخلۇق قىلىپلا يۈرىدىغان كۆكجان نېمىشقىدۇر جىمغۇر بولۇپ قالدى...

بىر كۈنى كۆكخان ئانا ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن، تولىمۇ قەدىمدە بولمىش ئومايى ئانا ئەپسانىسىنى سۆزلەپ بەردى.

ئۇلار كۆكخان ئانىنىڭ ئېتىكىدە ئولتۇرۇپ بۇ ئەپسانىنى پۈتكۈل ئىشتىياقى بىلەن بېرىلىپ تىڭشىدى. ئەپسانىنىڭ سېھرىي كۈچىدىنمۇ ياكى كۆكخان ئانىنىڭ شۇنداق كارامىتى بارمۇ؟ ئەيتاۋۇر، ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئاق تېكەنگە سانجىپ تىكىپ قويۇلغان ئاقبالداقلار قارلىق چوققىلارغا، كۆكخان ئانا بولسا هەيۋەتلىك كۆك ئاسمانغا ئوخشاش كۆرۈنمەكتە ئىدى. كۆكجان، تۇرگۇن، ئايچەش، تۇيغۇن، زۇمرەت، ئايچەچەكلەر ئاشۇ قار تېگىدە باھارنىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتقان ئېكىنزارلىقلارغا ئايلىنىپ قالغانىدى...

ئۇلار ئاجايىپ گۈزەل تەسەۋۋۇرلار ئىچىگە غەرق

بولۇپ راسا پەيزە سۇرۇۋاتقاندا، تۇيۇقسىزلا ئۆينىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ ئىككى ئايال كىشى كىرىپ كەلدى.

— كەچتە مەشرەپ بېرىدىغان گەپ، شۇڭا ئۆينى ئوبدان بىر سەرەمجانلاشتۇرۇپ قويمىسام بولماس، ئۆزلە قارىشىپ بېرەلا، — دېدى كۆككە قاپاق چۆمۈچتە سۇ قۇيغان ھېلىقى ئايال.

— ئۆزلەنىڭ مۇھىملىرى مېنىڭ مۇھىممۇ تۇرسا، مۇنداق دېيىش كېتەمدۇ؟ — دېدى چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان بۇلەكچىلا ئوچۇق يەنە بىر ئايال.

— بۇگۈن كەچتە كۆك مەشرىپى ئۆتكۈزۈلىدىكەندە، — دېدى كۆكخان ئانا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپلا.

دېگەندەك، شۇ ئاخشىمى بۇ ئۆيدە كۆك مەشرىپى ئۆتكۈزۈلدى. مەشرەپكە مۇشۇ مەھەللىدىكى ئەر - ئايال، قېرى - ياشلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كېلىشكەن، يەنە غېجەكچى، داپچى، راۋابچى، ئېيتقاق، قەقاسچى دېگەنلەرمو تەل ئىدى. زەدىۋال تارتىلغان ئۆيىنىڭ بىر تەرىپىدە ئەرلەر، بىر تەرىپىدە ئاياللار ياش قۇرامىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى بويىچە تامغا يۆلىنىپ، بەزىلىرى يەكتىز، بەزىلىرى يۈكۈنۈشۈپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىلىرىغا چىلان، ياڭاق، قۇرۇق ئۈزۈم، ئۆرۈك قېقى، قوغۇن، قوغۇن قېقى، جىگدە، ئاغۇاقار[1]، چوڭ پۇرچاق، سار پۇرچاق قاتارلىق توققۇز خىل يېمىش ھەمدە نان ۋە قەنت - گېزەكلەر بىلەن

① قۇمۇللۇقلار شىمشكىنى شۇنداق ئاتايدۇ.

هازىرلانغان داستىخانغا چاي تارتىلدى. كۆكخان ئانا، كۆكجان ۋە تۇرگۇنلەر بار قاپاق بولسا چىرايلىق بىر تاۋاققا سېلىنىپ داستىخانىنىڭ دەل ئوتتۇرىغا قويۇپ قويۇلغاندى...

مەشرەپ ئەھلىگە چاي، تائاملار تارتىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن مۇقامچىلار غىجەك، راۋاب، داپلىرىنى ئېلىپ مۇڭلۇق بىر مۇقامنى باشلىدى. غىجەك بىلەن راۋابنىڭ يۇرەكنى لەختە - لەختە قىلىۋېتىدىغان مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن، داپنىڭ خۇددى ئۇھ تارتقاندەك ئۇزۇك - ئۇزۇك ئۇرۇلۇشلىرى ھەمدە ئېيتقاقلارنىڭ دەرد - ھەسرەت بىلەن تولغان ناخشىلىرى تۇرگۇن بەشەيلەنگە بۆلەكچىلا تەسىر قىلىشقا باشلىدى.

— ئۇلار «يالغۇز تۇيۇن»نى ئېيتىۋاتىدۇ، — دېدى كۆكجان ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ.

مۇقامچىلار ئىككى - ئۈچ سائەتچە ئەنە شۇنداق دەردلىك مۇقاملارغا توۋلىغاندىن كېيىن ئازراقتىن چاي ئوتلىشىپ دېمىنى ئېلىۋېلىشتى. ئاندىن مۇقام ناخشىلىرىنى شوخ پەدىلەرگە يۆتكەپ، غىجەك، داپلارنى تېز - تېز چېلىشقا، ناخشىنىمۇ كۆۋجىتىپ شوخ ئېيتىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا مەڭزىلىرى سىڭىپ پىشقان گىرده نانەك قىزارغان، كەكە ساقال بىر بوۋاي ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، ئالقىنىدىكى «كۆك» سىمان چىگىلگەن قولياغلىقنى تۇتقىنىچە بىر ماينى ئېگىلىپ تۇرۇپ ئۇسسۇلغا تارتتى. موماي ئورنىدىن تۇرۇپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بەردى، ئاندىن ئۇلار

ئۆزئارا سالام بېرىش يوسۇنىنى ئۆتەپ بولۇپ، ئۇسسۇل دېگەننى شۇنداق چىرايلىق ئوينىۋەتتىكى، تۇرگۇن بەشەيلەننىڭمۇ ئىختىيارسىز ئۇسسۇلغا چۈشكىسى كېلىپ كەتتى.

كىشىلەر تەرەپ - تەرەپتىن ئۇسسۇلغا چۈشتى، ئاخىر تۇرگۇن بەشەيلەن ھەمدە كۆكجانمۇ ئىچى قىزىپ ئىختىيارسىز ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى. كۆكجاننىڭ كۆزى بولسا چاچلىرىنى قىرىق كوكۇلا قىلىپ ئۆرۈۋالغان، كىشىلەر ئارىسىدا لەرزان ئۇسسۇل ئويناۋاتقان بىر قىزدا ئىدى. كۆكجاننىڭ كۆزلىرىگە بۇ قىزنىڭ ئوينىغان ئۇسسۇلى بەئەينى چېچەكقىزنىڭكىگە، چىراي - تۇرقىمۇ چېچەكقىزغا ئوخشاش كۆرۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. شۇڭا، ئىختىيارسىزلا ئۇ قىزنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، ئۇ قىز بىلەن بېقىشىپ ئۇسسۇلغا چۈشتى.

كۆكجان بىلەن قىرىق كوكۇللىق قىز خېلى ئۇزاق بېقىشىپ ئۇسسۇل ئوينىدى. بىراق، كۆكجان ئۇنىڭ چېچەكقىز ئەمەسلىكىنى بىلگىنىدە بايقى شوخلۇقلىرى بىردىنلا يوقاپ، ئاستا - ئاستا توپتىن چېكىنىپ چىقتى ھەمدە يەنە قاپاقتىكى جايىغا كېلىپ مەيۈس ئولتۇرۇپ كەتتى.

— نېمىشقا ئۇسسۇل ئوينىماي قايتىپ كېلىۋالدىڭ؟— دېدى كۆكخان ئانا ئەجەبلىنىپ.

— بولدىلا، ئوينىسا - ئوينىسا يەنە شۇ ئۇسسۇل،— دېدى كۆكجان كۆڭلىدىكىنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن خۇشياقمىغان قىياپەتتە.

بۇ چاغدا «نازىركوم» پەدىسىگە چېلىنىپ، يۇمۇر-لۇق كەيپىيات كىشىلەرنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇۋەتتى، شۇڭا كۈلكە - چاقچاق، بېيىت - قوشاقلار باشلا-نىپ، مەشرەپ راسا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگىلى تۇردى. بىراق، بۇلارمۇ كۆكجاننىڭ مەيۈس قەلبىنى ئىللىتالا-مىدى. تۇرگۇن بەشەيلەن بولسا مەشرەپكە شۇ قەدەر بېرىلىپ كەتكەنكى، كۆكجاننىڭ ئۆز جايىغا قايتىپ ئولتۇرۇۋالغانلىقىغىمۇ دىققەت قىلىشمىغانىدى.

شۇ كۈنى قاپاقتىكى كۆك مەشرەپ نۆۋىتىنى ئۆت-كۈزۈۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر جۈپ ئەر - ئايالنىڭ ئۆيىگە كۆچۈرۈلۈپ ئاپىرىلدى. كېتىۋېتىپ تۇرگۇن بەشەيلەن كۆكنىڭ ئوستىگە يېپىلغان شايىنى قايرىپ، يول بويى تاماشا كۆرۈپ ماڭدى. ۋايتوۋا، قۇمۇللۇقلار كۆكنى بىر ئۆيدىن يەنە بىر ئۆيگە خۇددى تويى بولغان كېلىنچەكنى كۆچۈرگەندەك قالتىس ئەتىۋارلاپ، داغدۇغا بىلەن يۆتكەيدىكەن ئەمەسمۇ؟

يېڭى ئۆيگە بارغاندىن كېيىنمۇ كۆكجان بىكار بو-لۇپ قالسىلا دېرىزىدىن يىراقلارغا قارىغىنىچە تەلمۈ-رۈپلا تۇرىدىغان بولدى. ئانىسى كۆكخان ئانا بەزىدە «ئۇنى خىيال چېقىپ كېتەرمۇ؟» دەپ ئەنسىرەپمۇ قالا-تتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇنى كۆپرەك ئويۇنغا زورلايتتى.

بىر كۈنى كۈن بىردىنلا ئىسسىپ، توك ئېرىغىلى تۇردى. كوچىدا ئېقىۋاتقان ئەگىز دەرۋازا بوسۇغىسى-دىن هويلىغىمۇ سىرغىپ كىرىشكە باشلىدى. يەنە ئۆگ-زىلەردىكى توڭلارمۇ بوشاپ سۇس هور كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى.

— ياز بولۇپ كېتەمدىكەنە؟ — دېدى تۇرگۇن.
— يازغا تېخى بالدۇر، قىشنىڭ قارا سوغۇقلىرى يەنە بار، — دېدى كۆپنى بىلمىدىغان كۆكخان ئانا.
بۇ كۇنى كۆكجان ئانىسىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ، تۇرگۇنلەر بىلەن بىللە سىرتقا ئويناپ كەلگىلى چىقتى. ئۇلار هويلىغا چىققاندىن كېيىن سىرغىپ ئېقىۋاتقان سۇ بويىغا باردى.
— چېچەكلىرنى كۆردۇڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدى كۆكجان هويلىغا سىرغىپ كىرىۋاتقان سۇدىن.
— چېچەكلەر؟ هېلىقى ناخشىچى قىزنى دەيسىزغۇ تايىنلىق. ۋاي، كۆرمەمدىكى؟!
— ئۇ نەدە؟ — دەرهال سورىدى كۆكجان چېچەكلىرنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ.
— بىراق، ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەيدىكەنمەن.
بۇ جاۋاب بىلەن كۆكجانلا ئەمەس، تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ لاسسىده بولۇپ قالدى. راستتىنى ئېيتقاندا، چېچەكلەرنىڭ ناخشا ۋە ئۇسسۇللىرىنى ئۇلارمۇ سېغىنغانىدى.
ئۇلار كوچىغا چىققاندىن كېيىن، سايىدىرەك بىر جايدىكى ئاستىدا غىل - غىل سۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان چاۋات مۇزدىن سورىدى:
— چېچەكلەرنى كۆردىڭلارمۇ؟
— چېچەكلەرنى؟ كىم ئۇ؟
— هېلىقى ناخشىچى قىزچۇ.

— هەئە، كۆردۇم، كۆردۇم، — دېدى چاۋات مۇز بىردىنلا جانلىنىپ، — جاھاندا ناخشىنى ئۇنىڭدەك يېقىملىق ئېيتىدىغان، ئۇسسۇلنىمۇ ئۇنىڭدەك قاملاشتۇرۇپ ئويناپدىغان يەنە بىرىنى كۆرمىگەنمەن. قالتىس، قالتىس...

— ئۇ نەدە؟ — ئىتتىك سورىدى بالىلارنىڭ ھەممىسى تەڭلا.

— ۋايتاڭ، — دېدى چاۋات بىردىنلا مۇرىسىنى چىقىرىپ، — ئاشۇ تەرەپكە كەتكەندەك قىلىۋېدى.

ئۇلار چاۋات مۇز كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ ماڭغاچ يول بويى كىچىك - كىچىك كۆلچەكلەر، كۇننىڭ نۇرىدا كۆز چېقىپ تۇرغان قارلار، ئەينەكتەك سۇزۇك مۇزلاردىن «چېچەكقىزنى كۆردۇڭلارمۇ؟» دەپ سورا-ۋەردى. بىراق، ھەممىسلا ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىغانلىقىنى، ئۇسسۇلىنى كۆرگەنلىكىنى، ئەمما ھازىر ئۇنىڭ زادى نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىشتى.

ئۇلار ئىزلە - ئىزلە چېچەكقىزنى ھېچ يەردىن تاپالماي، ھارغىنىدىن ئېتىز قىرىدا بىرپەس دەم ئېلىپ ئولتۇردى. بۇ چاغدا، كۇننىڭ قىزىقى قايتىپ، ھاۋا تۇمانلىشىشقا باشلىغانىدى.

— ئەمدى كۇن سوۋۇپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى ئايچەچەك بارغانچە ئازلاپ كېتىۋاتقان ئەگىزگە قارىغىنىچە.

دېگەندەك، بىردەمدىلا كۇننىڭ نۇرى يوقاپ، ھاۋا

باشقىدىنلا سوۋۇشقا، يەر - جاھان يەنە توڭلاشقا باشلىدى. كۆكجان بىلەن تۇرگۇن بەشەيلەن سوغۇقتا دۇگدەرەپ تۇرالمايلا قېلىشتى. ئەمدى قار چېچەكلىرى ئىزلەپ تېپىشتىنمۇ ئۇمىد قالمىغانىدى. شۇڭا، ئۇلار يەنە ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېلىشتى.

— شۇنچىمۇ ئۇزاق ئويىنىغان بارمۇ، قاراڭلارچۇ توڭۇپ ئوسمىدەك كۆكىرىپ كەتكىنىڭلارنى، — دېدى كۆكخان ئانا ئۇلارغا كۆيۈمچانلىق بىلەن كايىپ.

ئۇلار چېچەكلىرىنىڭ ناخشا - ئۇسسۇللىرىنى ئارمان قىلىشىپ قارا قىشنى تەسلىكىتە ئۆتكۈزۈشتى. ئارىدا تالايلىغان ئۆيلەرگە كۆچۈرۈلۈپ، نى - نى قىزىق مەشرەپلەرنى ئويىنىدى. مانا ئاخىر ھوت كىرىپ، باھارغىمۇ ئۇلاشتى. بۇگۈن بۇ يەرنىڭ ئادىتى بويىچە باھار مەشرىپى ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى.

بۇ كۈنى چوڭلار يوغان داشقازانلارغا بۇغداي ئۇندۇرمىلىرىنى تۆكۈپ، «نوروز ئېشى» تەييارلاش، مۇقام ئېيتىش، ئۇسسۇل ئويناش، چېلىشىش، ئات بەيگىسى دېگەندەكلەر بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىشتى. بالىلار بولسا ئايچەچەكنى باھار قىزى قىلىپ تاللاپ، ئۇنى ياساندۇرۇش بىلەن مەشغۇل ئىدى.

ئايچەش بىلەن زۇمرەت گۈل - چېچەكلەرنى تېرىپ كېلىپ ئۇنىڭ قۇلاقلىرى، چاچلىرىغا قىستۇرىدى، بويىنىغا گۈلچەمبىرەك ئاستى. تۇيغۇن بىلەن تۇرگۇن چوكانتاللارنىڭ يۇمران شاخلىرىدىن چەمبىرەك ياساپ ئۇنىڭغا بېشىغا كىيگۈزدى. ئاندىن ئۇلار

ئايچەچەكنى چۆرىدەشكىنىچە باھار پۈشتىكى چېلىپ، «نوروز بايرىمى»نى قۇتلۇقلاشقا باشلىدى. يەنە گۈلەڭ-گۈچ ئۇچۇش، ئوقتاش ئېتىش، لەگلەك ئۇچۇرۇش پائالىيەتلىرىمۇ ئېلىپ بېرىلدى. لېكىن، كۆكجاننىڭ كۆزلىرى كىمنىدۇر ئىزدىگەندەك تەلمۈرۈپلا تۇراتتى.

«ھەي ئىسىت، مۇشۇنداق ياخشى ئويۇنلاردا چېچەكقىزمۇ بولغان بولسا، قانداق ياخشى بولار ئىدى - ھە!»

ئۇلار ئويۇن بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەھەللىنىڭ بېشىدىكى تۇگمەن بويىغا قانداق بېرىپ قېلىشقىنىنى بىلمەيلا قېلىشتى. ئەتراپتىكى قار - مۇزلار ئاساسەن ئېرىپ تۇگىگەن بولسىمۇ، لېكىن تۇگمەن نورىنىڭ تېگىدىكى جالا - جالا مۇزلار تېخى بار ئىدى.

«چېچەكقىز مۇشۇ يەردە ئەمەستۇ - ھە؟» كۆك-جان كۆڭلى بىر ئىشنى تۇيغاندەك ئىختىيارسىزلا شۇ ئويغا كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ قات - قات چوكا مۇزلارغا سىنچىلاپ قارىغىنىچە نېمىنىدۇر ئىزلەۋاتقانلىقىنى كۆ-رۈشكەن تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ دەرھال چېچەكقىزنى ئەس-كە ئېلىشتى - دە، چوكا مۇزلارنىڭ قېشىغا كېلىشتى.

تۇيۇقسىز كىمدۇر بىرىنىڭ تولىمۇ يىراقتا تۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. بۇ شۇ قەدەر مۇڭلۇق، شۇ قەدەر يېقىملىق ئاۋاز ئىكەنكى، ئاڭلىسا ھەرقانداق كىشىنىڭ كۆڭلى ئېرىمەي قالمايتتى.

ئۇلار جىممىدە بولۇپ ئاڭلاشتى.

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.»

بۇ دەل چېچەكقىزنىڭ ئاۋازى ئىدى، بىراق ئۇ بۇ جايدىن تولىمۇ يىراقتا، بىر تۈرۈپ يەر تېگىدىن چىقىۋاتقاندەكمۇ قىلاتتى.

«چېچەكقىز، چېچەكقىز...» دېيىشىپ خۇش بولۇپ كېتىشتى بالىلارنىڭ هەممىسىلا. ئاندىن يەنە جىمىدە بولۇشۇپ ناخشىغا قۇلاق سېلىشتى. ئاخىر بىلىشتىكى، ناخشا ئاۋازى دەل شۇ چوكا مۇزلار ئارىسىدىن چىقىۋاتىتۇ.

كۆكجان هاياجانلىنىپ كەتكىنىدىن ئىختىيارسىزلا ئۇنىڭ ناخشىسىغا ئۇلاپ:

«يەردىن ئۇندۇق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

دەپ توۋلىغىلى تۇردى.

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.
يەردىن ئۇندۇق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

ئەسلىدە چېچەكقىز ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل

ئويناپ ماڭه - ماڭه، ئوچا - ئوچا، ئوزه - ئوزه ئاخىر مۇشۇ توگمەننىڭ نوربغا كەلگەندە چوكا مۇزلار ئاربسىغا چۇشۇپ توڭلاپ قالغانكەن. بۇ جاي تەسكەي بولغاچقا، مۇزلار تېخىچىلا ئېرىپ بولالماي، ئۇمۇ بۇ يەردىن چەقىپ كېتەلمەي تۇرغانكەن.

ئۇلار ئالدىدىكى بىرنەچچە تال ئىنچىكرەك چوكا مۇزنى سۇندۇرغانىدى، ئوتتۇرىدا لىمدەك يوغانلىقتا قېتىپ كەتكەن يوغان بىر تال مۇز كۆرۈندى. چېچەكلەز دەل شۇنىڭ ئىچىدە مىدىر - سىدىر قىلالماي، ئۆزلىرىگە خۇددى «مېنى تېز قۇتۇلدۇرۇڭلىنگلار!» دەۋاتقاندەك مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇراتتى.

تۇرگۇن دەرھال يوغان بىر تاشنى ئەكېلىپ، ئۇ مۇزنى چاقماقچى بولغانىدى، كۆكجان چېچەكلەرنىڭ زىيان - زەخمەت يېتىشىدىن ئەنسىرەپ دەرھال:

— ئۇنداق قىلمايلى، — دەپ توسۇپ قالدى.

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟ — سورىدى قالغانلار تەڭلا. بىراق، قانداق قىلىشنى ھېچكىم دەپ بېرەلمىدى. ئۇيان ئويلا، بۇيان ئويلا ئاخىر توگمەننىڭ نوربغا سۇ باشلاپ، مۇزنى ئېرىتىپ چېچەكلەرنى قۇتۇلدۇرىدىغان بولۇشتى.

ئۇلار نوننىڭ دەل چېچەكلەز تۇرغان جايىدىكى تۆشۈكنى يونۇپ يوغاتقانىدى، نوردىكى سۇ شارقىراپ مۇز ئۈستىگە چۈشكىلى باشلىدى. سۇ مۇزنى يالا - يالا ئاخىر مۇز نېپىزلەپ چېچەكلەز قۇتۇلۇپ چىقتى. شۇنان بالىلارنىڭ ھەممىسى «دۇررىدە» ئۇنى ئورىشىپ،

ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتى.

— سوغۇقتا راسا توڭلىغانسىز - ھە؟

— جىم تۇرۇڭ، ئىچىڭىزمۇ تازا پۇشقاندۇ؟

— سىزنى بەك سېغىنىدۇق.

...

بالىلارنىڭ سۆزلىرى ھېچ توگەيدىغانىدەك ئەمەس.

ئۇلار ئاخىر چېچەكلىزنى ئارىغا ئېلىشىپ ئۆيىگە قايتىشتى. چۈنكى، بۇ چاغقىچە «نوروز ئېشى» مۇ پىشىپ بولغانىدى. كۆكخان ئانا: «ئاش پىشقاندا بۇ بالىلار نەگە كەتكەندۇ - ھە؟» دەپ ئۇلارنى ئىزدەپ تىت - تىت بولۇۋاتامدۇ تېخى.

ئۇلار ئۆستەڭ بويىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىر توپ كىشىنىڭ ئۆستەڭگە ئېگىشىپ بىر نەرسىنى سۇغا ئېقىتماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىشتى.

— ھوي، ئۇلار كۆكخان ئانىمىزنى سۇغا تاشلىماقچى ئوخشىمامدۇ؟! — دېدى تۇرگۈن چۆچۈگىنىچە.

— قېنى ئېقىتىپ باقسۇنچۇ، — دېدى تۇيغۇن غەزەپلەنگىنىدىن مۇشتىنى تۈگۈپ.

— يۈرۈڭلارچۇ، تېز بېرىپ قاراپ باقايلى.

بېرىپ بىلدىكى، ئەسلىدە بۇ يەرنىڭ ئادىتى بويىچە، باھار مەشرىپى ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈنى كۆك سۇغا ئېقىتىۋېتىلىدىكەن.

— بۇ ئەسكى ئىش ئەمەس، بالىلىرىم، ياخشىلىقنىڭ بىشارىتى، — دەپ چۈشەندۈردى يېڭىلا سۇغا قويۇپ بېرىلگەن كۆكخان ئانا خۇشال بولغىنىچە، —

ئەمدى بىزنىڭمۇ ئېتىزلارغا بېرىپ، كۆكلەم بىلەن بىل-
لە مەشرەپ ئويناپدىغان چېغىمىز كەلدى. كېلىڭلار،
تېز مېنىڭ قېشىمغا چىقىۋېلىڭلار!

كۆكخان ئانىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بالىلارنىڭ غەزىپى ياندى ھەمدە ئەپلەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ قېشىغا چىقىۋېلىشتى. ئاندىن كىشىلەر بىلەن خوشلىشىپ، كۆكخان ئانىنى چۆرىدىشىپ ئولتۇرۇش-
قىنىچە ئېقىن بويلاپ ئۈزۈشكە باشلىدى.

يەر - جاھان كۆكىرىپ، تال - سۆگەتلەر پوتلا چىقىرىپ، گۈل - چېچەكلەر ئېچىلىشقا باشلاپ، تەبە-
ئەت دۇنياسى ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كەتكەندى. قۇش-
لار چاڭىلداپ سايراپ، سۈلار شىر - شىر ئېقىپ، كۈڭۈلگە باشقىچە زوق بېغىشلايتتى. بۇلاردىن ھاياجا-
لانغان چېچەكقىز بىلەن كۆكجانمۇ ئىختىيارسىز يەنە «كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۇندۇق» دېگەن ناخشىغا تۇۋلاشقا باشلىدى. ئۇلارغا يەنە تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ جور بولۇشتى. بالىلارنىڭ خۇشاللىقتىن قىز - قىنىغا پاتـ-
ماي قېلىشقىنىنى كۆرۈپ كۆكخان ئانىمۇ ئىختىيارسىز ئۇلارغا مەستلىكى كېلىپ، بېشىنى ئاستا لىڭشىتىپ قويدى.

— قاراڭلار، قاراڭلار، بىر توپ مايسا ئېقىپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۆستەڭ بويىدىكى بىر تۈپ سۆ-
گەت كۆچىتى ئۇلارنى كۆرسىتىپ.

— ھوي، كۆكخان ئانىغۇ، — دېدى مويسىپىتىرەك بىر سۆگەت شېخىنى كۆزلىرىگە دالدا قىلىپ تۇرۇپ

قارىغاچ، — پاھ، پاھ، مۇنۇ كۆكجان قىشتا كىچىكلا بالا تۇراتتى. مانا ياز كىرىپ چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ كېتىپتىغۇ.

— قاراڭلارا ئاۋۇ قېشىمدىكى چېچەكلىزغا، كۆك-جان ئىككىسى بىر - بىرىگە شۇنداق قاملاشقۇ-دەك ...— دېدى بىر تال سېرىقچېچەك قېشىمدىكى سې-رىقچېچەكلەرگە پىچىرلاپ.

كۆكخان ئانا ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىمىغان بول-سىمۇ، ئەمما قاراشلىرىدىن ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ بولغانىدى. ئەمەلىيەتتە چېچەكلىزغا ئۇنىڭمۇ مېھرى چۈشۈپ، ئۇنى ئۆزىگە كېلىن قىلىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ بولغانىدى...

ئۇلار سۇدا ئاقە - ئاقە ئاخىر بىر ئېرىققا كىرىپ قالدى، ئاندىن چۆنەكلەرنىڭ باشلىشى بىلەن كۆپكۆك بىر بۇغدايزارلىققا بېرىپ توختىدى.

— مۇشۇ يەرگە ماكانلىشىپ قالساق بولغۇ-دەك، — دېدى كۆكخان ئانا ئۆزلىرىگە ئىللىق چىراي ئېچىپ كۈلۈپ قاراپ تۇرغان كۆپكۆك مايسىلارغا قاراپ كۆڭلى سۆيۈنگىنىچە.

بۇ جاي ئۇلارغا شۇنچىلىك يېقىپ، ئۇلار ئۇزاققا قالمايلا يىلتىز تارتىپ ئۆزلىشىپلا كەتتى. چېچەكلىز بىلەن كۆكجاننىڭ «كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۇز-دۇق» دېگەن ناخشىسى بارا - بارا پۈتكۈل مايسىلار، گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخلەرنىڭ ئومۇم خورىغا ئايلىنىپ كەتتى.

بىر مەزگىل ئۆتۈپ كۆكخان ئانا سەل ئېپى - جېپىنى تاپقاندىن كېيىن، پۈتكۈل ئېكىنزارلىقلارنى چاقىرىپ، كۆكجان بىلەن چېچەكقىزنىڭ تويىنى قىلىپ قويدى. توي شۇنچىلىك قىزىپ كەتتىكى، پۈتكۈل قۇمۇل دىيارى لەرزىگە كەلدى. بۇ كۈنى تەبىئەت دۇنيا-سىدىكى قۇش، تومۇزغا، چېكەتكە، كېپىنەك، ھەسەل ھەرىسى، توشقان... دېگەندەك جىمى نەغمىكەش، ئېيىت-قاق، ئۇسسۇلچىلار ئۆز كارامەتلىرىنى كۆرسىتىشتى. ھەتتا تويغا كېلەلمىگەن يىراقتىكى ئاستانە، قارادۆۋە، لاپچۇقلاردىكى ئېكىنزارلىقلارمۇ قۇشلاردىن ئوتلۇق سا-لاملىرىنى يەتكۈزۈشۈپ، ئۇلارنىڭ تويىنى قۇت-لۇقلاشتى...

خسلەتلىك سايلاھەت يېتەكچىلىرى

ئۇلار ھەش - پەش دېگۈچە تۇرپاندىكى كارىز مۇزېيىغا بېرىپ قالدى.

بۇگۈن كارىزنى كۆرگىلى نۇرغۇن چەت ئەللىك مېھمانلار كەلگەنىكەن، فرانسىيەلىك، دانىيەلىك، شۋېتسىيەلىك، يەنە باشقا دۆلەتلەردىنمۇ بار ئىكەن.

بادامدوپپا كىيىۋالغان بىر ئۇيغۇر قىز راۋان ئىنگلىز تىلىدا ئۇلارغا كارىزنىڭ تارىخى، قېزىلىش جەريانى قاتارلىقلارنى تونۇشتۇرۇۋاتاتتى. تۇرگۈن بەشەيلەنمۇ بۇنىڭغا قىزىقىپ قالدى - دە، چۈشەندۈرگۈچىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىشتى.

كارىزنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدىكى رەسىملەرنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن كۆرۈۋاتقان چەت ئەللىك مويسىپىت بىر بوۋاي يېنىدا تۇرغان ئايچەچەكنى كۆرۈپ، بىردىنلا ئۇنىڭ كىيىنىشىگە قىزىقىپ قالدى-دە، يېنىدىكى بىر مومايغا:

— قاراڭ ماۋۇ قىزغا، ئۇنىڭ كىيىۋالغان كىيىملىرى قەدىمكى كىشىلەرنىڭ كىيىملىرىگە بەك ئوخشايدىكەن، — دەپ پىچىرلىدى.

بوۋاي شۇنداق دېگەندىن كېيىن سىنئالغۇسىنى

توغرىلاپ ئايچەچەكنى سىنغا ئېلىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا قىزىقىپ قاراشقىلى تۇردى.

— ئۇنىڭ كىيىنىشى كرورانلىقلارنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىكەن، — دېدى تۇرقىدىنلا تەتقىقاتچىدەك كۆرۈنىدىغان يەنە بىر چەت ئەللىك ئايچەچەكنىڭ ئۇستۇشىغا سىنچىلاپ قاراپ كەتكەندىن كېيىن مۇھىم بىر تەتقىقات تېمىسىنى بايقىغاندەك خۇش بولۇپ:

— ھوي، ئۇنىڭ كىيگەنلىرى راستىنلا قەدىمكى يۇڭ توقۇلمىدەك قىلىدۇ، — دېدى ئۇ. ئاندىن چۈشەندۈرگۈچىگە: «ئايچەچەك بىلەن پاراڭلىشىپ باقساق» دېدى. چۈشەندۈرگۈچىنىڭ ئىنگلىزچە سۆزلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان تۇرگۇن بۇ يەرگە كېلىپلا تىلتاشنىڭ كارامىتى بىلەن ھەممەيلەننى ئىنگلىزچە سۆزلىيەلەيدىغان قىلىپ قويغانىدى. شۇڭا، تۇرگۇن چۈشەندۈرگۈچى قىزنىڭ ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرمايلا، ئىتتىك ئۇ چەت ئەللىك كىشىنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە، راۋان ئىنگلىز تىلىدا سالام بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قىياسىنىڭ توغرىلىقىنى، ئايچەچەكنىڭ نەق كرورلان قاغانىنىڭ مەلىكىسى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇ چەت ئەللىك تۇرگۇنىنىڭ ئىنگلىزچىنى راۋان سۆزلىشىدىن زوقلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى بالىلارچە تەسەۋۋۇرىغا تايىنىپ سۆزلەۋاتقىدۇ دەپ قارىغانلىقتىن:

— فانتازىيىلىك تەسەۋۋۇرغا باي ئىكەنسىز، — دەپ كۈلۈپ قويدى.

— ئۇ راست دەۋاتىدۇ، — دېدى ئايچەچەكمۇ راۋان ئىنگلىز تىلىدا.

— ها، ها، ها ...— دەپ كۈلۈپ كېتىشتى چەت ئەللىكلەر. ئاندىن بايىقى كىشى:

— بالىلار بىزگە قارىغاندا تەسەۋۋۇرغا تېخىمۇ باي كېلىدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەربىر گېپىنى بىر فانتازىيە دېيىشكىمۇ بولىدۇ، — دېدى تۇرگۇن بىلەن ئايچەچەككە بۆلەكچىلا قىزىقىش بىلەن قاراپ.

— بىزگە ئىشەنمەيۋاتىسىلەر - ھە؟ — تۇرگۇن ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى بالا كۆرۈپ كۆزگە ئىلمايۋاتقاندىلىقىدىن سەل خاپا بولۇپ كالپۇكلىرىنى ئۇچلىدى. ئاندىن «شۇ دېگىنىڭلارغا بولسىمۇ كارامىتىمىزنى بىر كۆرسەتمىسەك» دەپ ئويلىدى.

بۇ چاغدا چەت ئەللىك بىرنەچچەيلەن بۇ بالىلارنىڭ قىزىقارلىق گەپ - سۆزلىرىگە قىزىقىپ قېلىپ ئۇلار بىلەن پاراڭغا چۈشكەنىدى.

— سىلەرنىڭ بېيجان بولۇپ كارىز سۈيىدە ئۇزۇپ باققۇڭلار بارمۇ؟ — دەپ سوردى تۇيغۇن ئۇلارنىڭ تېخىچىلا ئۆزلىرىنى كىچىك بالا دەپ گەپكە سېلىشلىرىدىن خاپا بولۇپ.

— ها، ها، ها ...— چەت ئەللىكلەرگە ئۇنىڭ بۇ گېپى تېخىمۇ قىزىقارلىق بىلىنىپ يەنە كۈلۈپ كېتىشتى، — سىلەر كارتون فىلىملەرنى تولا كۆرۈپ تەسەۋۋۇرىڭلار ھەقىقەتەن بەك ئېشىپ كېتىپتۇ. مېنىڭچە، مۇشۇنداق بالىلارنى تەربىيىلەش كېرەك...

— ئۇنداق بولسا ماقۇل دېدىڭلار - ھە؟— دېدى تۇيغۇن ئۇلارغا جىددىي قاراپ.

— ھەئە، — دېيىشتى ھېلىقى مويسىپىت كىشى كۇلۇۋېتىشتىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ تۇرۇپ.

تۇيغۇن كۆزلىرىنى يۇمۇپ تۇرۇپ بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىغاندى، شۇئان بۇ يەردە تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى كارىزدىن ئېقىپ چىقىۋاتقان سۇدا پىلتىڭلاپ ئۇزۇپ يۈرگەن بېلىجانلارغا ئايلىنىپ قالدى.

— ۋوي - ۋوي، نېمە كارامەت بۇ! راستتىنلا بېلىجانغا ئايلىنىپ قالدۇققۇ، — دېيىشىپ كەتتى چەت ئەللىكلەر ھەيران بولۇشقىنىدىن بىر - بىرىگە ئىشەنمەستىن قارىشىپ.

— بۇ بالا قالتىس سېھىرگەر ئوخشىمامدۇ...

— بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، — دەپ سۆزلەپ كەتتى چۇشەندۈرگۈچى قىز دەرھال ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، — چوقۇم ئاۋۋال يۇقىرىنىڭ تەستىقىنى ئېلىش كېرەك. بولمىسا بىرەر خېيىمخەتەر چىقىپ قالسا كىم ئىگە بولىدۇ؟

بىراق، تەۋەككۈلچىلىككە ئامراق بىر چەت ئەللىك:

— بۇ دېگەن بىر خىل سېھىرگەرلىك، مۇشۇ پۈرسەتتە كارىزنىڭ تاقالمىسىچە كۆرۈپ كەلمەمدۇق، — دەپ بالىلار بىلەن بىللە بېرىشتا چىڭ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى كارىز سۈيى ئېقىنىنىڭ قارشىسىغا قاراپ ئۆزگىلى باشلىدى.

— پاھ، پاھ، نېمىدېگەن سۇزۇك ھەم تاتلىق سۇ بۇ!

— يەرنىڭ تېگىدىن سۇنى خۇددى كىچىك بالىنى يېتىلىگەندەك يېتىلەپ چىقىدىغان مۇنداق قۇرۇلۇشنى دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ ئېسىل مۆجىزە دېسە بولغۇدەك.

ئۇلارنىڭ ئىچىدە كارىز تەتقىقاتى بىلەن ئۇزاق مەزگىل شۇغۇللانغان بىر تەتقىقاتچىمۇ بار ئىدى. بۇ- داق ئېسىل پۇرسەتنى ئۆمرىدىكى ئەڭ زور خۇشاللىق دەپ بىلگەن بۇ تەتقىقاتچى سۇدا پىلتىڭلاپ ئۇزۇپ كېتە- ۋېتىپ، قايسىبىر ئالمىنىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ مونۇلارنى دېدى:

— دۇنيادا ئۇچ چوڭ كەشپىيات بار. ئۇلار: مە- سىردىكى ئەلئېھرام، جۇڭگودىكى سەددىچىن سېپىلى ۋە كارىز. ئالدىنقى ئىككىسى ئۆز ۋاقتىدا تارىخىي ۋە- زىپىسىنى ئورۇندىاپ بولغان، ئۇلار ھازىر ئاسار ئەتىقە- گە ئايلىنىپ بولدى. لېكىن «كارىز» دىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس قۇرۇلۇشنىڭ ۋەزىپىسى تېخى ئاياغلاشمە- دى. ئۇ تا ھازىرغىچە تۇرپان بوستانلىقىنى كۆكەرتىپ تۇرماقتا.

ئۇلار ئىچكىرىلەپ ماڭغانسېرى، دىرقىراپ سۇ چىقىۋاتقان كۆزلەر تېخىمۇ كۆپەيگىلى تۇردى.

ئۇلار ئاخىر كارىزنىڭ تاقالمىسىغا باردى. بۇ جايدا پۈتۈن ئۆمرى كارىز كولاش بىلەن ئۆتكەن داڭلىق بىر كارىزچى ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغانىكەن.

— خۇش كەپسىلەر، مېھمانلار! — دېدى كارىزچى

ئۇلارغا سالام بېرىپ.

مېھمانلار ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن كارىزنى قانداق كولايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىشنى ئۆتۈندى.

— بۇنى دەپ بېرىشتىن ئاۋۋال كارىز ھەققىدىكى مۇنداق بىر رىۋايەتنى سۆزلەپ بېرەي، — دېدى كارىزچى كارىز چىرىغىنىڭ پىلىكىنى چوقچىلاپ ئوتنى كۈچەيتىپ قويغاندىن كېيىن يەنە ئولتۇرۇپ. ئاندىن مېھمانلارغا بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئالدىرىماي سۆز باشلىدى، — ئاتامنىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، بوغدا تېغىدا قوي بېقىپ يۈرگەن بىر يىگىت قويلىرىنى ئوتلاققا قويىۋېتىپ، ئۆزى راسا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا قويلىرى كۆرۈنمىگۈدەك. شۇنىڭ بىلەن قويلىرىنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. ئىزدە - ئىزدە، ماڭە - ماڭە ئاخىر تۇرپان ئويمانلىقىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، قويلىرى بىر قومۇشلۇقتا ئوتلاپ يۈرگەنىكەن. بۇ چاغدا يىگىت ئۇسسۇزلۇقتىن چاكىلداپ كەتكەنىكەن، ئۇلا ئەمەس قويلىرىمۇ ئۇسساپ، ئىسسىقتا ھېھلدىشىپ قالغانىكەن. بۇ چاغدا يىگىتنىڭ ئېسىگە چوڭلاردىن ئاڭلىۋالغان «قومۇش بار يەردە سۇ بار» دېگەن گەپ كەپتۇ - دە، قومۇشلۇق بىر دۆڭنىڭ تېگىنى كولاشقا باشلاپتۇ. كولا - كولا نەم توپىغا ئۇلىشىپتۇ. «راستلا سۇ بارىكەن» دەپ ئۇمىدلىنىپ كولاۋەرگەنىكەن، ئاخىر راستىنلا سۇ چىقىپتۇ. سۇنى پادىچى بىلەن ئۇنىڭ قويلىرى ئىچىپ راسا ھۇزۇرلىنىپ

نىپتۇ. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر پادىچى يىگىت-
نى دوراپ، يەرنى كولاپ سۇ چىقىرىشنى ئۆگىنىۋاپتۇ.
كارىز مانا شۇنداق پەيدا بولغانىكەن.

— بۇ رىۋايەتتۇ ھەقىقەتەن قىزىقارلىق ئىكەن، ئەمدى كارىزنىڭ زادى قانداق كولىنىدىغانلىقىنى دەپ بەرگەن بولسىڭىز، — دېدى چەت ئەللىك بىر يىگىت.

— ئۇنداق بولسا سىلەر ماڭا يارەملىشىپ كارىز چېپىشىپ بېرىڭلار، — دېدى كارىزچى.

— يارەملەشسەك يارەملەشتۇق! — دېيىشتى سا-ياھەتچىلەر. شۇنىڭ بىلەن، تۇيغۇن ھەممەيلەننى يەنە ئەسلىي قىياپىتىگە قايتۇرۇپ قويىدى. كارىزچىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بىرنەچچەيلەن كۆز بېشىغا چە-قىپ لاي - توپا تارتىدىغان بولۇشتى. بىرەيلەن مەخ-سۇس سېۋەتكە لاي - توپا ئۇسۇشقا مەسئۇل بولدى. تۇرگۇن پۇچى[1]نى ئېلىپ تاش - شېغىللارنى چوقۇشقا باشلىدى. ئۇلار لاي - توپىلارغا مىلىنىپ تۇرۇپ كارىز كولاپ، تاش - توپىسىنى بىر سېۋەت، بىر سېۋەتتىن كۆز ئارقىلىق يەر ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ راسا ئىش-لەشتى.

— پاھ، پاھ، كارىز كولاش راستىنلا ھەقىقەتەن جاپالىق ئىش ئىكەن! — دەۋەتتىى بىر چەت ئەللىك بوۋاي.

— كارىزنىڭ قانچىلىك مېھنەت بەدىلىگە كېلىدى-غانلىقىنى مانا ئەمدى ھەقىقىي چۈشىنىپ يەتتۇق، —

① كارىز كولاشتا ئىشلىتىلىدىغان، ئوچى ئۇچلۇق ئەسۋاب.

دېدى بىر چەت ئەللىك يىگىت.

— ئەگەر قورقمىساڭلار، دىققىراپ سۇ چىقىۋاتقان ئاشۇ كۆزلەرنىڭ ئىچىگىمۇ كىرىپ، سۇنىڭ زادى نەدىن كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ باقساق، — دېدى كارىز تەتقىقاتچىسى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ قىسىلىپ قېلىشتىن قورققانلار قېلىپ، قالغانلار سۇغا ئايلىنىپ كۆزنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئاجايىپ قىزىقارلىق سەپەرنى باشلىۋەتتى.

ئۇلار ماڭغان يەر ئاستى ئېقىنى تۇز كەتكەن شەغەللىق قاتلامدىن چىقىۋاتقانىكەن.

— ئالدىمىزدا ئۆرە قاتلام بار، ئەگىپ ئۆتۈپ كەتمەسەك، بەك تېرەڭگە چۈشۈپ كېتىمىز ـ دە، چىقالماي قالىمىز، — دەپ ئەسكەرتىش بەردى كارىزچى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆرە قاتلام بويىدىن ئەگىپ ئۆتۈپ، سەپىرىنى يەنە داۋاملاشتۇردى.

يەرنىڭ تېگىمۇ ئاجايىپ بىر دۇنيا ـ دە. تاش ـ شېغىل، قۇملار ئارىسىدىن دىققىراپ چىقىۋاتقان سۇغا قاراپ، «يەر ئاستىنىڭ ھەممىسىلا سۇمىكىن» دەپ قالىدۇ كىشى.

ئۇلار يەر تېگىدە زادى قانچىلىك مېڭىشقىنىنى ئۆزلىرىمۇ بىلىشمەيتتى. ماڭە ـ ماڭە ئاخىر بىر جايدا ئۇلار يەر يۈزىگە چىقىپ قېلىشتى. بۇ خىلىلا ئېگىز بىر چوققىنىڭ باغرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۇستىدىكى قاردىن تىم ـ تىم سۇ تامچىپ تۇراتتى.

— ۋاھ، بىز بوغدا چوققىسىنىڭ بويىغا كېلىپ

قاپتوق ئەمەسمۇ! — دەۋەتتى تۇيغۇن بىردىنلا ھاياجانلىنىپ.

— ھە، ئەمدى بىلدۇق، كارىزنىڭ سۇيىنى نېمشقا تاتلىقكىن دېسەك، تاغدىكى پاكىز قار - مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن كېلىدىكەن ئەمەسمۇ! — دەۋەتتى چەت ئەللىك بىر موماي.

تۇيغۇننىڭ كارامىتى بىلەن ئۇلار بىر پارچە بۇلۇتقا ئايلىنىپ، بوغدا چوققىسىنىڭ ئۈستىگە ئۇچۇپ چىقىشتى.

— پاھ، پاھ، بۇ تاغلار نېمىدېگەن چىرايلىق - ھە! — دەۋەتتى زۇمرەت ئىختىيارسىزلا.

— ئاۋۇ جايدا بىر كۆل تۇرامدۇ نېمە؟ — سورىدى بىر چەت ئەللىك.

— ئۇنى بوغدا كۆلى دەيمىز، — جاۋاب بەردى تۇيغۇن.

— ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان شەھەر قايسى شەھەرگىنە؟ — سورىدى يەنە بىر چەت ئەللىك.

— ئۇ دېگەن ئۇرۇمچى! — دېدى زۇمرەت چەكسىز پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن.

.....

ئۇلار بوغدا چوققىسى ئۈستىدە تۇرۇپ، ئانا تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىنى بىردەم تاماشا قىلىشقاندىن كېيىن، يەنە كولىنىۋاتقان ھېلىقى كارىز ئىچىگە قايتىپ كېلىشتى. ئاندىن كارىزچى ئۇلارنى كارىز سىرتىغا

باشلاپ چىقىپ، كۆل، توما[1] دېگەندەكلەرنى كۆرسەتتى...

ئۇلار كارىزنى قانغۇچە تاماشا قىلىپ بولغان بولسىمۇ، تېخىچىلا چۈش دۇنياسىدىن ئەسلىگە كېلىپ بولالمايۋاتاتتى.

— ئۆمرۈمدە شۇنچىلىك كۆپ جايلارنى ئايلىنىپ-تىمەن، لېكىن مۇنداق ساياھەتنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتىمەن. خۇددى فرانسىيە يازغۇچىسى ۋېرنېنىڭ «دېڭىز ئاستىدىكى يىگىرمە مىڭ چاقىرىملىق سەپەر» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇغاندەكلا تۇيغۇغا كېلىپ قېلىۋاتىمەن، — دېدى فرانسىيىلىك بىر موماي.

— سىلەر بۇنداق سېھىرگەرلىكنى نەدىن ئۆگەنگەن؟ — دەپ سوراپ قالدى ياپونىيىلىك بىر ساياھەتچى.

— ھېچكىم ئۆگەتمىگەن، — دەپ بېشىنى قاشلىدى تۇرگۇن.

چەت ئەللىكلەر بۇ ھەقتە باشقا سوئاللارنى سورىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ بالىلاردىن قانائەتلىنەرلىك بىرەر جاۋابقا ئېرىشەلمىدى-دە، ئاخىر «ئۇلارنىڭ دەپ بەرگۈسى يوق ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىشىپ سوراشتىن توختىدى. ساياھەت يېتەكچىسىمۇ بۇ بالىلارنىڭ كارامىتىدىن قالتىس ھاياجانلىنىپ كەتكەنىدى.

چەت ئەللىكلەرنىڭ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشى نەتىجىسىدە، تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇلار بىلەن يارغۇل

---

① توما — سۇ ئامبىرى، دەريا - ئۆستەڭلەردە سۇ بۆلگۈچى قاپقا.

قەدىمىي شەھىرىگىمۇ بىللە باردىغان ھەم ئۆز كارامەت-لىرىنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى بۇ شەھەرنىڭ قەدىمكى ئاۋات مەنزىرىسىنى كۆرسىتىپ كېلىدىغان بولدى...

ئۇلار يارغۇل بويىغا بېرىپ جەنۇبىي قوۋۇق تۆۋىدە ماشىنىدىن چۈشتى. ھەيۋەتلىك ياردىنلا بۇ شەھەرنىڭ غولدىن قانچىلىك ئېگىزلىكتە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. يارغۇلنىڭ ھاۋادىن تارتىلغان سۇرىتىدىنمۇ غايەت زور ئاۋىئاماتكىغا ئوخشايدىغان بۇ شەھەرنىڭ تولىمۇ ھەيۋەتلىك ھەم چوڭ ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— يارغۇل قەدىمكى شەھىرى دۇنيا بويىچە ئەڭ ھەيۋەتلىك، ئەڭ قەدىمىي، ئەڭ مۇكەممەل ساقلانغان توپا قورۇلمىلىق شەھەر، شۇنداقلا ئېلىمىز بويىچە ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان ئەڭ مۇكەم-مەل ساقلانغان مەركىزىي شەھەر خارابىسى. شەھەر ئىچىدىكى ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى يەرنى ئويۇپ ياسالغان[1]...

چۈشەندۇرگۈچى يارغۇل قەدىمىي شەھىرىنى تو-نۇشتۇرۇپ سۆزلىگىنى بىلەن، مېھمانلار ئەمەلىيەتتە يارغۇلنىڭ قەدىمكى مەنزىرىسىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆ-رۈشكە ئالدىرىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئاخىر چۈشەندۇرۇش-مۇ تۈگەپ، ئايچەش خاسىيەتلىك سائىتىنى چىقىرىپ «كېچىلدا سائىتىم، كېچىلدا» دەپ پىچىرلىغاندى،

---

① شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى نەشر قىلغان «سېھىرلىك زېمىن — تۇرپان» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

ئۇلار ھەش - پەش دېگۈچىلا بۇددىزم تازا ئەۋج ئالغان مەزگىلگە بېرىپ قالدى.

يار ئۈستى تولۇق قوراللانغان سانجاق - سانجاق چېرىكلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن، قوۋۇق ئالدىدىمۇ مۇ-ھاپىزەتچى چېرىكلەر ساناقسىز ئىدى. لەشكەرلەر قو-ۋۇق تۈۋىدە تۈيۈقسىزلا بىر توپ ئادەمنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈشۈپ، دەرھال بىر - بىرىگە خەۋەر قىلىشىپ جىددىي ئۇرۇش تەييارلىقىغا ئۆتتى. ئون - يىگىرمىدەك چېرىك گۈرزە - چوماق، قىلىچ - نەيزە-لىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئۇلارغا باستۇرۇپ كېلىشكە باشلا-دى. بۇنى كۆرۈشكەن چەت ئەللىكلەر قورقۇنىدىن دەرھال پىتىراپ قېچىشتى. ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرگەن ئايچەش قېچىپ كېتىۋېتىپ سائىتىگە «چە-كىلدا سائىتىم، چىكىلدا» دېيىشكە ئارانلا ئۈلگۈردى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار يەنە بايىقى ماشىنىدىن چۈشكەن ۋاقىتقا قايتىپ كېلىۋالدى. شۇندىلا ئايچەش كۆكسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: «ئۇھ، خۇداغا شۈكۈر! ھېلىمۇ مۇشۇ سائەت بولۇپ قاپتىكەن، بولمىغان بولسا چاتاقنىڭ چو-ڭى چىقاتتى - دە!» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى.

بايانىن قورقۇپ تىرىپىرەن بولۇپ كەتكەنلەر بىر - بىرلەپ ماشىنا تۈۋىگە قايتىپ كېلىشتى. دېگەن-بىلەن ھېچكىمگە زىيان - زەخمەت يەتمەپتۇ.

— مۇنداق خەتەرلىك ئويۇننى ئويىنىمايلى، — دېيىشتى بەزىلەر قورقۇپ كەتكىنىدىن تېخىچىلا ئېسىگە كېلەلمەي. ئەمما، بىرنەچچە تەۋەككۈلچى بۇ ئويۇنغا

بەكلا قىزىقىپ قالغانىدى، شۇڭا يەنە بىر تەۋەككۇل قىلىپ باقماقچى بولۇشتى.

تۇرپان تارىخىنى پۈختا بىلىدىغان سايامەت يېتەكچىسى ئاخىر سايامەتچىلەرنىڭ تەلىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن مۇنداق بىر ئامالنى ئويلاپ چىقتى. ھەممەيلەن قوچۇدىن كەلگەن راھىب سىياقىغا كىرىپ، ئاندىن باغىچىقى دەۋرگە باردىغان بولۇشتى.

— شۇنداق قىلساق، ئۇلار چوقۇم بىزنى قارشى ئالىدۇ، — دەپ قوشۇمچە قىلدى سايامەت يېتەكچىسى.

— بىز ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمىسەك، — دەپ قالدى كىمدۇر بىرەيلەن.

— تىلتاش تۇرغان يەردە نېمىدىن قورقاتتۇق، — دىدى تۇرگۈن خاتىرجەم ھالدا.

راست دېگەندەك، بۇ قېتىم يارغۇلنى قوغداۋاتقان چېرىكلەر ئۇلارغا خىرىس قىلىشمىدى. ئەكسىچە «قوچۇ راھىبلىرى ئۇلۇغ بۇددانىڭ تاۋاپ قىلغىلى كەپتۇ!» دەپ راھىب كالانغا خەۋەر يەتكۈزدى. ھايالدىمايلا راھىب كالان بىر توپ راھىبنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇلارنى قارشى ئالغىلى قوۋۇق ئالدىغا چىقىشتى.

ئۇلار بۇددا يوسۇنلىرى بويىچە سالام - سەھەت قىلىشقاندىن كېيىن، يارغۇلنىڭ راھىب كالانى قوچۇ راھىب كالانىنى باشلاپ يارغۇل ئىچىگە ئېلىپ كىردى. قوچۇ راھىبلىرى بىلەن يارغۇل راھىبلىرى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشتى.

ھەممەيلەنلا بۇ كاتتا شەھەرنىڭ ئاۋات كوچىلىرى، ھەيۋەتلىك ئىمارەتلىرى، قائىدە - يوسۇنلۇق خەلقىگە

قاراپ قايىل بولغىنىدىن ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمىدى.

قوچۇ راھىب كالانى سىياقىغا كىرىۋالغان ياپونىيىلىك ساياھەتچى يول بويىدىكى بىر ساڭرام بويىدا توختاپ، كۆجە كۆيدۈرۈپ چوقۇندى...

ئاندىن يارغۇل راھىب كالانى ئۇلارنى شەھەر ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ھەيۋەتلىك بىر ئىبادەتخانىغا باشلاپ باردى. ئىبادەتخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېگىز بىر مۇنار، ئىبادەتخانا تاملىرى بۇت تەكچىلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەن. راھىبلارنىڭ باشلىرىنى گىلەمچۈشتەپ نوم ئوقۇشلىرى بىلەن پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان بىرەر مىڭچە شامىلار قوشۇلۇپ ئىبادەتخانىنى سۇرلۇك تۇسقا كىرگۈزگەندى...

ئىبادەتخانىدىكى دۇئا ـ تىلاۋەتلەردىن كېيىن، راھىب كالان ئۇلارنى ئىبادەتخانىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېگىز ھەم ھەيۋەتلىك كۆزىتىش پەشتىقىغا باشلاپ چىقتى. بۇ جايدا تۇرۇپ پۈتكۈل يارغۇل شەھىرىنى ھەمدە شەھەر ئەتراپىدىكى مەنزىرىلەرنى كۆرگىلى بولاتتى.

ئۇلار پەشتاقتا تۇرۇپ يارغۇل شەھىرىنى ئالدىرىماي كۆزىتىشكە باشلىدى. يارغۇل شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىپ كەلگەن مەركىزىي يول ئۇدۇل كۆزىتىش پەشتىقىغا كەلگەن، ئەتراپتىكى تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرىدىن بازغانلارنىڭ زەرب بىلەن ئۇرۇلغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. يولنىڭ سەل نېرىسىدا بىرنەچچەيلەن بور[1] قۇيۇلغان كۆپلەرنى يەر ئاستى ئامبارلارغا

① بور — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا ئۇزۇم، ئۇزۇم ھارىقى دېگەن مەنىلەردە. بۇ يەردە ئۇزۇم ھارىقىنى كۆرسىتىدۇ.

دۇگىلىتىپ ئەكىرىپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ قېشىدە-كى بىر ئۆينىڭ ھويلىسىدا ئىككى ئايال بۆز توقۇش بىلەن ئالدىراش ئىدى. يەنە بىر ئوچۇقچىلىق كەڭ مەيدانداً لەشكەرلەر ھەربىي مەشىق ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. شەرق تەرەپتىكى بىر قۇدۇقتىن بىر كىشى سۇ تارتىۋا-تاتتى.

— ئەنە ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان يەر ئاستى ئىبادەت-خانا، ئۇنىڭ بېرىسىدىكى بەگلەرنىڭ ئۆيلىرى...

راھىب كالان ئۇلارغا يەنە قوڭغۇراق راۋۇقى، رەت - رەت قوپۇرۇلغان بۇددا مۇنارلىرى ھەمدە تېخى-مۇ يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان قەبرىستانلىقنى بىر - بىرلەپ كۆرسىتىپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى...

ئۇلار يارغۇل شەھىرىگە قاراپ ئاجايىپ تۈيغۇلارغا چۆمۈپ تۇرۇشىغا تۈيۈقسىز بۇرغا ئاۋازى ئاڭلاندى.

— قارىغاندا يەنە مالىمانچىلىق بولىدىغان ئوخشاي-دۇ، — دېدى راھىب كالان بۇرغا ئاۋازىنى دىققەت قىلىپ ئاڭلىغاندىن كېيىن.

بۇرغا چېلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي شەھەر ئىچى جىد-دىيچىلىككە چۈشۈپ كەتتى. سانغۇن - لەشكەرلەر جىد-دي ئۇرۇش تەييارلىقىغا ئۆتۈپ، قورال - ياراغلىرىنى ئېلىشىپ، شەھەرنىڭ تۆت قوۋۇقىنى چىڭ ساقلاش ئۈچۈن مېڭىشقانىدى.

ئالاھەزەل بىرەر سائەتچە ئۆتكەندىن كېيىن، ياۋ قوشۇنلىرىنىڭ يەر - جاھانىنى تىلغىغاندەك چاڭ - توزان توزىتىپ بېسىپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى.

— نېمانداق جىق! — دەۋەتتى بىر قېرى راھىب

قولىنى كۆزىگە سايە قىلىپ، ئاتلىق باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ياۋ قوشۇنىغا قارىغىنىچە.

— قورقماڭلار، مەن بار، — دېدى ئايچەش ئۆز كارامىتىنى بىر كۆرسىتىۋالمىغان پۇرسەت كەلگەنلىكىدىن خۇش بولۇپ. دېگەندەك، ياۋ قوشۇنلىرى يارغۇل شەھىرىنى مۇھاسىرىگە ئېلىشىغا ئايچەشنىڭ «تەپكەك باتۇر»ى توشقانغا ئېتىلغان بۇركۇتتەك شۇڭغۇپ باردى ـ دە، دۇشمەنلەرگە شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلغىلى تۇردى. دۇشمەنلەرنىڭ ھېچقايسىسى «تەپكەك باتۇر» غا تەڭ كېلەلمەي، بېشى يېرىلغىنى بېشى يېرىلىپ، يىقىلغىنى يىقىلىپ، ئۆلۈپ، يېرىم سائەتكە يېتە ـ يەتمەيلا شۇنچە ھەيۋەتلىك قوشۇن پاتىپاراقچىلىققا چۈشۈپ كەتتى. بۇ قالتىس كارامەتنى كۆرۈشكەن پۈتكۈل يارغۇل ئەھلى بۇ خاسىيەتلىك «تەپكەك باتۇر» غا ئاپىرىن ئوقۇشتى. راھىب كالانمۇ بۇ بالىلارنىڭ كارامىتىدىن ھەيران بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ جايغا كېلىشىنى ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى دەپ بىلدى ھەمدە ئۇلارغا ئۇزۇن ئۆمۈرلەرنى تىلىدى.

ئۇلار يارغۇل شەھىرىنى يەنە بىر ھەپتە ئايلىنىپ كۆرگەندىن كېيىن، كۆزى قىيمىغان ھالدا راھىبلار بىلەن خوشلىشىپ، ھازىرقى دەۋرگە قايتىپ كېلىشتى.

— مەن تېخىچىلا ئۆزۈمنى چۈش كۆرۈۋاتقاندەكلا سېزىۋاتىمەن، — دېدى چەت ئەللىك بىر بوۋاي.

— بۇ ئاجايىپ خاسىيەتلىك ئەسلەش بولدى.

كىتابلاردىن ھەرقانچە ئوقۇغان بىلەنمۇ تارىخنى مۇنداق ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولغىلى بولمايدۇ، — دېدى يەنە بىرەيلەن.

— بايىغۇ ئايچەش سىڭلىم «خاسىيەتلىك ئۆتۈك» ى بىلەن ياۋ قوشۇنلىرىنى بىتچىت قىلىۋەتتى، — دېدى چۈشەندۈرگۈچى سۆز باشلاپ، — ئەمما بۇ بىر خىل خىيالىي تۇيغۇ. ئەمەلىيەتتە ئاشۇ قوشۇن موڭغۇل قوشۇنلىرى بولۇپ، مىلادىيە 1275 - يىلى ئون ئىككى تۈمەن ئەسكەر بىلەن يارغۇل قەدىمىي شەھرىنى يېرىم يىلدەك قورشاۋغا ئېلىپ ياتقان. شۇلار بىلەن بولغان شىددەتلىك ئۇرۇش سەۋەبىدىن، بۇ كۆركەم شەھەر ئاخىر خارابلىككە ئايلىنىپ كەتكەن. يەنە بۇ شەھەر بىر قېتىملىق ئوت ئاپىتىدە خارابلىككە ئايلانغان دېگەن قاراشمۇ بار. بەلكىم ئۇنى موڭغۇل قوشۇنلىرى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەن بولۇشىمۇ مۇمكىن...

سایاھەتچىلەر يارغۇل قەدىمىي شەھرىدىن قايتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن قەدىمكى ئاشۇ كۆرۈنۈشلەر زادىلا كەتمەيتتى.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن تۇرگۇن بەشىلەننىڭ بۇ كارامىتى تۇرپانلىقلار ئارىسىدا پۇر كەتتى. سایاھەت ئىدارىسىنىڭمۇ بۇنى ئۆز سایاھەتچىلىك ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئوبدان پۇرسىتى بىلىپ، ئۇلارغا كەڭ پۇرسەت يارىتىپ بەردى.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان سایاھەتچىلەر ئىشىنىپ - ئىشەنمەي تەرەپ - تەرەپتىن بەس - بەستە سایاھەتكە كېلىشكە باشلىدى. تۇرگۇن بەشىلەنمۇ بىر

مەزگىل ساياھەت يېتەكچىسى بولۇپ، ساياھەتچىلەرنىڭ ھەر خىل تەلىپىنى ئىرىنمەي ئورۇندىپ بەردى. مىڭ يىل بۇرۇنقى كارىزچىلار ئارىسىغا ئاپىرىپ، كارىز قېزىۋاتقان نەق مەيدانىنى كۆرسىتىپ كەلدى. يەنە ئۇلار ئىدىقۇت، بېزەكلىك مىڭئۆيى... لەرنىڭ قەدىمكى دەۋرلىرىگە بېرىپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ كېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانلىقىدىن قاتتىق خۇش بولۇشۇپ، بۇ بالىلارنىڭ ھەر خىل تەرىپلىرىنى قىلىشقىلى تۇردى. قاتتىق ھاياجانلىنىپ كەتكەن بىر چەت ئەللىك: «بۇ ئىنسانىيەت خام خىياللىرىنىڭ تۇنجى قېتىم رېئاللىققا ئايلىنىشى» دېدى.

ئەمما، بۇ خەۋەر جەمئىيەتتە خىلمۇخىل غۇلغۇلارنى پەيدا قىلدى. بەزىلەر بۇنى پۇتۇنلەي يالغان، ئادەم ئالدايدىغان خەۋەر دەپ قاراشسا، يەنە بەزىلەر بۇنىڭغا قىزىقىپ نە - نەلەردىن تېلېفون بېرىشىپ بۇ ئىشنى سۈرۈشتۈردى.

بەزىلەر بۇنى ھەتتا: «ئالاھىدە ئىقتىدارداىنمۇ يۇقىرى بولغان پەۋقۇلئاددە ئىقتىدار دەپ ئاتاش كېرەك» دېيىشتى. تىلشۇناسلىق، تارىخ تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بەزى ئالىملار يەنە بۇ بالىلار ئارقىلىق ئۇزاقتىن بۇيان يېشىلمەي كېلىۋاتقان بەزى قىيىن مەسىلىلەرگە جاۋاب تاپماقچىمۇ بولۇشتى.

[General Information]
书名=厅妙的反面城：维吾尔文
SS号=40286870